

Dienst Uitvoering Onderwijs
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

rapport

DEFINITIEF

Trends in passend onderwijs 2011-
2019

DUO Informatieproducten

dr Susan Borggreve, dr Bo de Lange

24 augustus 2020

Inhoud

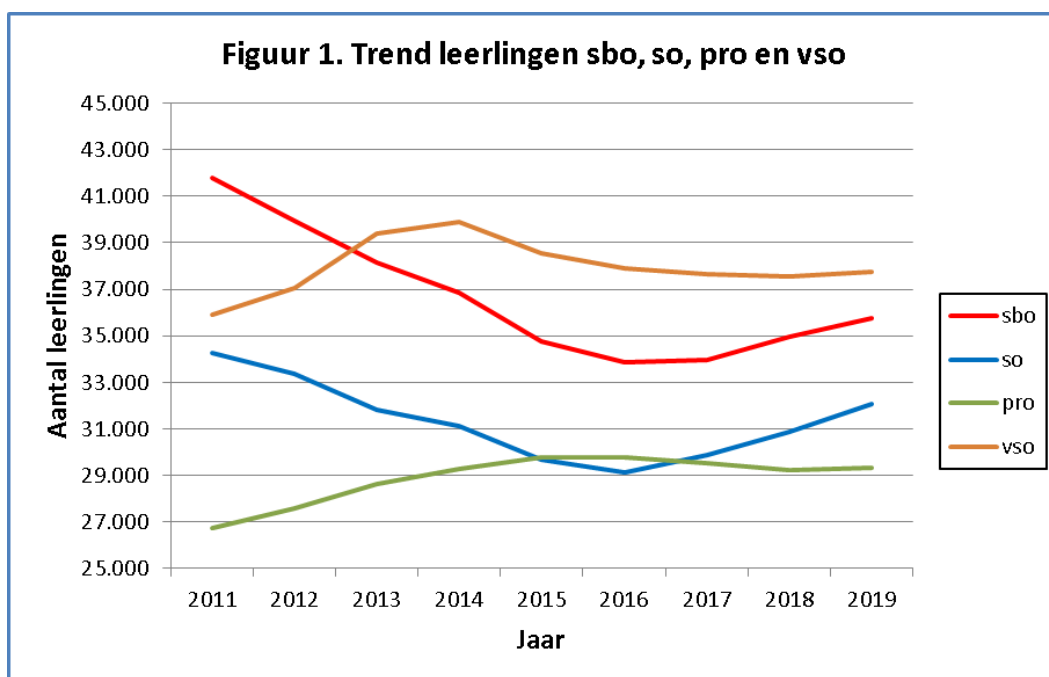
1	SAMENVATTING	4
2	LEESWIJZER	8
3	ONTWIKKELINGEN IN LEERLINGAANTALLEN	9
3.1	TRENDS IN SPECIAAL BASISONDERWIJS, SPECIAAL ONDERWIJS EN VOORTGEZET SPECIAAL ONDERWIJS	9
3.1.1	<i>Leerlingaantallen sbo, so, pro en vso 2011-2019 .....</i>	9
3.1.2	<i>Relatieve aantallen leerlingen in sbo, so, pro en vso 2011-2019 .....</i>	10
3.2	TRENDS IN SPECIAAL BASISONDERWIJS 2011-2019	11
3.2.1	<i>Trends sbo naar leeftijd .....</i>	11
3.3	TRENDS IN SPECIAAL ONDERWIJS 2011-2019	14
3.3.1	<i>Trends so naar cluster .....</i>	14
3.3.2	<i>Trends so cluster 2 naar onderwijssoort .....</i>	15
3.3.3	<i>Trends so naar hoofdonderwijssoort .....</i>	15
3.3.4	<i>Trends so cluster 3 en 4-scholen naar bekostigingscategorieën .....</i>	16
3.3.5	<i>Trends so naar leeftijd .....</i>	19
3.4	TRENDS IN VOORTGEZET SPECIAAL ONDERWIJS 2011-2019	22
3.4.1	<i>Trends vso naar cluster .....</i>	22
3.4.2	<i>Trends vso cluster 2 naar onderwijssoort .....</i>	22
3.4.3	<i>Trends vso naar hoofdonderwijssoort .....</i>	23
3.4.4	<i>Trends vso cluster 3 en 4-scholen naar bekostigingscategorieën .....</i>	24
3.4.5	<i>Trends vso naar leeftijd .....</i>	26
3.4.6	<i>Trends in volwassen leerlingen in vso .....</i>	26
3.5	TRENDS PASSEND ONDERWIJS IN REGULIER ONDERWIJS 2014-2019	29
3.5.1	<i>Trends onderwijsarrangementen in bo en sbo .....</i>	29
3.5.2	<i>Trends onderwijsarrangementen in vo .....</i>	29
3.5.3	<i>Trends onderwijsarrangementen in mbo .....</i>	30
3.5.4	<i>Trends aandeel zorgfuncties .....</i>	31
4	ONTWIKKELINGEN IN- EN UITSTROOM (VOORTGEZET) SPECIAAL (BASIS)ONDERWIJS	32
4.1	IN- EN UITSTROOM SPECIAAL BASISONDERWIJS	32
4.1.1	<i>In- en uitstroom voor het gehele sbo .....</i>	32
4.2	IN- EN UITSTROOM SPECIAAL ONDERWIJS	35
4.2.1	<i>In- en uitstroom voor het gehele so .....</i>	35
4.2.2	<i>Leeftijd van leerlingen die doorstromen van so naar vso .....</i>	37
4.2.3	<i>Verblijfsduur in so van leerlingen die doorstromen van so naar vso .....</i>	38
4.2.4	<i>Overgangen van leerlingen die doorstromen van so naar vo en vso .....</i>	39
4.3	IN- EN UITSTROOM VOORTGEZET SPECIAAL ONDERWIJS	40
4.3.1	<i>In- en uitstroom voor het gehele vso .....</i>	40
4.3.2	<i>In- en uitstroom vso cluster 4 .....</i>	41
5	VEREVENING IN PASSEND ONDERWIJS	44
5.1	VEREVENING EN LEERLINGAANTALLEN IN SAMENWERKINGSVERBANDEN PO	44
5.1.1	<i>Vershil in deelname sbo en so bij negatieve en positieve verevening .....</i>	44
5.1.2	<i>Verband tussen verevening en deelname bo en sbo .....</i>	47
5.2	VEREVENING EN LEERLINGAANTALLEN IN SAMENWERKINGSVERBANDEN VO	48
5.2.1	<i>Vershil in deelname pro en vso bij negatieve en positieve verevening .....</i>	48

5.2.2	Verband tussen verevening en deelname pro en vso	51
6	BIJLAGE A: ACHTERGRONDTEKST EN FIGUREN.....	52
6.1	ACHTERGROND BIJ TRENDS SBO NAAR LEEFTIJD	52
6.1.1	Achtergrond bij trends sbo naar leeftijd.....	52
6.1.2	Leeftijd van instroom in sbo	52
6.1.3	Leeftijd van uitstroom uit sbo.....	54
6.2	ACHTERGROND BIJ TRENDS SO CLUSTER 3 EN 4-SCHOLEN NAAR BEKOSTIGINGSCATEGORIEËN	54
6.3	ACHTERGROND BIJ TRENDS IN VOLWASSEN LEERLINGEN IN VSO	56
6.4	ACHTERGROND BIJ TRENDS AANDEEL ZORGFUNCTIES.....	56
6.5	ACHTERGROND BIJ LEEFTIJD VAN LEERLINGEN DIE DOORSTROMEN VAN SO NAAR VSO	57
6.6	ACHTERGROND BIJ VEREVENING IN PASSEND ONDERWIJS	58
7	BIJLAGE B: TABELLEN	60
7.1	TABELLEN BIJ HOOFDSTUK 3: ONTWIKKELINGEN IN LEERLINGAANTALLEN	60
7.2	TABELLEN BIJ HOOFDSTUK 4: IN- EN UITSTROOM (VOORTGEZET) SPECIAAL (BASIS)ONDERWIJS	76
7.3	TABELLEN BIJ HOOFDSTUK 5: VEREVENING IN PASSEND ONDERWIJS	86
7.4	TABELLEN BIJ BIJLAGE A	88

1 Samenvatting

Dit rapport gaat in op trends in passend onderwijs 2011 tot en met 2019. Er wordt gekeken welke trends zichtbaar zijn van 2011 tot en met 2019 in speciaal basisonderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet speciaal onderwijs en in ondersteuning in regulier funderend onderwijs (hoofdstuk 3). Het zoekt een verklaring hoe deze ontwikkelingen zijn ontstaan door dieper in te gaan op leerlingenstromen van 2012 tot en met 2019 (hoofdstuk 4). Tot slot wordt gekeken wat de effecten zijn van de vereveningsregeling op de deelnamepercentages in speciaal basisonderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet speciaal onderwijs (hoofdstuk 5).

Het aantal leerlingen in speciaal (basis)onderwijs is sinds 2016 toegenomen, in 2019 nam ook het aantal leerlingen in voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs zeer licht toe (figuur 1 hieronder).

Leerlingen in sbo

Het aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs nam af van 2011 tot 2016 en nam toe na 2017, zie onderstaande figuur 1 en §3.1.1. Vorig jaar is aangetoond dat de groei van het speciaal basisonderwijs ongelijkmatig over het land is verdeeld en dat gebieden met stijgende en dalende deelnames in speciaal basisonderwijs door elkaar verspreid zijn over Nederland.¹ In bijna alle leeftijden is toename van speciale basisschoolleerlingen te zien (zie §3.2.1).

De uitstroom uit speciaal basisonderwijs neemt al sinds 2011 af. De instroom deed dat ook, nam sinds 2015 juist toe en is in 2019 gestagneerd (§4.1.1). Sinds 2016 stromen meer leerlingen het speciaal basisonderwijs in dan uit. De meeste speciaal basisschoolleerlingen zijn afkomstig uit het reguliere basisonderwijs. Hoewel een kleine minderheid van speciaal basisonderwijs naar voortgezet speciaal onderwijs gaat (11%), groeit dat aantal leerlingen vanaf 2015, en gaan zij steeds vaker naar cluster 4 en steeds minder vaak naar regulier voortgezet onderwijs en praktijkonderwijs.

¹ Borggreve, S., de Lange, B. (2019). *Trends in passend onderwijs 2014-2018*. DUO Informatieproducten. <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2019D27614&did=2019D27614>

Leerlingen in speciaal onderwijs

Het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs nam ook af van 2011 tot 2016 en nam daarna toe (zie figuur 1 en §3.1.1). Sinds 2015 neemt de instroom in speciaal onderwijs toe, maar deze toename gaat wel steeds minder snel (§4.1.2). De toename van leerlingen in speciaal onderwijs was eerst vooral debet aan meer instroom vanuit het reguliere basisonderwijs en van leerlingen die voor het eerst onderwijs kregen. In 2019 is dat anders. Terwijl de instroom vanuit het reguliere basisonderwijs en buiten het onderwijs naar so in 2019 niet meer groeit, groeit de instroom vanuit speciaal basisonderwijs naar speciaal onderwijs sinds 2016 nog steeds.

De uitstroom uit speciaal onderwijs daalt sinds 2013. De meeste speciale schoolleerlingen gaan hierna naar het voortgezet speciaal onderwijs. Bij de overgang van speciaal onderwijs naar voortgezet speciaal onderwijs is het vooral cluster 2 dat leerlingen verliest en cluster 3 en 4 waar leerlingen blijven. In het speciaal onderwijs zien wij dezelfde trend als in het speciaal basisonderwijs. De laatste jaren gaan leerlingen gemiddeld op iets jongere leeftijd van speciaal onderwijs naar voortgezet speciaal onderwijs. Weinig leerlingen stromen terug van speciaal onderwijs naar regulier basisonderwijs.

Leerlingen in voortgezet speciaal onderwijs

In het voortgezet speciaal onderwijs nam het aantal leerlingen toe tot 2014, waarna hun aantal afnam en vanaf 2016 stabiliseerde (zie figuur 1 en §3.1.1). Ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in regulier voortgezet onderwijs nam het percentage leerlingen in voortgezet speciaal onderwijs van 2016 tot 2019 echter weer licht toe (zie figuur 2, §3.1.2). Over het algemeen is er toename van voortgezet speciaal onderwijs in samenwerkingsverbanden die meer geld krijgen dan in 2014 en afname in voortgezet speciaal onderwijs in samenwerkingsverbanden met krimpende budgetten.¹

Ruim een derde van de nieuwe leerlingen in voortgezet speciaal onderwijs komt in 2019 vanuit het speciaal onderwijs en ruim een derde komt vanuit het reguliere voortgezet onderwijs (§4.3.1). De instroom vanuit speciaal basisonderwijs stijgt sinds 2015. Ruim de helft van de leerlingen verlaat na het voortgezet speciaal onderwijs het onderwijs. Na het voortgezet speciaal onderwijs gaat een derde van deze leerlingen naar het middelbaar beroepsonderwijs. Na jarenlange toename is dit aantal voor het tweede jaar gedaald. Ook het aantal leerlingen dat naar regulier voortgezet onderwijs vertrok daalde de laatste jaren tot 6% in 2019.

Speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs cluster 1

Van de leerlingen in primair en in voortgezet onderwijs zit 1% in cluster 1 (leerlingen met een visuele beperking). Cluster 1 in speciaal onderwijs kromp van 2011 tot 2016 met de helft, daarna groeide het weer tot 2019 (tabel bij figuur 6, bijlage B). Cluster 1 in voortgezet speciaal onderwijs groeide van 2011 tot 2013 met tweederde en kromp daarna met een kwart in 2019 ten opzichte van 2013 (tabel bij figuur 14, bijlage B).

Speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs cluster 2

In speciaal onderwijs cluster 2 (leerlingen met auditieve- en/of communicatieve beperkingen) stijgt het aantal leerlingen sinds 2016 (§3.3.1). De stijging komt vooral voor bij de grootste groep in speciaal onderwijs cluster 2: leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis (§3.3.2). In het (speciaal) basisonderwijs is ook een stijging van het aantal leerlingen met een ondersteuningsarrangement vanuit cluster 2 (§3.5.1). Speciaal onderwijs cluster 2-leerlingen gaan het vaakst naar een ander type onderwijs bij de overgang naar voortgezet onderwijs, namelijk ruim een derde in 2019 (§4.2.4). Leerlingen in andere clusters van speciaal onderwijs gaan minder vaak naar een ander onderwijstype. Na het cluster 2 van speciaal onderwijs gaan in 2019 twee van elke vijf leerlingen naar cluster 2 van voortgezet speciaal onderwijs.

Cluster 2 is in voortgezet speciaal onderwijs relatief veel kleiner dan in speciaal onderwijs (§3.4.1). Sinds 2014 daalt het aantal leerlingen in voortgezet speciaal onderwijs cluster 2 licht (§3.4.1), dit geldt ook voor het aantal onderwijsarrangementen cluster 2 in voortgezet onderwijs (§3.5.2). De meeste leerlingen in cluster 2 van het voortgezet speciaal onderwijs zijn slechthorend of hebben een taalontwikkelingsstoornis (§3.4.2).

Speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs cluster 3

Sinds 2015 gaan er steeds meer leerlingen naar een so cluster 3-scholen (§3.3.1). Dit zijn scholen voor leerlingen met een verstandelijke of lichamelijke beperking en voor langdurig somatisch zieke leerlingen. Deze toename is te zien in een groot deel van Nederland (§5.1.1). De stijging is sterk zichtbaar op scholen die hoofdzakelijk zijn gericht op zeer moeilijk lerende kinderen; dit is waar de meeste so cluster 3-leerlingen zitten (§3.3.3). De groei van so cluster 3-scholen zit vooral in een toenemend aantal leerlingen met een lage bekostigingscategorie (§3.3.4). Sinds 2015 is er een stijgende instroom van leerlingen uit zowel regulier basisonderwijs, speciaal basisonderwijs als van kinderen die voor het eerst onderwijs volgen (figuur 11, §3.3.4). Als so cluster 3-leerlingen naar v(s)o gaan, gaat 84% van hen naar vso cluster 3 (figuur 38, §4.2.4).

Deelname in het voortgezet speciaal onderwijs voor cluster 3 is in aantallen gestabiliseerd sinds 2015 (figuur 14, §3.4.1), maar neemt de laatste jaren relatief toe. Cluster 3 toont sinds 2014 een lichte afname van bekostigingscategorie hoog, na jarenlange stabilisatie neemt bekostigingscategorie laag in 2019 licht toe (figuur 17, §3.4.3, figuur 18, §3.4.4). Binnen scholen met hoofdonderwijssoorten zeer moeilijk lerende kinderen krijgen steeds minder leerlingen bekostigingscategorie laag en en hoog (figuur 18, §3.4.4).

Er is een sterke afname van volwassen leerlingen in het vso sinds 2014. Deze is het sterkst op scholen die hoofdzakelijk gericht zijn op lichamelijk gehandicapten en op zeer moeilijk lerenden (cluster 3), gevolgd door scholen hoofdzakelijk gericht op zeer moeilijk opvoedbare leerlingen (cluster 4) (zie figuur 21, §3.4.6). Het aantal volwassen leerlingen met uitstroomprofiel dagbesteding en arbeidsmarkt daalt sterk (figuur 22, §3.4.6).

Speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs cluster 4

Het aantal leerlingen in cluster 4 van speciaal onderwijs is in 2019 voor het eerst toegenomen, na een jarenlange daling en stabilisatie (figuur 5, §3.3.1). Cluster 4-scholen zijn scholen voor leerlingen met gedrags- en psychische stoornissen. Het beeld van daling, stabilisatie en dan toename is het duidelijkst zichtbaar op scholen hoofdzakelijk gericht op langdurig psychisch zieke leerlingen en in mindere mate op scholen vooral gericht op zeer moeilijk opvoedbare kinderen (figuur 8, §3.3.3). Ruim drie vijfde van de leerlingen op cluster 4-scholen gaat na speciaal onderwijs naar voortgezet speciaal onderwijs cluster 4 (figuur 38, §4.2.4).

Net als in cluster 3 van het voortgezet speciaal onderwijs, is ook het aantal leerlingen in cluster 4 van het voortgezet speciaal onderwijs sinds 2014 afgenomen en daarna ongeveer stabiel gebleven, al is in 2019 een lichte toename zichtbaar (figuur 14, §3.4.1). De lichte groei van voortgezet speciaal onderwijs cluster 4 lijkt vooral afkomstig te zijn uit scholen met hoofdonderwijssoort onderwijs aan langdurig psychisch zieken en aan zeer moeilijk opvoedbare kinderen (figuur 16, §3.4.3). Ook in cluster 4 daalde het aantal volwassen leerlingen, deze zaten vooral in cluster 4 op scholen die hoofdzakelijk gericht zijn op zeer moeilijk opvoedbaren (§3.4.6).

De stijging van cluster 4 van het voortgezet speciaal onderwijs in 2019 vloeit voort uit een trend die vanaf 2015 is ingezet. Sindsdien steeg de instroom in cluster 4 van het voortgezet speciaal onderwijs en daalde de uitstroom, tot in 2019 er meer leerlingen het voortgezet speciaal onderwijs in- dan uitstroomden (figuur 42, §4.3.2). Daardoor is in 2019 cluster 4 van het voortgezet speciaal onderwijs licht gegroeid.

Bijna de helft van de leerlingen die instromen in cluster 4-scholen op het voortgezet speciaal onderwijs, komen van het reguliere voortgezet onderwijs (figuur 43, §4.3.2). In 2019 steeg het aantal leerlingen dat cluster 4-scholen instroomde vanuit het reguliere voortgezet onderwijs en speciaal basisonderwijs. Twee van elke vijf leerlingen verlaat na voortgezet speciaal onderwijs cluster 4 het onderwijs, ongeveer evenveel zijn in 2019 uitgestroomd naar het middelbaar beroepsonderwijs. Het aantal leerlingen dat na een cluster 4-school in het reguliere voortgezet onderwijs naar het middelbaar beroepsonderwijs gaat, nam van 2015 tot 2019 licht af (figuur 44, §4.3.2).

Verevening en ontwikkelingen in passend onderwijs

De deelnames in speciaal basisonderwijs in samenwerkingsverbanden met negatieve verevening en met positieve verevening groeien naar elkaar toe (figuur 50, §5.1.1). Bij speciaal onderwijs is dat veel minder sterk zichtbaar. Verevening lijkt wel een effect te hebben op de hoogte van de bekostiging van leerlingen in cluster 3 van het speciaal onderwijs. In 2014 hadden relatief minder cluster 3-leerlingen in speciaal onderwijs een lage bekostigingscategorie in samenwerkingsverbanden met negatieve verevening, vergeleken met samenwerkingsverbanden met een positieve verevening. In 2019 hadden cluster 3-leerlingen bij negatieve verevening juist relatief vaker een lage bekostigingscategorie (figuur 47, §5.1.1). Deze beweging is het sterkst zichtbaar bij scholen hoofdzakelijk gericht op lichamelijk gehandicapten, waar bij negatieve verevening steeds vaker een lage bekostigingscategorie wordt toegekend (§5.1.1). In voortgezet speciaal onderwijs is dit mindere mate ook het geval.

Arrangementen nemen sterker toe bij een negatieve dan bij een positieve verevening (figuur 48, §5.1.1). In regulier voortgezet onderwijs nemen arrangementen bij negatieve verevening in vijf jaar minder af dan bij positieve (figuur 54, §5.2.1). Op regionaal niveau hangt de mate van verevening wel samen met de groei van het aandeel leerlingen in speciaal onderwijs (figuur 49, §5.1.1), maar niet met de groei van het aandeel leerlingen in speciaal basisonderwijs.

Hoewel landelijk het aandeel leerlingen in voortgezet speciaal onderwijs nauwelijks verschilt tussen 2014 en 2019 (figuur 2, §3.1.2), verschillen samenwerkingsverbanden met een positieve en negatieve verevening hierin echter duidelijker. Bij samenwerkingsverbanden met negatieve verevening is deelname in voortgezet speciaal onderwijs in 2019 duidelijk lager dan in 2014 (figuur 51, §5.2.1). Dit geldt binnen voortgezet speciaal onderwijs vooral voor cluster 4 (figuur 52, §5.2.1). Bij positieve verevening is de deelname in voortgezet speciaal onderwijs iets hoger dan in 2014. In pro-deelname is gemiddeld weinig verschil te zien (figuur 50, §5.2.1). In het reguliere voortgezet onderwijs lijkt de verevening een effect te hebben op verwijziging naar voortgezet speciaal onderwijs. De verevening van samenwerkingsverbanden voortgezet onderwijs hangt samen met de verandering in aandeel leerlingen in voortgezet speciaal onderwijs (figuur 55, §5.2.2).

2 Leeswijzer

Dit onderzoeksrapport is geschreven door de afdeling Informatieproducten van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) op verzoek van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Aanleiding voor dit rapport is de kabinetsreactie op de evaluatie passend onderwijs.

De ontwikkelingen die in dit rapport gepresenteerd worden zijn gebaseerd op de leerlingenaantallen zoals geregistreerd in het Basisregister Onderwijs (BRON). Jaarlijks worden deze gegevens vastgesteld met 1 oktober als peildatum. Tenzij anders vermeld wordt in deze rapportage steeds uitgegaan van de stand op 1 oktober. Met jaar 2011 wordt zodoende het schooljaar 2011/2012 bedoeld. Voor de jaren 2011 tot en met 2018 wordt gewerkt met de definitieve gegevens. De gegevens voor 1 oktober 2019 zijn een voorlopige stand.

In dit rapport wordt gesproken over verschillende soorten onderwijs die omwille van de leesbaarheid afgekort worden. Het gaat om de volgende typen onderwijs:

- bo: basisonderwijs
- sbo: speciaal basisonderwijs
- so: speciaal onderwijs
- vo: voortgezet onderwijs (exclusief praktijkonderwijs)
- pro: praktijkonderwijs²
- vso: voortgezet speciaal onderwijs

Binnen het so en het vso wordt een onderscheid gemaakt in clusters. Er zijn vier clusters die onderwijs verzorgen aan verschillende typen leerlingen:

- cluster 1: instellingen voor leerlingen met een visuele beperking
- cluster 2: instellingen voor leerlingen met een auditieve- en/of communicatieve beperking
- cluster 3: scholen voor leerlingen met een verstandelijk- en/of lichamelijke beperking en voor langdurig somatisch zieke leerlingen
- cluster 4: scholen voor leerlingen met gedrags- en psychische stoornissen

Dit rapport begint met een overzicht van algemene trends in het sbo, so en vso. Vervolgens wordt verder ingezoomd op de trends in het so en vso (bijvoorbeeld per cluster). Hierbij wordt vooral gekeken naar de stijging van leerlingen in het so en de stabilisatie in het vso. Om de trends te verklaren wordt in het laatste deel van dit rapport meer inzicht gegeven in de in- en uitstroom in het so en vso, de nadruk ligt hierbij weer op de stijging van het aantal leerlingen in het so en de stabilisatie in het vso. Er is gekozen voor een visuele rapportage aan de hand van grafieken. De bijbehorende tabellen met exacte aantallen zijn terug te vinden in de bijlage B bij dit rapport (nummering loopt gelijk aan de nummering van de figuren).

---

² Het pro is onderdeel van het reguliere voortgezet onderwijs. Omdat er naar verhouding veel leerlingen uit het (v)so van en naar het pro stromen is dit type voortgezet onderwijs apart weergegeven in deze rapportage.

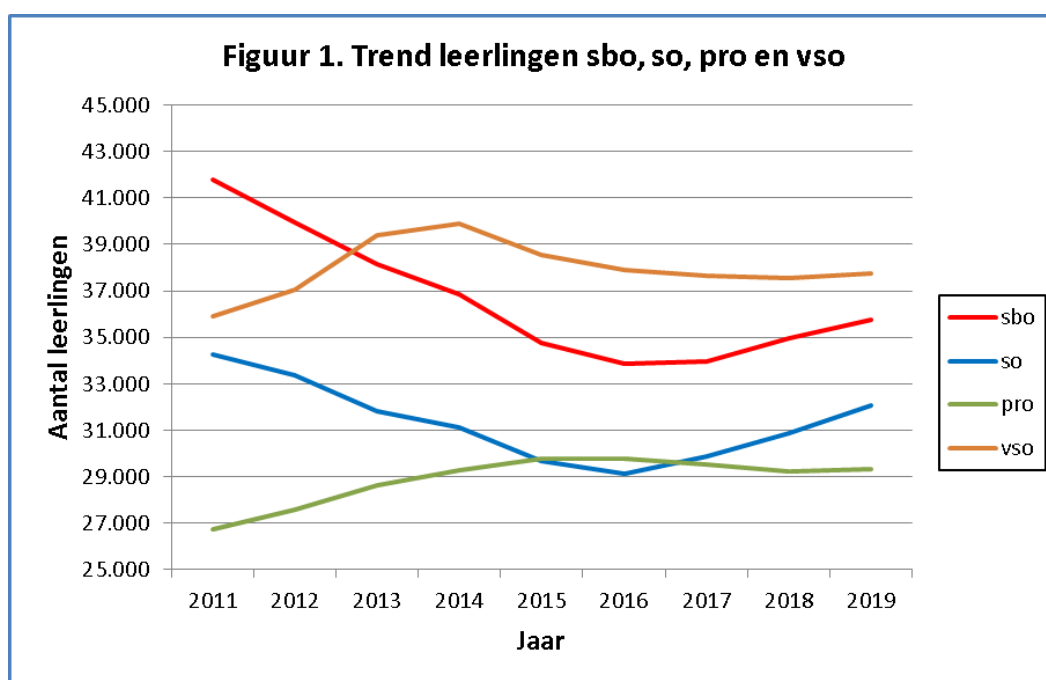

3 Ontwikkelingen in leerlingaantallen

3.1 Trends in speciaal basisonderwijs, speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs

3.1.1 Leerlingaantallen sbo, so, pro en vso 2011-2019

Het aantal leerlingen sbo (speciaal basisonderwijs) en so (speciaal onderwijs) is van 2016 tot en met 2019 toegenomen. In 2019 is het aantal leerlingen sbo 1.864 hoger dan in 2016, het so heeft in 2019 2.932 meer leerlingen dan in 2016. In 2019 is voor het eerst sinds 2014 ook het aantal leerlingen in vso (voortgezet speciaal onderwijs) en het pro (praktijkonderwijs) licht toegenomen, namelijk in vso met 187 ten opzichte van 2018 en in pro met 93 leerlingen. Zie figuur 1 hieronder.

Het aantal leerlingen sbo en so nam af van 2011 tot en met 2016 (sbo kromp met 7.908 leerlingen, so met 5.104). Na 2016 steeg het leerlingenaantal in het so, na 2017 steeg ook in het sbo het aantal leerlingen.³ In het vso (voortgezet speciaal onderwijs) daalde aantal leerlingen van 2014 tot en met 2018 met 2.317 leerlingen. De afname van vso is in 2018 bijna gestabiliseerd en neemt in 2019 zeer licht toe met 187 leerlingen. In 2019 was aantal leerlingen het gestegen met 187 leerlingen ten opzichte van 2018.

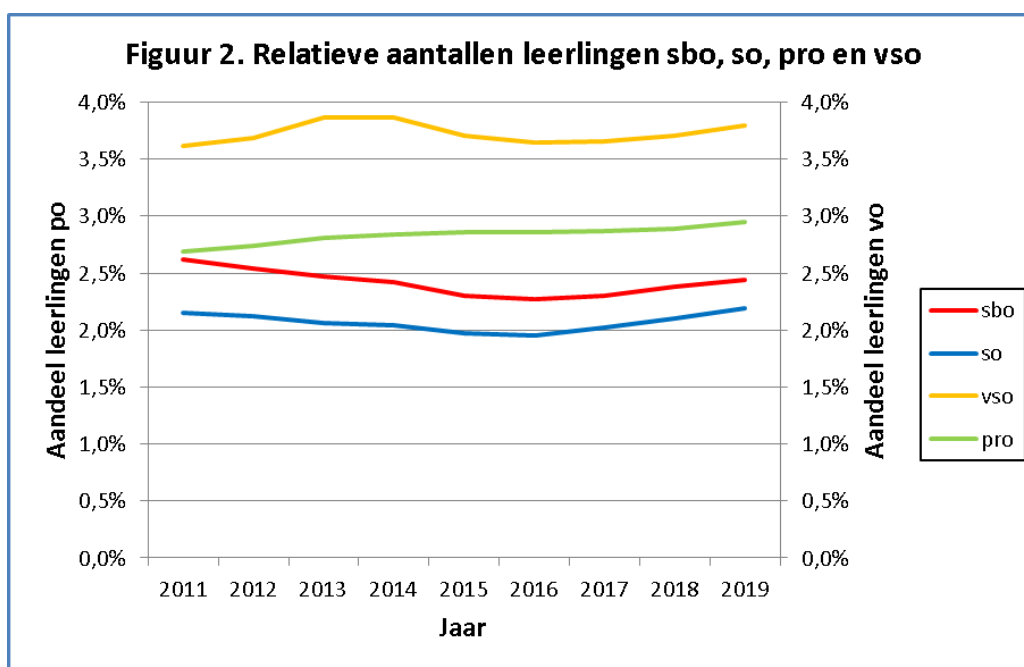
Het praktijkonderwijs (pro) is van 2011 tot 2016 zeer licht gestegen van 26.744 leerlingen naar 29.777 leerlingen. Na 2016 daalde het aantal pro-leerlingen zeer licht maar gestaag tot 29.315 leerlingen in 2019.

³ Borggreve, S., Van Eck, D., Nielen, T (2018). *Trends in passend onderwijs 2014-2017*. DUO Informatieproducten.

https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2018Z12312&did=2018D35855

3.1.2 Relatieve aantallen leerlingen in sbo, so, pro en vso 2011-2019

Het beeld dat de absolute aantallen schetsen blijft grotendeels staan als wordt gekeken naar het percentage leerlingen dat deelneemt aan een bepaald type onderwijs. De trend in het bo (basisonderwijs) vanaf 2011 toont dezelfde beweging als die van het sbo en so; het vo (voortgezet onderwijs) waaronder het pro (praktijkonderwijs) beweegt vanaf 2011 min of meer gelijkvormig aan het vso. Ten opzichte van het bo daalt het percentage deelnemers in het sbo en het so van 2011 tot 2016 en stijgt het aandeel leerlingen in sbo en so vervolgens tot 2019, maar minder uitgesproken dan bij de aantallen. In 2019 is er ook wat betreft het deelnamepercentage een toename van sbo (van 2,38% in 2018 naar 2,44% in 2019) en een toename van so (van 2,10% in 2018 naar 2,19% in 2019). Het vso neemt ook ten opzichte van het vo toe tot 2014 (van 3,62% in 2011 naar 3,87% in 2014), daarna af (naar 3,65% in 2016). In 2019 is het percentage vso-leerlingen 3,80%. Het pro neemt vanaf 2011 jaarlijks licht toe van 2,69% in 2011 tot 2,95% in 2019. Voor het totaalbeeld is in Tabel 1 in de bijlage B ook het aantal leerlingen in het bo, vo en pro opgenomen.⁴

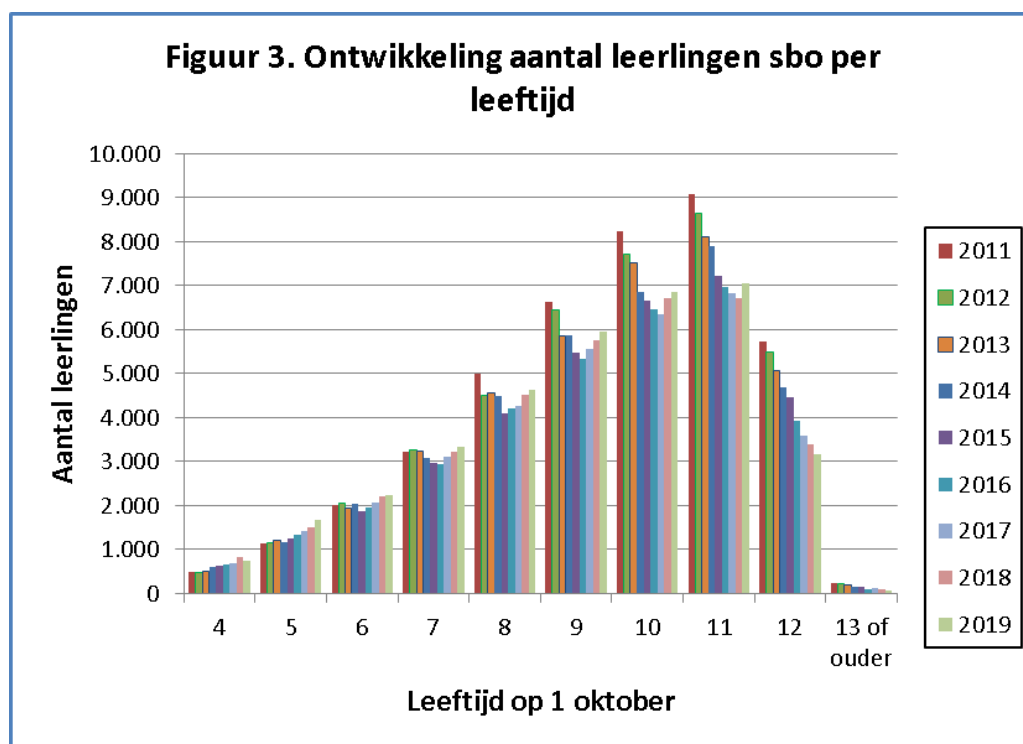

⁴ De beschreven trend in deelnamepercentages is gebaseerd op het aantal leerlingen in een bepaald type onderwijs (zoals so) afgezet tegen het totaal aantal leerlingen in het primair onderwijs (bo, sbo en so samen) of totale voortgezet onderwijs (vo, pro en vso samen).

3.2 Trends in speciaal basisonderwijs 2011-2019

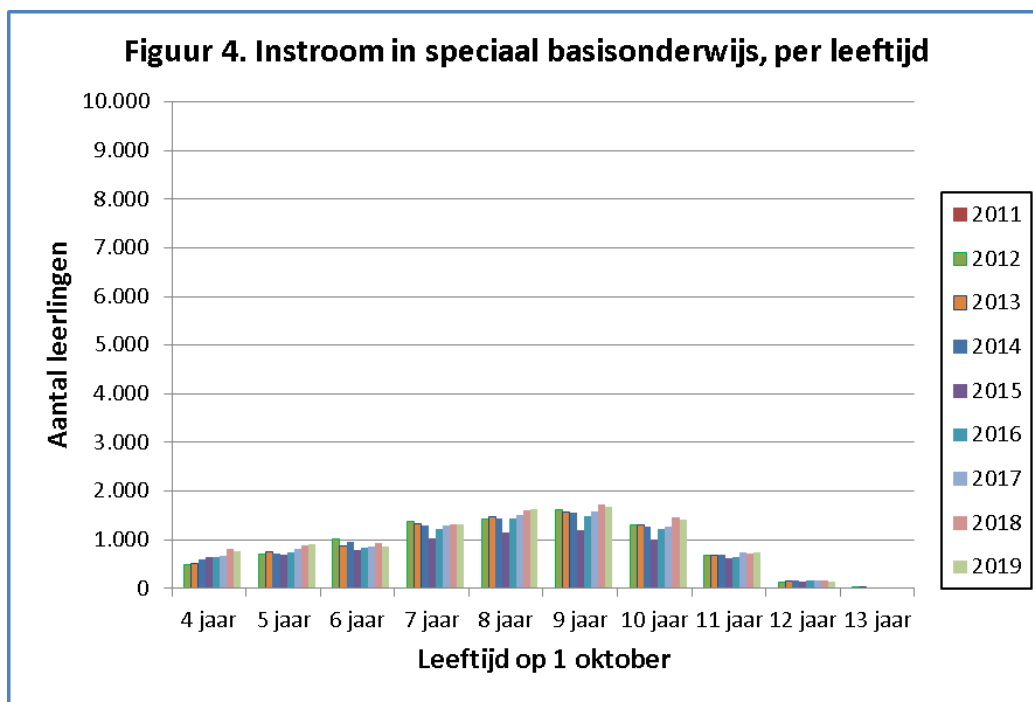
3.2.1 Trends sbo naar leeftijd

Van 2011 tot 2016 nam het aantal sbo-leerlingen sterk af, gevolgd door een langzame toename vanaf 2017 (zie figuur 1, §3.1.1). Per leeftijdsgroep is het beeld verschillend, zie figuur 3 hieronder. Sinds 2011 neemt het aantal vier- en vijfjarigen toe. Het aantal zes-, zeven- en achtjarigen is in 2015 op het laagst en neemt daarna toe. Daarna schuift de groei per leeftijdscohort een jaar op. Het aantal negenjarigen neemt toe na 2016, het aantal tienjarigen neemt toe na 2017 en het aantal elfjarigen neemt toe na 2018. Het aantal twaalfjarigen en ouder is vanaf 2011 alleen sterk afgenomen. Deze trend zet zich ook in 2019 door, ondanks de toename in sbo over de gehele linie.

3.2.1.1 Leeftijd van instroom in sbo

Het verschillende beeld per leeftijdsgroep heeft deels te maken met een verhoogde instroom van leerlingen in het sbo vanaf 2015, maar vooral met het effect van opschuivende instroomcohorten. Elk kalenderjaar bestaat dus uit een instroomcohort en een doorstroomgroep (die weer is opgebouwd uit eerdere instroomcohorten). Een instroomcohort bestaat uit 4- tot 13 jarigen en schuift in het jaar erna in zijn geheel mee, waarbij de 4-jarigen uit het instroomcohort van 2016 de 5-jarigen worden van de doorstroomgroep van 2017, enzovoorts. Om een volledig beeld te vormen is daarom hieronder het aantal leerlingen getoond dat elk jaar nieuw is ingestroomd in het sbo (onderstaande figuur 4). De grootte van doorstroomgroep is zichtbaar in figuur 3, de grootte van de instroomgroep is te zien in figuur 4, de uitstroomgroep wordt getoond in figuur 5. Om de verhoudingen tussen doorstroom-, instroom- en uitstroomgroep zichtbaar te maken, is de instroomgroep op dezelfde schaalgrootte getoond als de doorstroomgroep (figuur 3, 4, en 5).

Globaal neemt de instroom in alle leeftijdsjaren toe en zien wij geen verschuiving in instroomleeftijd. Grootschalig kwalitatief en kwantitatief onderzoek heeft evenmin waargenomen dat leerlingen ouder het sbo instromen.⁵ De meeste leerlingen stromen in op negenjarige leeftijd, dat was in alle kalenderjaren het geval. Relatief weinig leerlingen stromen in op vierjarige leeftijd. Van vier tot negen jaar geldt: hoe ouder de leerlingen worden, hoe meer leerlingen het sbo instromen. Vanaf negen jaar neemt het aantal leerlingen af dat het sbo instroomt. Verreweg de meeste leerlingen stromen het sbo uit op elf- of twaalfjarige leeftijd (figuur 5).

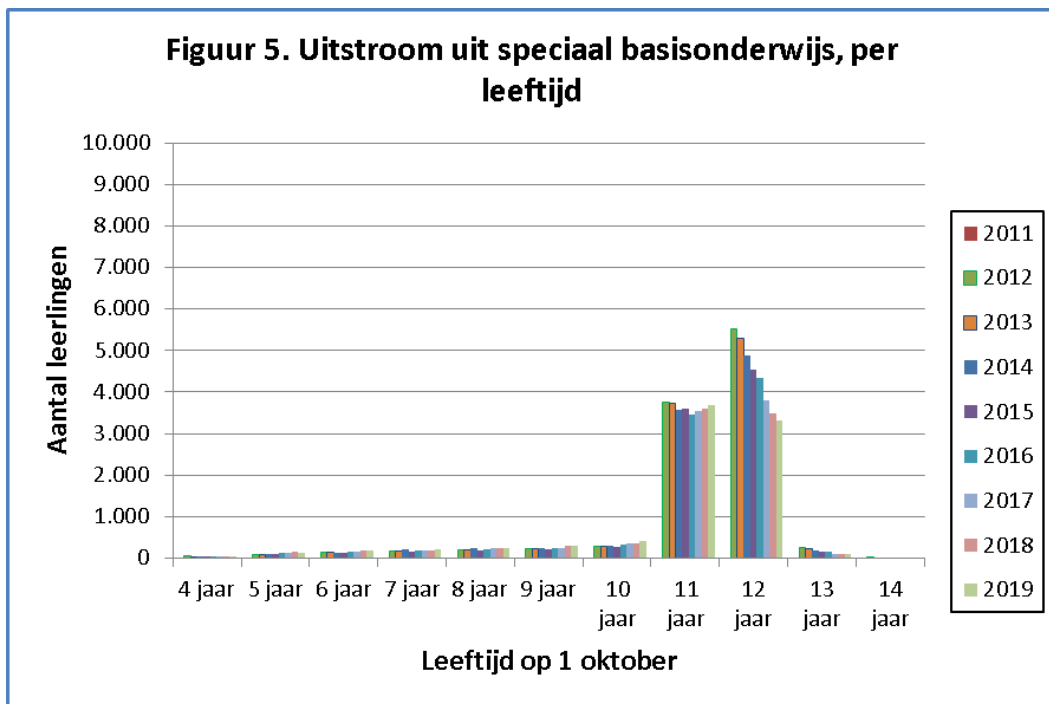
Vierjarigen zijn allemaal net ingestroomd. Naarmate leerlingen ouder worden, is een groter deel van het leeftijdscohort doorgestroomd en is een kleiner deel net ingestroomd. Hierdoor verschuift ook het kalenderjaar vanaf wanneer een een groei zichtbaar is in een bepaald leeftijdscohort. Bij alle leeftijden groeit de instroom vanaf 2015, maar bij oudere leeftijdscohorten is deze later zichtbaar doordat een groter gedeelte van de leerlingen al eerder is ingestroomd. In bijlage 6.1.1 wordt dit uitgebreid beschreven.

3.2.1.2 Leeftijd van uitstroom uit sbo

Hoewel het sbo in bijna alle leeftijdscohorten groeide, neemt het aantal sbo-leerlingen van 12 jaar en ouder af sinds 2011. Ten dele komt dat door het na-ijlende effect van de daling van het sbo in voorgaande jaren. Maar er lijkt ook een andere oorzaak mee te spelen. In onderstaande grafiek staat hoeveel leerlingen sbo uitstromen per leeftijd (figuur 5). Steeds minder leerlingen zijn 12 jaar of ouder als zij het sbo verlaten. Dit is een weerspiegeling van het feit dat er sinds 2011 ook steeds minder twaalfjarige leerlingen zijn in sbo (zie §3.2.1.1). Daarbij komt dat er al in 2016 steeds meer elfjarigen het sbo uitstromen, terwijl in tot 2018 het aantal elfjarigen nog daalde (figuur 3).

⁵ Boer, A.A. de (2020). Evaluatie passend onderwijs. Sectorrapport speciaal onderwijs. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

<https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2020/03/13/rapport-sectorrapport-speciaal-onderwijs/rapport-sectorrapport-speciaal-onderwijs.pdf>

Het lijkt er dus ook op dat vanaf 2016 sbo-leerlingen echt eerder gaan uitstromen van sbo naar het vervolgonderwijs. Het aantal elfjarige uitstromers neemt na 2016 toe, terwijl het aantal twaalfjarige uitstromers afneemt (bovenstaande figuur). In 2018 zijn er meer leerlingen die het sbo verlaten op elfjarige leeftijd dan op twaalfjarige leeftijd (3.609 vs 3.489 leerlingen). Deze trend bestaat al langer. In 2011 is 52% van de sbo-verlaters twaalf jaar en 35% elf jaar, in 2019 is dat respectievelijk 42% en 39% (zie figuur A1 in bijlage 6.1.3).

Leerlingen in sbo zijn gemiddeld een half jaar ouder dan leerlingen in het reguliere bo als zij naar een vorm van het voortgezet onderwijs gaan. Voor zowel bo als sbo geldt dat leerlingen tot en met maximaal hun veertiende jaar in (s)bo kunnen blijven,⁶ maar sbo-leerlingen krijgen meer tijd om hun kerndoelen te halen.⁷

⁶ Wet op het primair onderwijs, Artikel 39 Toelatingsleeftijd; duur onderwijs.

https://wetten.overheid.nl/BWBR0003420/2020-04-01#HoofdstukI_TiteldeelIII_Afdeling1_Paragraaf4_Artikel39

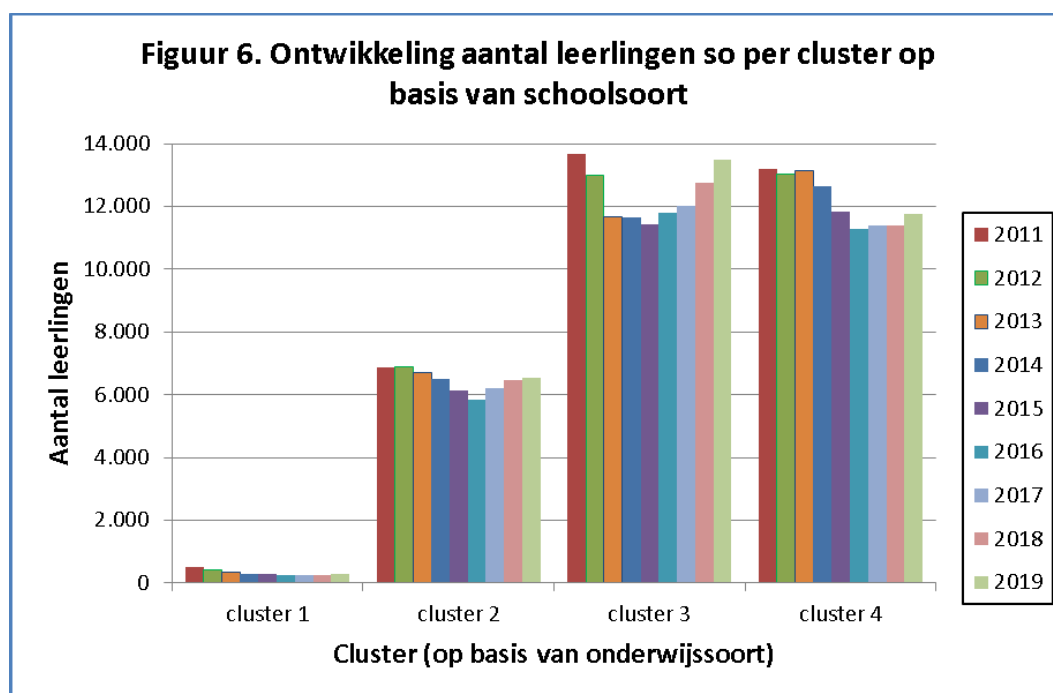
⁷ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/speciaal-onderwijs>

3.3 Trends in speciaal onderwijs 2011-2019

3.3.1 Trends so naar cluster

In de registratie op leerling niveau kan onderscheid gemaakt worden tussen cluster 1, cluster 2 en cluster 3/4, maar so en vso-scholen vallen ook na de invoering van passend onderwijs nog steeds wettelijk onder cluster 1, 2, 3 of 4. In onderstaande analyses wordt bij cluster 3/4 bepaald op welke school de leerling zit en onder welk cluster deze school valt.⁸ Bij cluster 1 gaat het om leerlingen met een visuele beperking, bij cluster 2 om leerlingen met een auditieve- en/of communicatieve beperking, bij cluster 3 om leerlingen met een verstandelijk- en/of lichamelijke beperking en om langdurig somatisch zieke leerlingen en bij cluster 4 om leerlingen met gedrags- en psychische stoornissen.

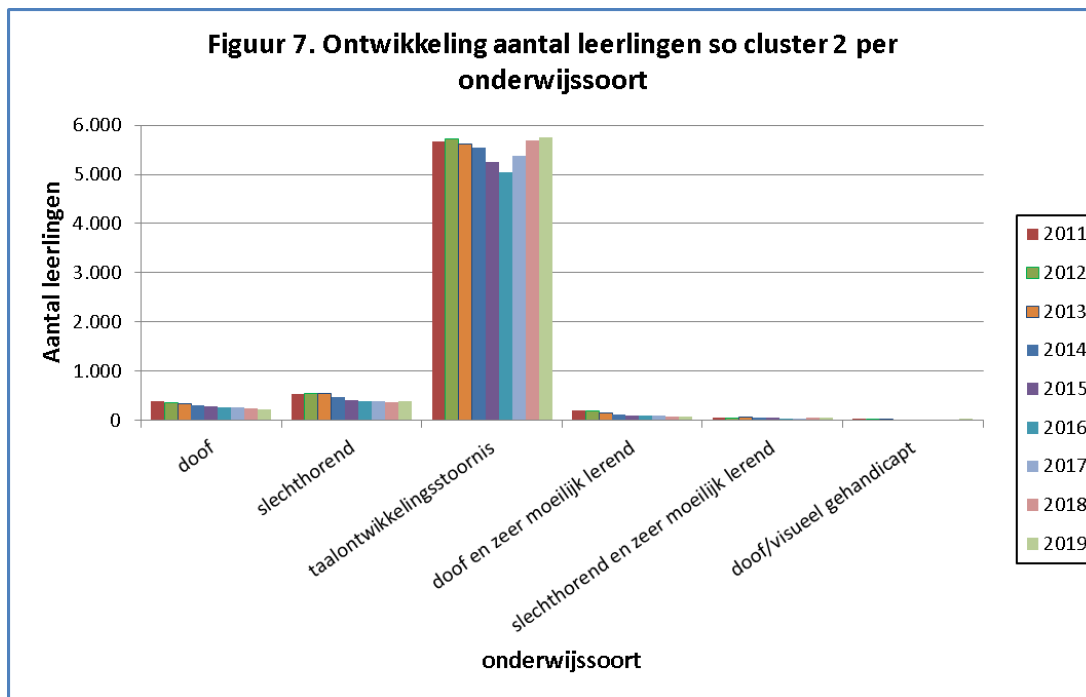
In 2019 zit 1% van de so-leerlingen in cluster 1 (291 leerlingen), 20% in cluster 2 (6.527 leerlingen), 42% in cluster 3 (13.505 leerlingen) en 37% in cluster 4 (11.746 leerlingen). Het aantal so-leerlingen in cluster 1 kromp van 2011 tot 2016 met de helft (503 leerlingen in 2011, 246 in 2016). Daarna groeide het weer tot 2019 met ruim een kwart (291 in 2019; tabel bij figuur 6, bijlage B). Het aantal leerlingen in cluster 2 daalde na 2012, en is gestegen sinds 2016. Deze stijging van cluster 2 maar vlak tot 2019 steeds meer af: in 2017 steeg het aantal so cluster 2-leerlingen met 6% ten opzichte van het jaar daarvoor, in 2019 met 1% (respectievelijk 357 en 62 leerlingen). So cluster 3 is fors gekrompen van 2011 tot 2015 en is sinds 2016 steeds sterker gestegen, in 2019 met 6% ten opzichte van het jaar daarvoor (764 leerlingen). So cluster 4 daalde sterk van 2011 tot 2016. In 2019 nam het aantal so cluster 4-leerlingen weer toe met 3% (354 leerlingen). Zie Figuur 6 hieronder.

⁸ Het gaat hier om de schoolvestigingen die door DUO zijn geregistreerd als "hoofdonderwijssoort" dat valt onder cluster 3 of cluster 4. Dit betekent niet dat er geen ander type leerlingen op deze scholen kunnen zitten, maar dat verwacht mag worden dat het merendeel van de leerlingen met cluster 3-, respectievelijk cluster 4-, gerelateerde ondersteuningsbehoeften heeft.

3.3.2 Trends so cluster 2 naar onderwijssoort

De stijging van het aantal cluster 2-leerlingen van 2016 tot 2019 is toe te schrijven aan een stijging van het aantal leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis. Dit is veruit de grootste groep leerlingen in cluster 2 (namelijk 88% in 2019; zie figuur 7). In 2019 zijn er 5.757 leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis, iets meer dan in de piek in 2012 (5.719 leerlingen).

3.3.3 Trends so naar hoofdonderwijssoort

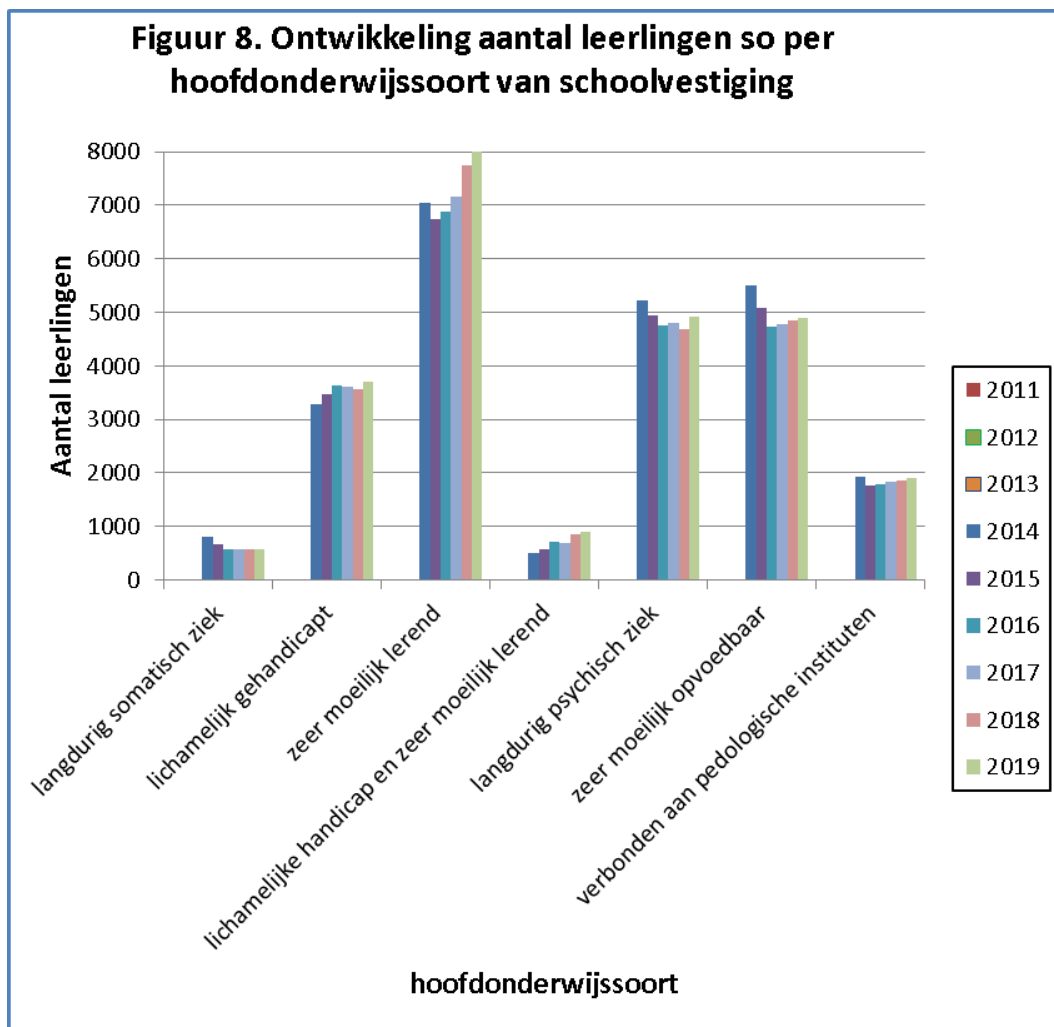
Bij DUO zijn schoolvestigingen in so en vso geregistreerd als "hoofdonderwijssoort".⁹ De volgende hoofdonderwijssoorten vallen onder cluster 3-scholen: scholen voor "langdurig somatisch zieke leerlingen", "lichamelijk gehandicapte leerlingen", "zeer moeilijk lerende leerlingen", "leerlingen met een lichamelijke handicap in combinatie met zeer moeilijk lerend". Onder cluster 4-scholen vallen de hoofdonderwijssoorten voor: "langdurig psychisch zieke leerlingen", "zeer moeilijk opvoedbare leerlingen" en "scholen verbonden aan pedologische instituten".

Figuur 8 toont de trend van de hoofdonderwijssoorten van de schoolvestigingen van cluster 3 en 4-scholen. De grootste stijging in so-leerlingen is te zien op schoolvestigingen met hoofdonderwijssoort onderwijs aan zeer moeilijk lerende kinderen. Deze schoolvestigingen groeien al vier opeenvolgende jaren.

Hierboven zagen wij dat in het so vooral cluster 2 en 3 na 2016 meer leerlingen hebben gekregen. Cluster 3 groeide van 2017 tot 2019 steeds sterker; cluster 2 groeide het laatste jaar met slechts 1% (§3.3.1). De groei van cluster 3 is vooral toe te rekenen aan een groei van schoolvestigingen met hoofdonderwijssoort zeer moeilijk lerenden. Dit hoeft overigens niet te betekenen dat alle leerlingen aan deze scholen zeer moeilijk lerend zijn, maar geeft wel een indicatie. Scholen

⁹ Schoolvestigingen kunnen meerdere onderwijssoorten ondersteunen, als daar toestemming voor is gevraagd. Van elke school is de hoofdonderwijssoort geregistreerd. Overigens hoeft dit niet persé te betekenen dat het onderwijssoort van het grootste gedeelte van de leerlingen op een school de hoofdonderwijssoort van de school is.

hoofdzakelijk gericht op zeer moeilijk lerende kinderen groeiden in 2018 met 8% (592 leerlingen) en in 2019 met 7% (569 leerlingen) ten opzichte van het jaar ervoor. In 2019 zaten er 901 leerlingen op scholen gericht op zeer moeilijk lerende kinderen met een lichamelijke handicap. Dat waren 387 leerlingen meer dan in 2015, ofwel een groei van 75%.

Van 2016 tot en met 2018 was het leerlingaantal in so cluster 4 ongeveer stabiel, het laatste jaar groeide so cluster 4 met 3%. In cluster 4 zat de meeste groei bij schoolvestigingen gericht op langdurig psychisch zieke leerlingen. De gestagneerde groei van cluster 2 bestond vooral uit leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis.

3.3.4 Trends so cluster 3 en 4-scholen naar bekostigingscategoriën

Als een samenwerkingsverband een leerling verwijst naar het sbo, so of vso wordt een toelaatbaarheidsverklaring opgesteld en een bekostigingscategorie toegekend.¹⁰ Er is één bekostigingscategorie voor het sbo en voor het so en vso drie:

- categorie 1 (laag, L in figuren): zeer moeilijk lerende kinderen, langdurig zieke kinderen en kinderen met gedragsproblemen;

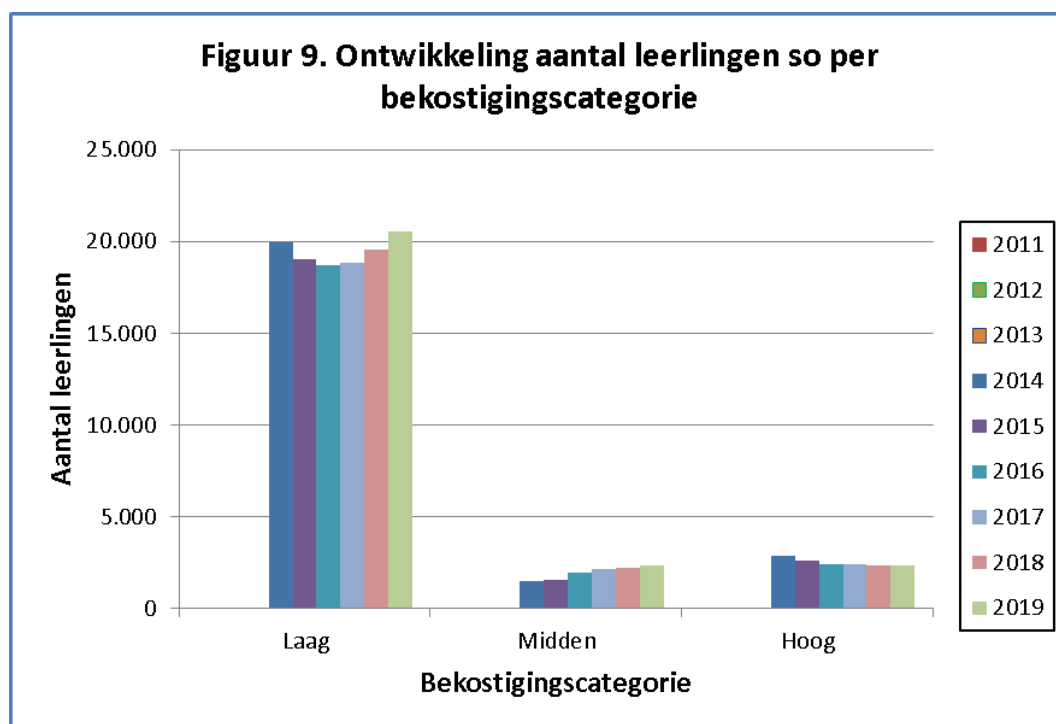
¹⁰ Boer, A.A. de, & Worp, A.J. van der (2016). De impact van passend onderwijs op het so-sbo en het vso. <https://www.nro.nl/wp-content/uploads/2016/12/De-impact-van-passend-onderwijs-op-het-SO-SBO-en-het-VSO.pdf>

- categorie 2 (midden, M in figuren): kinderen met lichamelijke beperkingen;
- categorie 3 (hoog, H in figuren): kinderen met een meervoudige beperking.

Leerlingen die voorheen onder cluster 4 vielen hebben een lage bekostigingscategorie, leerlingen die voorheen naar cluster 3 gingen kunnen drie verschillende bekostigingscategorieën hebben.¹¹ In de bijlage A (§6.2) staat een uitgebreidere beschrijving van de samenhang tussen bekostigingscategorieën in (v)so, voormalige clusters en onderwijssoorten. De indeling en hoogte van de bekostigingscategorieën zijn landelijk vastgesteld, maar de samenwerkingsverbanden mogen zelf hun toelatingscriteria en toelatingsproces vaststellen.¹²

In 2019 kreeg 81% van de so-leerlingen in cluster 3 en 4 een bekostigingscategorie laag (20.511 leerlingen), 9% bekostigingscategorie midden (2.368 leerlingen) en 9% een bekostigingscategorie hoog (2.343 leerlingen). Sinds 2016 is er een toename in bekostigingscategorie laag en deze toename is elk jaar sterker geworden (figuur 9 hieronder). Bekostigingscategorie midden is sinds 2014 toegenomen van 6% tot 9% in 2019 (1.475, respectievelijk 2.368 leerlingen). Bekostigingscategorie hoog is afgenomen van 12% in 2014 tot 9% in 2019 (2.852 en 2.343 leerlingen). De laatste twee jaar is er duidelijke groei van bekostigingscategorie laag, maar zijn de aantallen leerlingen met bekostigingscategorie midden en hoog veel minder veranderd. Leerlingen in cluster 1- en 2-scholen hebben geen bekostigingscategorie.

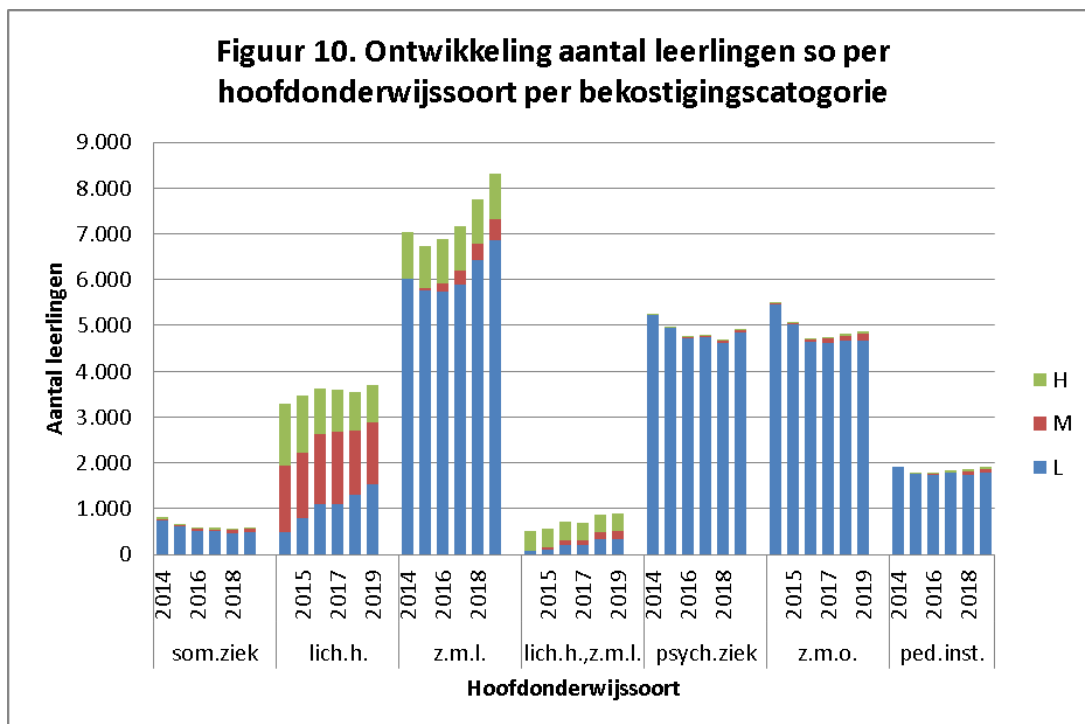
Er is dus een stijging in bekostigingscategorie laag en een langzame stabilisatie van de categorieën midden en hoog. Deze stijging komt mede door groei van cluster 4-scholen, welke leerlingen bijna allemaal bekostigingscategorie laag hebben. In 2019 heeft cluster 4 354 meer leerlingen dan het jaar ervoor, het aantal leerlingen met bekostigingscategorie laag toenam met 950 leerlingen. De

¹¹ Borggreve, S., de Lange, B. (2019). *Trends in passend onderwijs 2014-2018*. DUO Informatieproducten. <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2019D27614&did=2019D27614>

¹² Boer, A.A. de, & Worp, A.J. van der (2016). De impact van passend onderwijs op het so-sbo en het vso. <https://www.nro.nl/wp-content/uploads/2016/12/De-impact-van-passend-onderwijs-op-het-SO-SBO-en-het-VSO.pdf>

veranderingen in bekostigingscategorie en stijging van bekostigingscategorie laag zijn het sterkst zichtbaar cluster 3-scholen, waar leerlingen zijn met bekostigingscategorie hoog, midden en laag.

Hieronder geeft figuur 10 de ontwikkeling weer in bekostigingscategorie per hoofdonderwijssoort van de schoolvestigingen. De meeste leerlingen in cluster 3 zitten op scholen met hoofdonderwijssoort onderwijs aan zeer moeilijk lerende kinderen. Deze scholen zijn van 2015 tot 2019 gegroeid van 6.738 leerlingen tot 8.320 leerlingen. Deze scholen hebben een toename in bekostigingscategorie laag van 5.755 in 2015 tot 6.865 in 2019. Ook categorie midden neemt toe op deze scholen van 48 in 2015 naar 466 leerlingen in 2019. In 2015 hebben 935 leerlingen aan deze scholen bekostigingscategorie hoog, in 2019 waren dat 989 leerlingen.

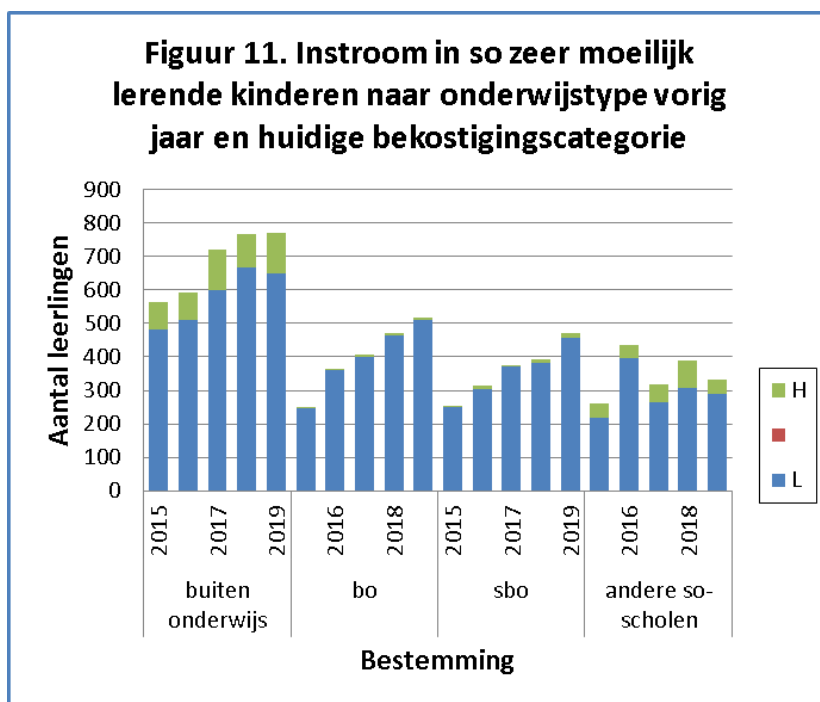

Scholen met hoofdonderwijssoort onderwijs aan lichamelijk gehandicapte kinderen zijn iets gestegen van 3.625 leerlingen in 2016 naar 3.705 leerlingen in 2019. Leerlingen aan deze scholen krijgen vaker bekostigingscategorie laag ten koste van categorie midden: laag van 1.112 in 2016 naar 1.526 in 2019, midden van 1.526 in 2016 naar 1.359 in 2019. In 2014 hadden de meeste kinderen bekostigingscategorie hoog als zij op scholen zaten met hoofdonderwijssoort onderwijs aan lichamelijk gehandicapten en tevens zeer moeilijk lerenden. Van 2014 tot 2019 hebben deze scholen 387 meer leerlingen gekregen (514 leerlingen in 2014, 901 in 2019). De groei zit vooral in leerlingen met categorie laag en in mindere mate in leerlingen met categorie midden. Van 2014 naar 2019 nam het aantal leerlingen aan deze scholen met bekostigingscategorie laag en midden toe met 239, respectievelijk 189 leerlingen, het aantal leerlingen met bekostigingscategorie hoog nam af met 41 leerlingen.

Er is dus een toename van bekostigingscategorie laag en daarmee een relatieve verlaging van bekostigingscategorieën aan scholen die hoofdzakelijk zijn gericht op lichamelijk gehandicapte kinderen, zeer moeilijk lerenden en kinderen die lichamelijk gehandicapt zijn en tevens zeer moeilijk lerend zijn. De data van DUO geven geen uitsluitsel over een mogelijke verandering van

de doelgroep van deze scholen. Ook is het denkbaar dat samenwerkingsverbanden anders omgaan met de categoriebekostiging voor deze leerlingen.^{13,14}

Hierboven is beschreven dat het aantal so-leerlingen in 2019 steeg op scholen gericht op zeer moeilijk lerende kinderen en dat deze groei met name te zien was in leerlingen met bekostigingscategorie laag. Onderstaande figuur 11 laat zien waar so-leerlingen op scholen gericht op zeer moeilijk lerende kinderen vandaan komen.

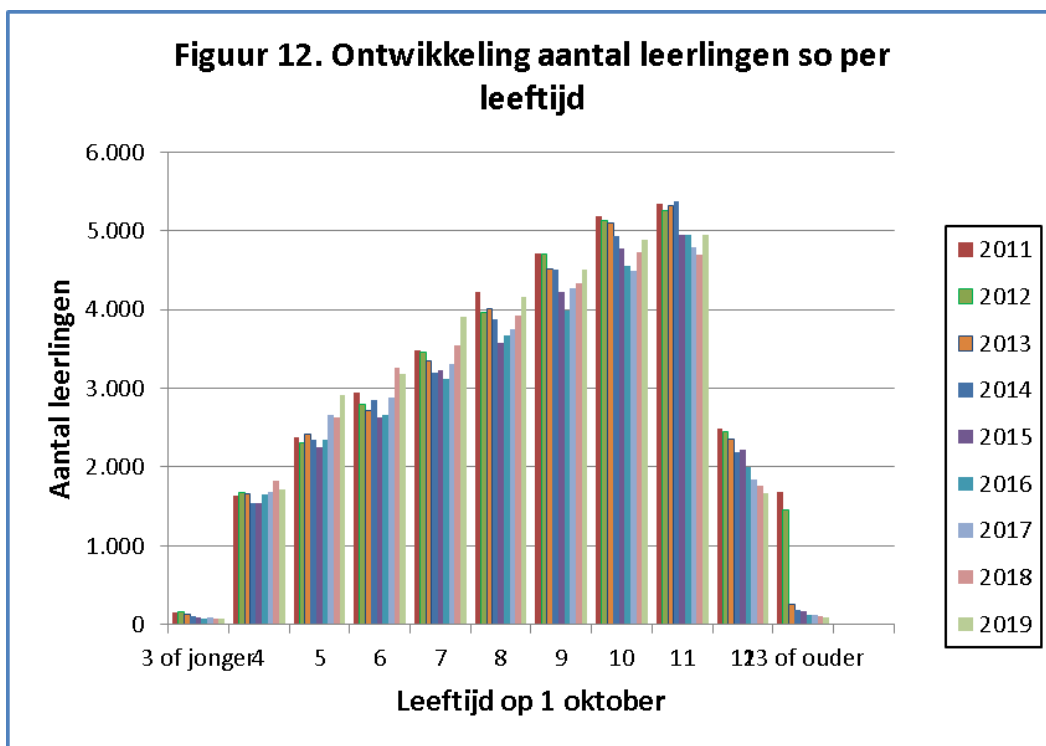
Sinds 2015 is er een stijgende instroom van leerlingen uit zowel bo, sbo als van kinderen die voor het eerst onderwijs volgen (vanuit 'buiten onderwijs'). In 2019 heeft 97% van de leerlingen die uit bo zijn verwezen en 95% die uit sbo zijn verwezen bekostigingscategorie laag. Van de leerlingen die van buiten het onderwijs instroomden in 2019, heeft 77% bekostigingscategorie laag, 9% bekostigingscategorie midden en 15% bekostigingscategorie hoog.

3.3.5 Trends so naar leeftijd

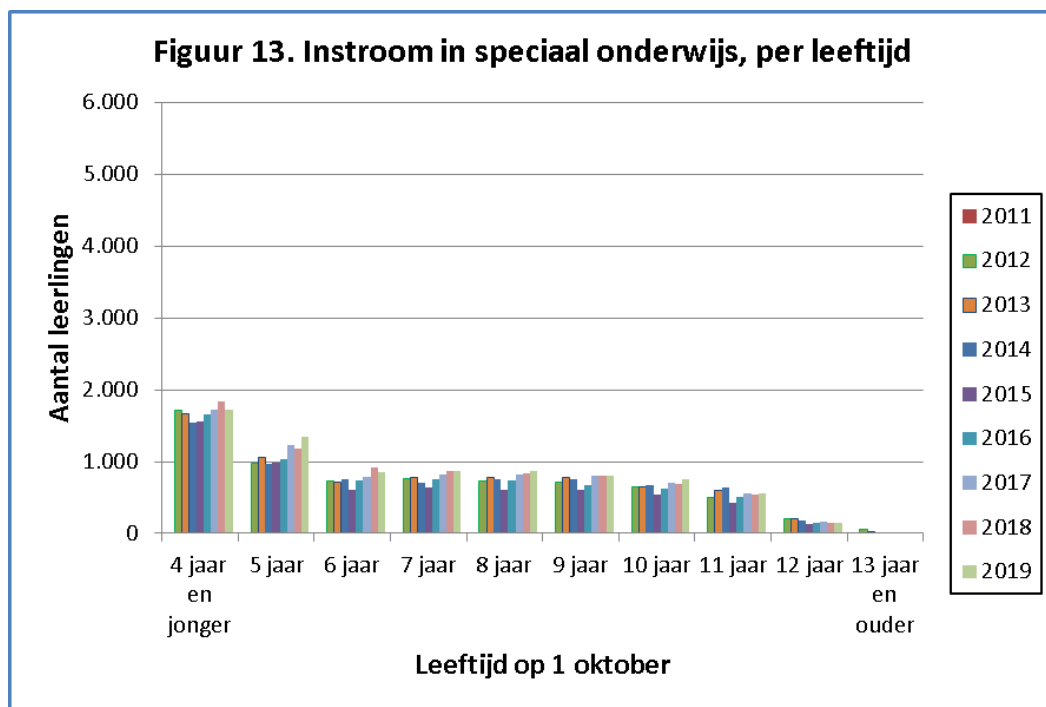
Het aantal leerlingen van 4 tot en met 7 jaar in het so is het laatste jaar gestegen en in 2019 hoger dan in de acht jaar daarvoor. Dit is te zien in figuur 12 hieronder. Na een daling vanaf 2011 is er in elke leeftijd tot en met 11 jaar een groei zichtbaar. Deze groei start bij vier tot en met achtjarigen in 2015 en bij elk volgend leeftijdscohort een jaar later. Het aantal leerlingen van 12 jaar en ouder is van 2011 tot 2019 gedaald, het aantal leerlingen van 3 jaar of jonger daalt sinds 2012. De populatie in het so wordt dus jonger, maar naarmate het so blijft groeien, stijgt de gemiddelde leeftijd mee.

¹³ Boer, A.A. de, & Worp, A.J. van der (2016). De impact van passend onderwijs op het so-sbo en het vso. <https://www.nro.nl/wp-content/uploads/2016/12/De-impact-van-passend-onderwijs-op-het-SO-SBO-en-het-VSO.pdf>

¹⁴ Lie, T., Meys, N., Vreugde, C., & Heuvel, A. van der (2017). Monitor Speciaal Onderwijs - derde meting.

Het totaal aantal so-leerlingen nam af tot 2016 en is na 2016 toegenomen (zie figuur 1, §3.1.1). Net als in het sbo (zie §3.2.1) is het beeld per leeftijdsgroep in het so verschillend. Ook in het so heeft dat deels te maken met een verhoogde instroom na 2015 en met het effect van opschuivende instroomcohorten (uitgebreid beschreven in bijlage A, §6.1). De instroom in het so per leeftijdsgroep is weergegeven in onderstaande figuur 13.

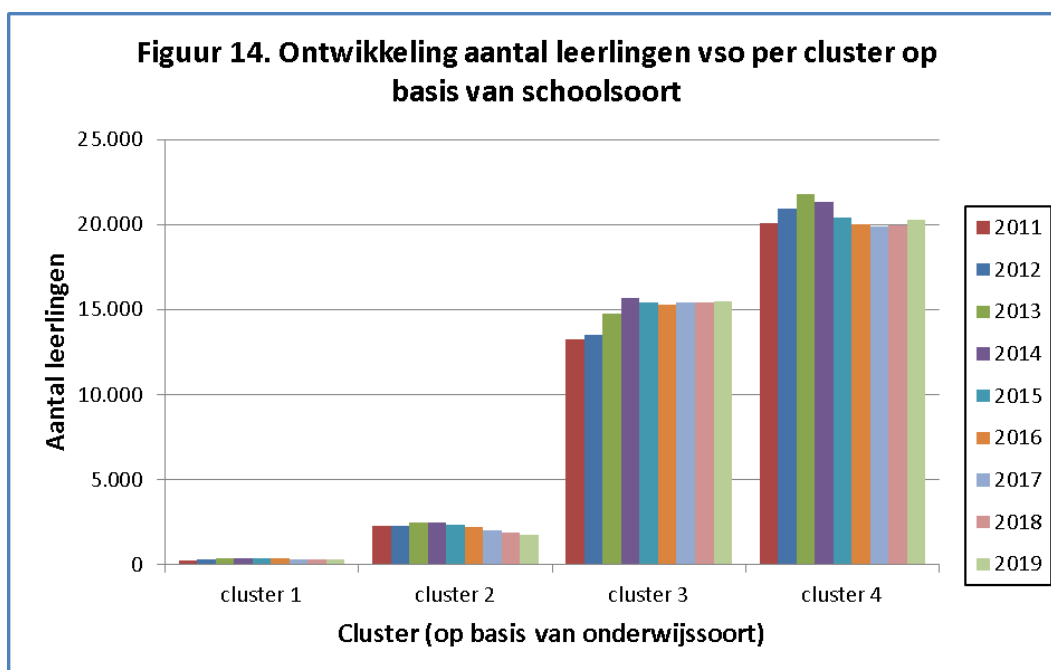
De meeste leerlingen gaan het so in op vierjarige leeftijd; de op één na grootste groep stroomt in vijfjarige leeftijd. De meeste leerlingen verlaten het so als zij elf of twaalf jaar oud zijn (data niet getoond). Globaal gezien neemt het aantal vier- tot en met tienjarigen in het so toe vanaf 2015.

Het aantal negenjarigen neemt toe vanaf 2016, het aantal tienjarigen groeit sinds 2017, het aantal elfjarigen sinds 2018. Het aantal leerlingen van twaalf jaar en ouder daalt nog steeds. De groei die per leeftijdscohort opschuift heeft te maken met de opschuivende instroomcohorten. De verhoogde instroom is te zien in de jongere leeftijdsgroepen in het so, in de oudere leeftijdsgroepen is deze steeds een jaar later zichtbaar. Daarnaast wijst de afname van het aantal leerlingen vanaf 13 jaar erop dat leerlingen mogelijk op jongere leeftijd doorstromen van het so naar het vso. Dit wordt besproken in §4.1.5.

3.4 Trends in voortgezet speciaal onderwijs 2011-2019

3.4.1 Trends vso naar cluster

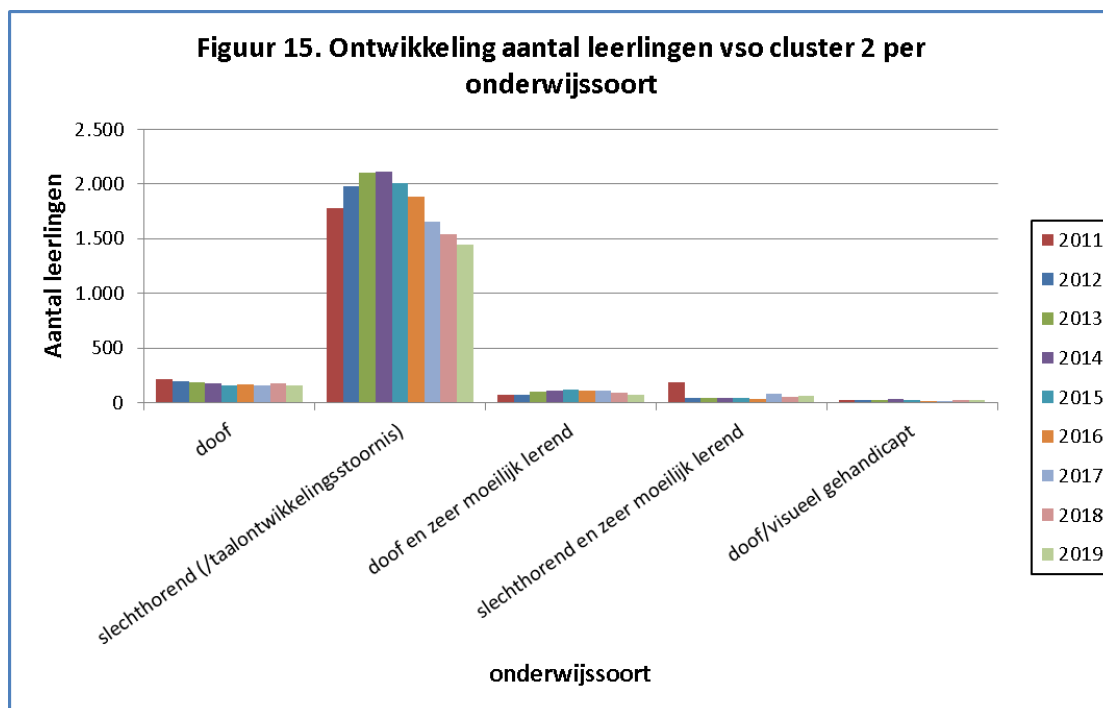
In 2018 zit 1% van de vso-leerlingen in cluster 1 (293 leerlingen), 5% in cluster 2 (1.746 leerlingen), 41% in cluster 3 (15.466 leerlingen) en 54% in cluster 4 (20.248 leerlingen). In het vso zijn leerlingaantallen in cluster 2 van 2014 tot 2019 geleidelijk gedaald van 2.466 in 2014 naar 1.746 in 2019. In de clusters 3 en 4 zijn de leerlingaantallen de laatste vijf jaar ongeveer gelijk gebleven, al is in cluster 4 na 2017 een zeer lichte stijging te zien. In 2015 waren er 15.398 leerlingen in cluster 3, in 2019 15.466. In cluster 4 waren er in 2015 20.429 leerlingen, 19.864 in 2017 en 20.248 in 2019. In absolute aantallen toont vso dus niet de stijgingen die vooral in cluster 2 en 3 in het so zichtbaar zijn (zie figuur 14 hieronder voor vso en figuur 6 voor so).

In het gehele voortgezet onderwijs nemen leerlingaantallen echter af sinds 2014. Ten opzichte van het gehele voortgezet onderwijs neemt cluster 2 inderdaad af (0,24% in 2014, 0,18% in 2019). Maar het aandeel leerlingen op zowel cluster 3 als cluster 4-scholen neemt toe sinds 2016 (cluster 3: 1,47% in 2016 tot 1,55% in 2019; cluster 4: 1,93% in 2016 tot 2,04% in 2019). De stabilisatie van leerlingaantallen van cluster 3 en de zeer lichte groei van leerlingaantallen van cluster 4 weerspiegelt dus een relatieve groei van vso cluster 3 en 4 vanaf 2016.

3.4.2 Trends vso cluster 2 naar onderwijssoort

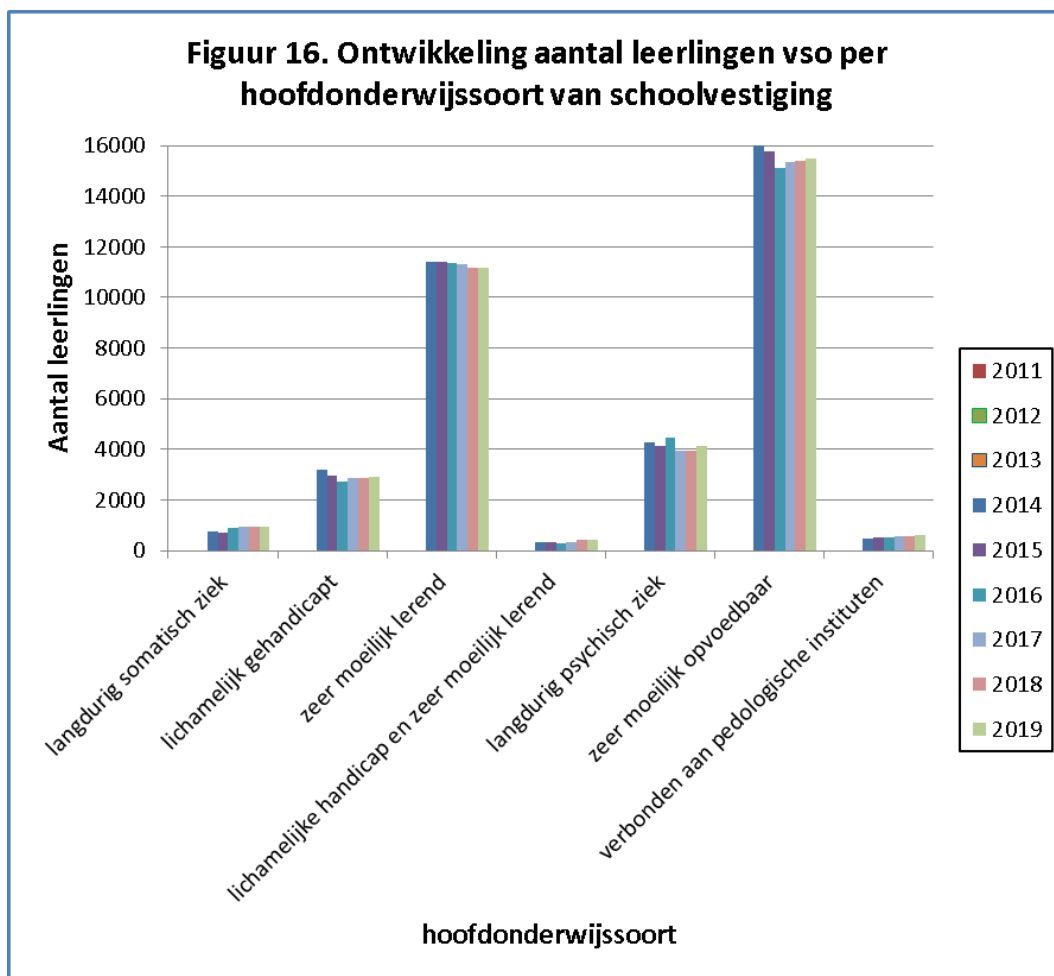
De meeste leerlingen in het vso cluster 2 zijn slechthorend (83%, 1.443 leerlingen in 2019). In de vo-leeftijd worden leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis geregistreerd bij de slechthorende leerlingen. In het vso zet de sterke daling door van het aantal leerlingen. In 2014 waren er 2.106 vso-leerlingen die slechthorend zijn of een taalontwikkelingsstoornis hebben, in 2019 waren dat er een derde minder: 1.443 leerlingen. Zie figuur 15 hieronder.

3.4.3 Trends vso naar hoofdonderwijssoort

Figuur 16 met de hoofdonderwijssoorten van cluster 3 en 4-schoolvestigingen weerspiegelt de stabilisatie en afname van leerlingaantallen die de clusters 3 en 4 hierboven laten zien.

De stabilisatie van leerlingenaantallen in cluster 3 de laatste jaren zien wij terug in een stabilisatie aan scholen hoofdzakelijk gericht op kinderen die langdurig lichamelijk ziek zijn of lichamelijk gehandicapt (6%, respectievelijk 19% van cluster 3). In relatieve zin zien wij dus ook bij vso een groei van scholen hoofdzakelijk gericht op lichamelijk gehandicapten, net als bij so. Vso-scholen hoofdzakelijk gericht op zeer moeilijk lerende kinderen (72%) zijn van 2014 tot 2019 echter licht gekrompen van 16.579 naar 15.502 leerlingen. De groei van vso cluster 4 lijkt vooral afkomstig te zijn uit scholen met hoofdonderwijssoort onderwijs aan langdurig psychisch zieken en aan zeer moeilijk opvoedbare kinderen (20%, respectievelijk 77% van de leerlingen van cluster 4). Deze scholen hadden in 2016 15.099 leerlingen en in 2019 15.502 leerlingen.

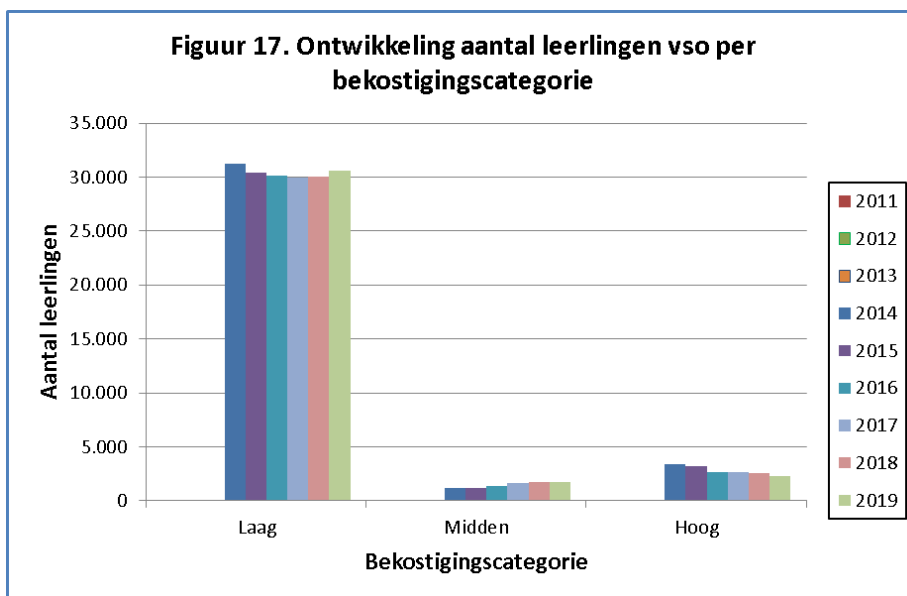

3.4.4 Trends vso cluster 3 en 4-scholen naar bekostigingscategorieën

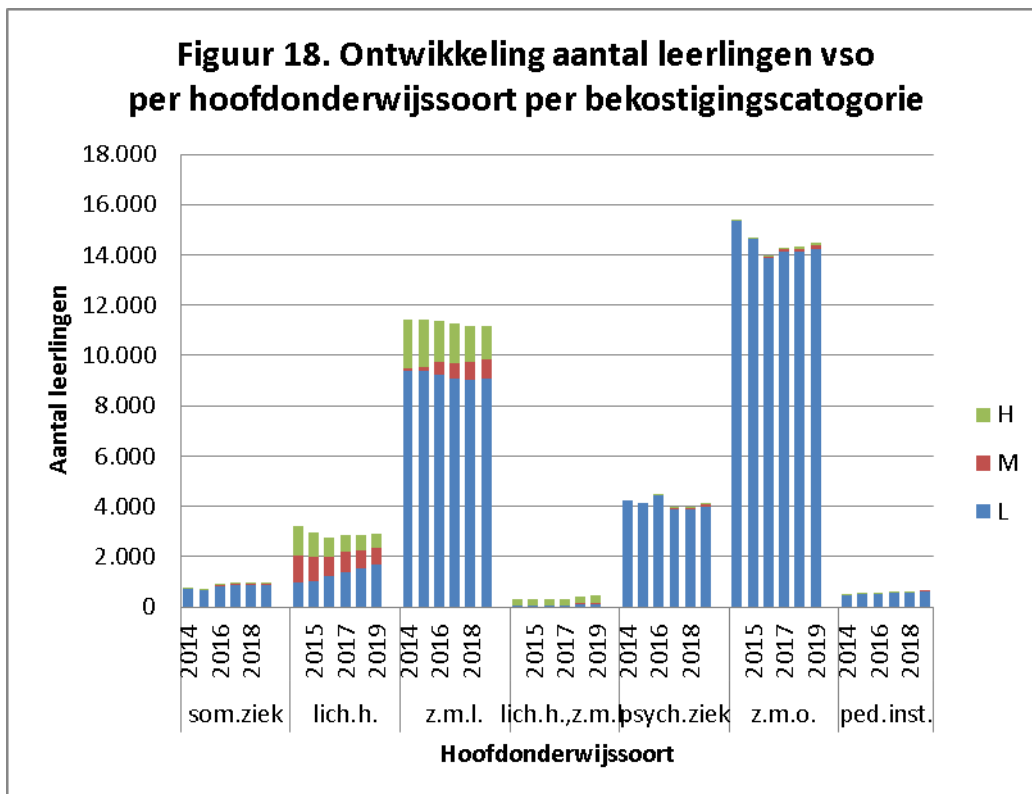
De hoogte van bekostiging door samenwerkingsverbanden van een cluster 3 of 4-leerling wordt vastgesteld met een bekostigingscategorie laag, midden of hoog. Na jarenlange lichte afname van bekostigingscategorie laag, neemt in 2019 het aantal leerlingen met bekostigingscategorie laag in vso voor het eerst toe. In het so is dit al langer gaande. In 2018 hadden 30.076 vso-leerlingen een bekostigingscategorie laag, in 2019 waren dat er 30.603. Sinds 2014 daalt het aantal leerlingen met bekostigingscategorie hoog (3.417 in 2014, 2.305 in 2019). Het aantal vso-leerlingen met bekostigingscategorie midden is gestabiliseerd (2.305 in 2019). Zie figuur 17 hieronder. In alle jaren heeft in het vso een groter aandeel van de leerlingen bekostigingscategorie laag dan in het so.

Vso cluster 4 is in 2019 met 319 gestegen, de lage bekostigingscategorie in vso met 527. Bijna alle leerlingen in cluster 4 hebben bekostigingscategorie laag. Een deel van de stijging van bekostigingscategorie laag en de daling van categorie hoog zit dus in cluster 3. Cluster 3 toont een lichte toename van bekostigingscategorie laag van in 11.141 leerlingen in 2014 naar 11.748 leerlingen in 2019 en een daling van bekostigingscategorie hoog van 3.402 naar 2.189 leerlingen.

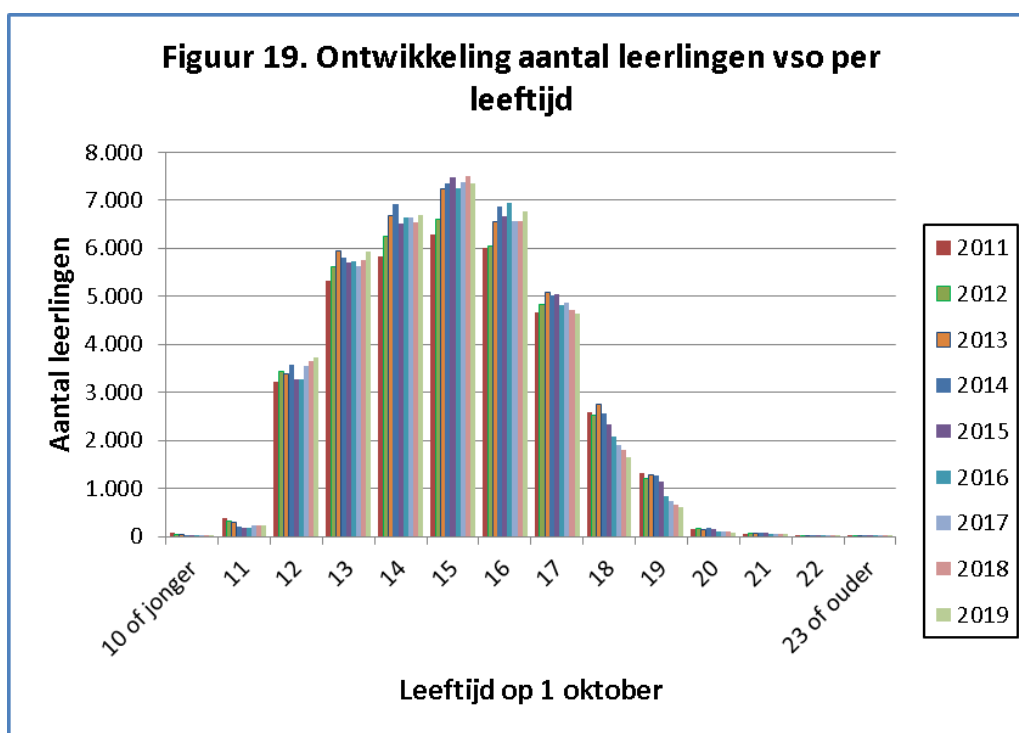
Hieronder geeft figuur 18 de ontwikkeling van het aantal vso-leerlingen per bekostigingscategorie per hoofdonderwijssoort van de school. Wij gaan verder in op cluster 3, omdat daar de ontwikkeling van de bekostigingscategorieën zichtbaar is. Binnen scholen met hoofdonderwijssoorten zeer moeilijk lerende kinderen krijgen steeds minder leerlingen bekostigingscategorie laag en en hoog; in 2014 kregen 9.412 leerlingen categorie laag, in 2019 nog 9.087 (zie ook figuur 18). Bekostigingscategorie hoog kregen in 2014 1.939 leerlingen en in 2019 1.311 leerlingen. Het aantal leerlingen met categorie midden steeg van 73 leerlingen in 2014 naar 7770 in 2018.

Scholen met hoofdzakelijk gericht op lichamelijk gehandicapte kinderen hadden in 2014 ongeveer evenveel leerlingen in alle 3 bekostigingscategorieën. In 2019 had 57% van deze leerlingen bekostigingscategorie laag, in 2014 was dat 30%.

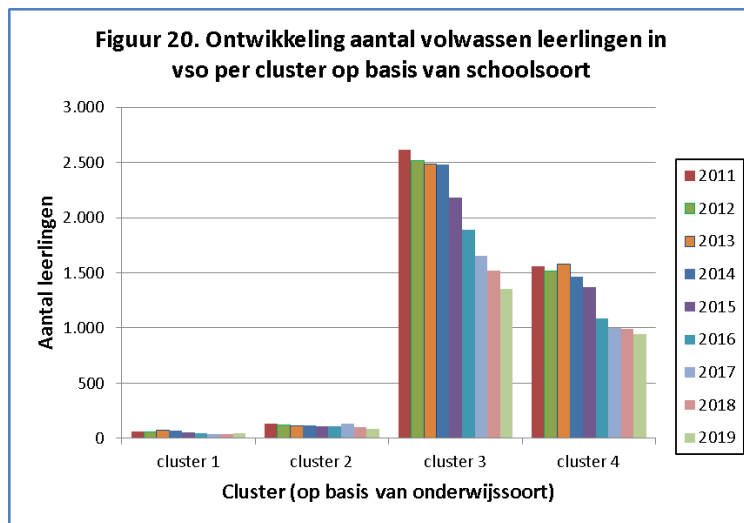
3.4.5 Trends vso naar leeftijd

In 2019 waren er in vso meer leerlingen tot en met 16 jaar dan in 2018, zie onderstaande figuur 19. Vanaf 2016 waren er jaarlijks steeds meer leerlingen tot en met 15 jaar in het vso. Na 2014 neemt het aantal leerlingen van 16 jaar en ouder jaarlijks af. Vso-leerlingen in leeftijdsjaren van 17 en ouder dalen jaarlijks sterk in aantal sinds 2013. Sinds 2018 is er een stijging zichtbaar in het aantal jonge leerlingen tot en met 13 jaar ten opzichte van een (paar) jaar eerder. Dit wijst net als de afname van het aantal oudere leerlingen in het so op een eerdere doorstroom van so naar vso en een gemiddeld genomen jongere leerlingpopulatie in het vso. Later wordt meer verteld over de leeftijd van leerlingen die van so naar vso stromen.

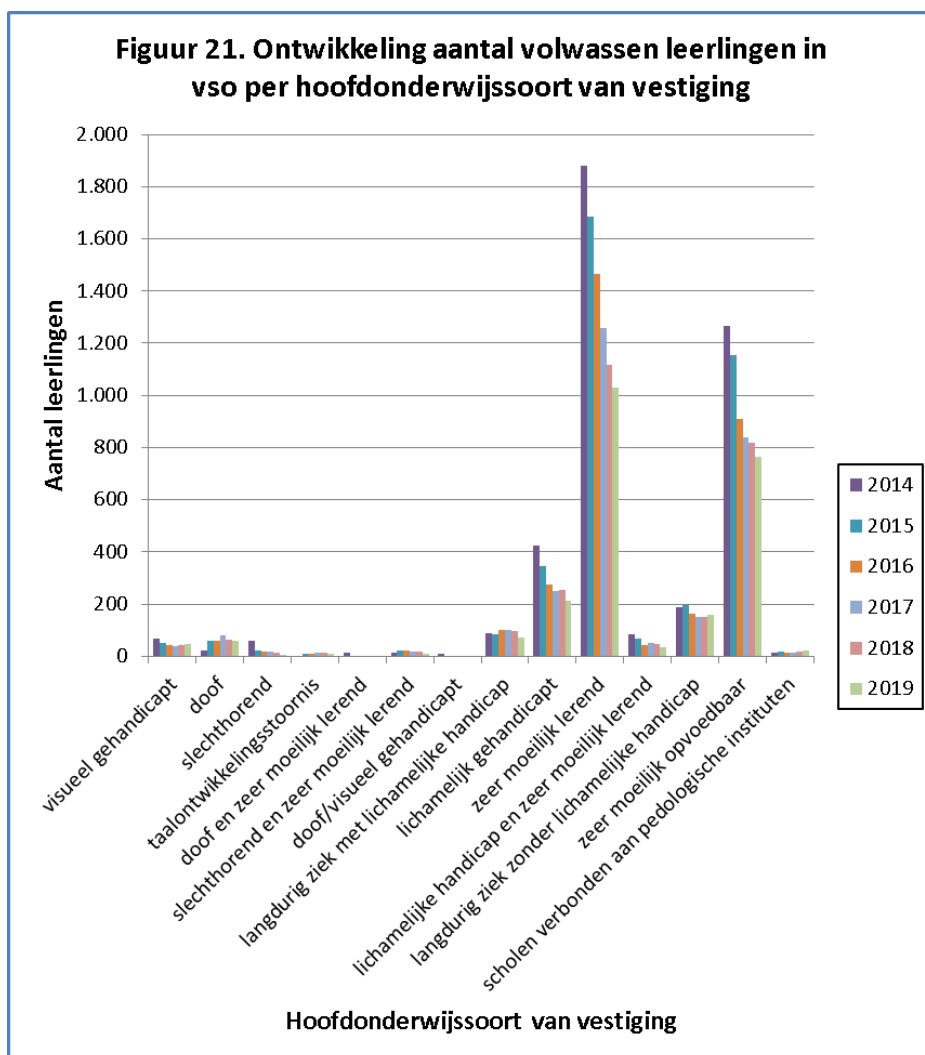

3.4.6 Trends in volwassen leerlingen in vso

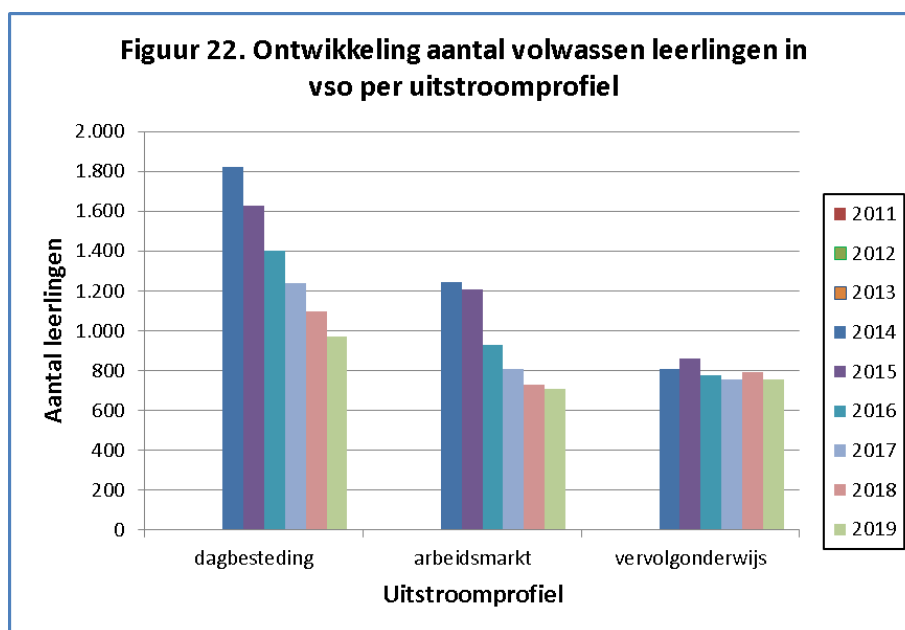
Er is een opvallende daling vanaf 2014 van vso leerlingen van 18 jaar en ouder. Vooral in cluster 3, maar ook in cluster 4 neemt het aantal volwassen leerlingen sterk af (zie figuur 20 hieronder). In 2019 zit 56% van de volwassen vso-leerlingen in cluster 3 en 39% in cluster 4.

De grootste groep volwassen leerlingen zit op een school hoofdzakelijk gericht op zeer moeilijk lerenden (45% in 2019, 1.029 leerlingen), gevolgd door scholen hoofdzakelijk gericht op zeer moeilijk opvoedbaren (33% in 2018, 766 leerlingen). Scholen met hoofdonderwijssoort zeer moeilijk lerende kinderen hadden in 2014 1.879 volwassen leerlingen, in 2019 1.029 (45% afname). Zie onderstaande figuur 21.

Van de volwassen vso-leerlingen heeft in 2019 40% uitstroomprofiel dagbesteding, 29% heeft arbeidsmarkt en 31% vervolgonderwijs. Sinds 2014 is het aantal volwassen leerlingen in vso met uitstroomprofiel dagbesteding gedaald van 1.822 leerlingen in 2014 naar 970 in 2019, een afname van 47%. In 2014 hadden 1.242 volwassen leerlingen uitstroomprofiel arbeidsmarkt, in 2019 was dat afgenomen tot 706 leerlingen (43% afname). Zie onderstaande figuur 22.

Ook het aandeel volwassen leerlingen met dagbesteding in vso is gedaald, namelijk van 17% van de leerlingen met dagbesteding in 2014 naar 10% in 2019 (figuur in bijlage A, §6.3). Van de leerlingen met uitstroomprofiel arbeidsmarkt was in 2014 12% volwassen, in 2019 was dat 7% (figuur in bijlage A, §6.3). Het aantal en aandeel leerlingen dat volwassen was binnen het uitstroomprofiel vervolgonderwijs is niet veel veranderd (809, 5% in 2014; 753, 4% in 2019).

Als het aandeel volwassenen per uitstroomprofiel wordt getoond, is dus hetzelfde beeld zichtbaar als het aantal volwassen leerlingen per uitstroomprofiel in figuur 22 (zie tabel en figuur A3 in bijlage A, §6.3).

Er is een mogelijke verklaring voor de opvallende afname van volwassen leerlingen op scholen hoofdzakelijk gericht op lichamelijk gehandicapten en zeer moeilijk lerenden (cluster 3) en op zeer moeilijk opvoedbare leerlingen (cluster 4). Deze daling was bij leerlingen met uitstroomprofiel dagbesteding en arbeidsmarkt. Deze uitkering is bedoeld voor volwassenen die door ziekte of handicap nooit meer kunnen werken en deze ziekte of handicap kregen voor hun achttiende of tijdens hun studie.¹⁵ Vóór 2015 konden leerlingen een wijonguitkering te krijgen als zij nog op school zaten (oude wijong), na 2015 was dat niet meer mogelijk (nieuwe wijong). Een andere mogelijke oorzaak is dat sommige samenwerkingsverbanden vanaf 18 jaar geen toelaatbaarheidsverklaring afgeven.¹⁶

¹⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/wajong/vraag-en-antwoord/wanneer-heb-ik-recht-op-wajong>

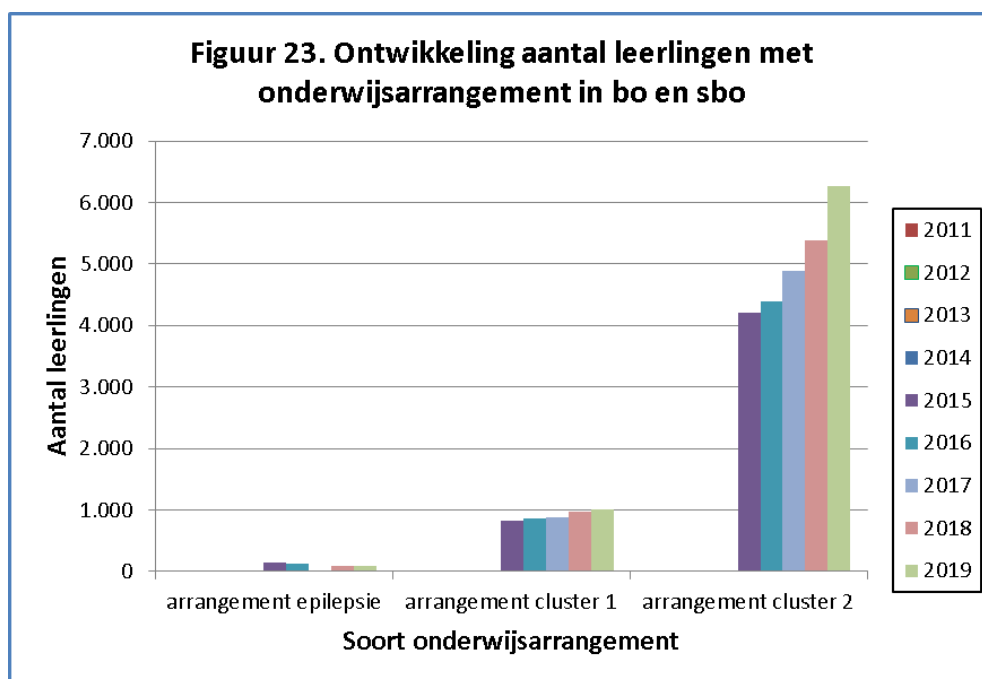
¹⁶ Inspectie van het Onderwijs, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (2019). De Staat van het Onderwijs 2019. <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2019/04/10/rapport-de-staat-van-het-onderwijs-2019>

3.5 Trends passend onderwijs in regulier onderwijs 2014-2019

3.5.1 Trends onderwijsarrangementen in bo en sbo

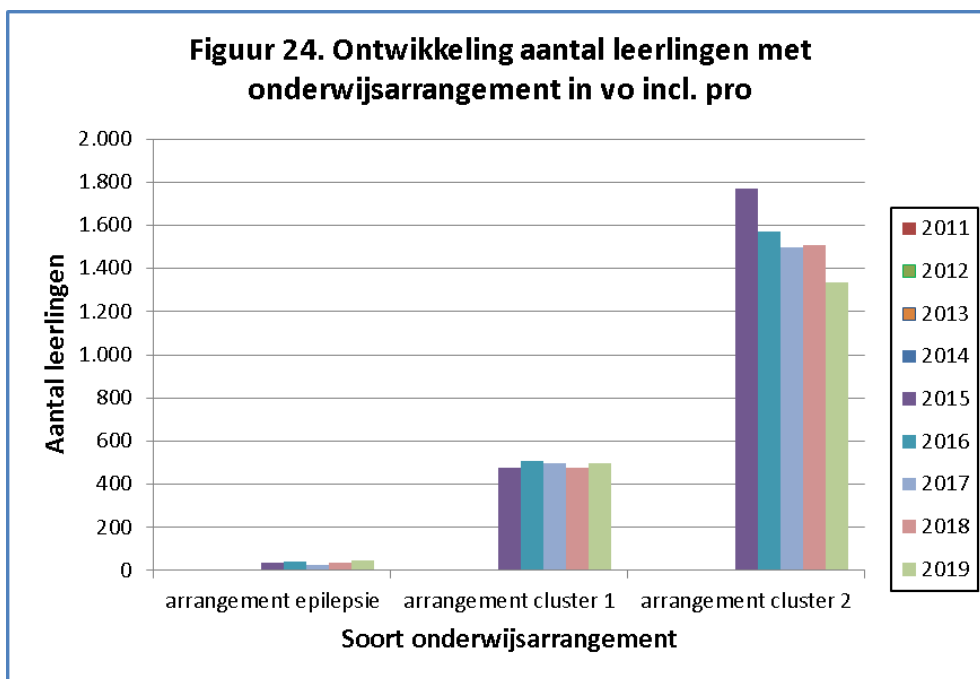
Met de invoering van passend onderwijs hebben cluster 1- en 2-scholen een ondersteuningsplicht gekregen. Dat betekent dat deze scholen leerlingen ondersteunen die niet op een cluster 1- of 2-school zitten maar wel ondersteuning nodig hebben, bijvoorbeeld aan een slechthorende leerling in het basisonderwijs. Deze ondersteuning wordt sinds 2015 geregistreerd in de vorm van een onderwijsarrangement. Onderwijsarrangementen komen voor op alle typen scholen, dus ook op andere (v)so-scholen. Hier wordt gekeken naar onderwijsarrangementen van leerlingen in bo en sbo. Bij de beschrijving van trends in het vso wordt gekeken naar onderwijsarrangementen in het vo inclusief het pro.

Vanaf 2015 krijgen steeds meer leerlingen in bo en sbo een onderwijsarrangement vanuit cluster 2, zie figuur 23 hieronder. Dit is zowel in absolute aantallen als in aandeel leerlingen met een onderwijsarrangement. In 2019 had 0,07% van de leerlingen in bo en sbo een onderwijsarrangement cluster 1 (1.012 leerlingen) en 0,44% een onderwijsarrangement cluster 2 (6.258 leerlingen). De afvlakkende stijging in 2019 van het aantal so leerlingen in cluster 2 (figuur 6) gaat samen met een steeds sterkere stijging van het aantal arrangementen waarbij leerlingen in een ander type onderwijs ondersteund worden vanuit so cluster 2.

3.5.2 Trends onderwijsarrangementen in vo

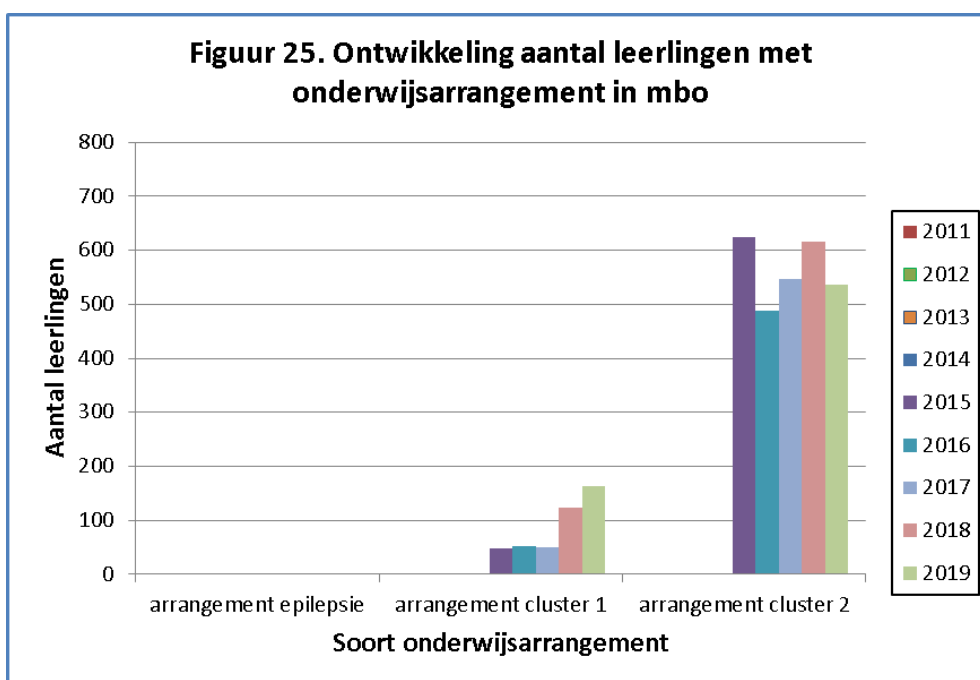
In 2019 krijgt 0,05% van de vo-leerlingen een onderwijsarrangement vanuit cluster 1 (496 leerlingen) en 0,14% een onderwijsarrangement vanuit cluster 2 (1.336 leerlingen). Sinds 2014 zijn de onderwijsarrangementen vanuit vso cluster 2 daarmee in 2019 verder gedaald (zie onderstaande figuur 24). Dit geldt zowel absoluut als relatief. De daling van vso cluster 2 zet in 2019 nog licht door.

Wij zien dus dat onderwijsarrangementen in het bo en sbo stijgen en in vo dalen en dat het aandeel leerlingen met een onderwijsarrangement in het bo en sbo driemaal hoger is dan in het vo. De onderwijsarrangementen in het bo en sbo en in het vo gaan dus steeds meer uiteen lopen.

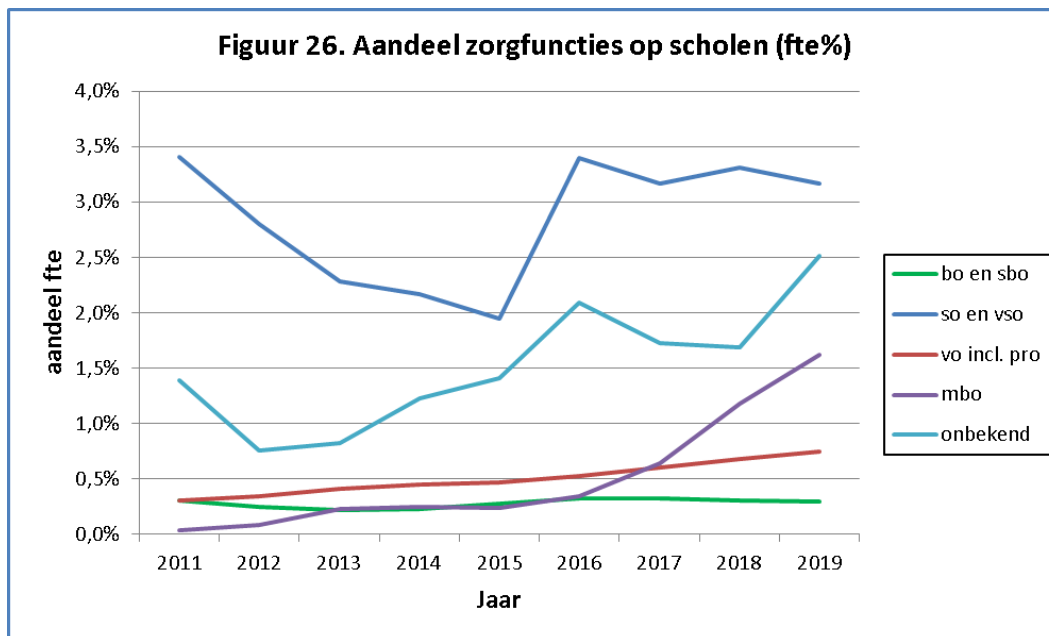
3.5.3 Trends onderwijsarrangementen in mbo

In het mbo had 0,03% van de studenten een onderwijsarrangement vanuit cluster 1 en 0,11% een onderwijsarrangement vanuit cluster 2 (respectievelijk 164, 537 studenten). Daarmee groeit het mbo toe naar het vo wat betreft het aandeel leerlingen met een onderwijsarrangement. Sinds 2017 kregen steeds meer studenten een onderwijsarrangement vanuit cluster 1. In 2017 en 2018 was het aantal studenten met onderwijsarrangement vanuit cluster 2 gestegen, maar in 2019 is dat aantal gedaald (zie figuur 25 hieronder).

3.5.4 Trends aandeel zorgfuncties

Bovenstaande figuren geven een blik op de organisatie van passend onderwijs op reguliere scholen. Er is nog iets dat een aanvullend beeld kan geven op hoe passend onderwijs in reguliere scholen georganiseerd is, namelijk personeel in zorgfuncties dat verbonden is aan reguliere scholen, dus in bo en sbo, in vo inclusief pro en in mbo. Onderstaande figuur 26 geeft hier een indicatie van.

De gepresenteerde gegevens van zorgfuncties moeten met voorzichtigheid worden beschouwd. De zorgfuncties per sector kunnen namelijk niet worden bepaald als besturen de zorgfuncties bovenscholings hebben georganiseerd, en niet hebben geadministreerd aan scholen. Hiervan is de sector onbekend. Dit zou kunnen spelen bij grote besturen met (veel) kleine scholen, waardoor vooral in deze sectoren het aandeel zorgfuncties per sector (sterk) onderschat kan zijn. Daarbij hebben veel (grote) besturen scholen uit verschillende sectoren, de sector van deze besturen kan daardoor niet worden bepaald en staat als onbekend in onderstaande figuur. Deze resultaten geven waarschijnlijk wel enig beeld van ontwikkelingen van zorgfuncties op reguliere scholen.

Op bo en sbo-scholen zijn sinds 2015 geen sterke veranderingen te zien in het aandeel zorgfuncties aan scholen: 0,3% van de formatie was een zorgfunctie in zowel 2015 als in 2019. Ook op vo-scholen is het aandeel zorgfuncties aan een school toegenomen van 0,5% in 2015 tot 0,8% in 2019. De relatieve formatie aan zorgfuncties op mbo-scholen is sterk gestegen van 0,2% in 2015 tot 1,6% 2019. Bij de onbekende sector namen de zorgfuncties toe van 1,4% in 2015 naar 2,5% in 2019, hieronder vallen besturen met scholen in meerdere sectoren, waardoor de sector niet bepaald kan worden. De zorgfuncties in (v)so zijn sterk toegenomen van 2015 (1,9%) naar 2016 (3,4%) en bleef sindsdien redelijk stabiel.

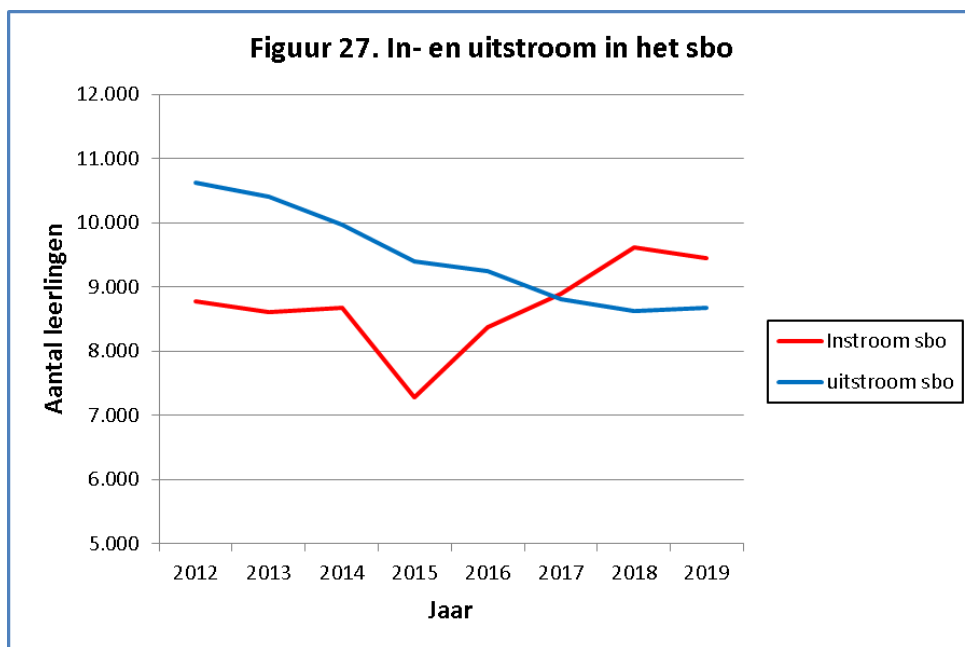
Bijlage A, §6.4 gaat nader in op de de indeling van functies van onderwijspersoneel en over de verdeling in de verschillende sectoren.

4 Ontwikkelingen in- en uitstroom (voortgezet) speciaal (basis)onderwijs

4.1 In- en uitstroom speciaal basisonderwijs

4.1.1 In- en uitstroom voor het gehele sbo

Het aantal leerlingen in het sbo is afgenomen vanaf 2011, is in 2017 gestabiliseerd en in 2018 toegenomen (§3.1.1. figuur 1). Dit is terug te zien in de in- en uitstroom van leerlingen in het sbo.¹⁷ Tot en met 2016 was de uitstroom uit sbo groter dan de instroom, in 2017 waren deze ongeveer even groot. Sinds 2018 was de instroom in sbo groter dan de uitstroom. Van 2012 tot en met 2018 daalde de uitstroom uit sbo. In 2019 is deze instroom gestabiliseerd. De instroom in sbo was het laagst in 2015; van 2015 tot en met 2018 steeg de instroom in sbo sterk. Dit is weergegeven in figuur 27 hieronder.

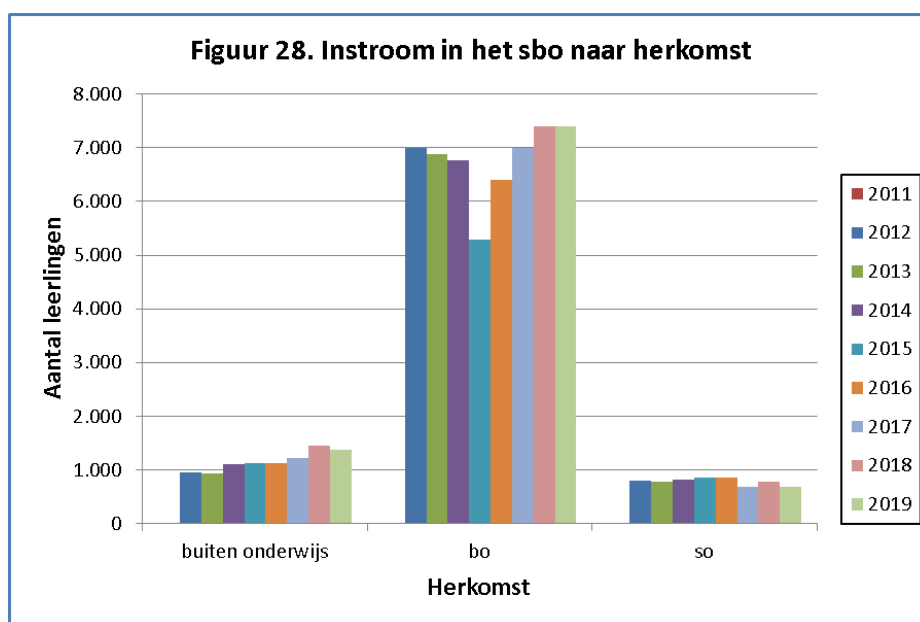

Om meer inzicht te krijgen in de in- en uitstroom is gekeken naar respectievelijk de herkomst en bestemming van leerlingen. Oftewel: waar komen instromende leerlingen vandaan en waar gaan uitstromende leerlingen naartoe. Van 2015 tot 2018 steeg vooral het aantal leerlingen dat vanaf het bo het sbo instroomde, dit is de grootste groep die het sbo in komt (zie figuur 28 hieronder). In 2019 stabiliseerde de instroom vanuit bo. Een veel kleinere groep stroomt het sbo in vanuit buiten het onderwijs¹⁸. Dat zijn dus leerlingen die dat jaar voor het eerst naar school gaan en dus meteen naar het sbo gaan en niet worden doorverwezen vanuit bijvoorbeeld het bo. De instroom van buiten het onderwijs naar sbo is van 2013 tot 2018 licht gestegen, in 2019 is deze trend gestabiliseerd. In 2019 stromen iets minder leerlingen van het so het sbo in dan in 2016 en 2018.

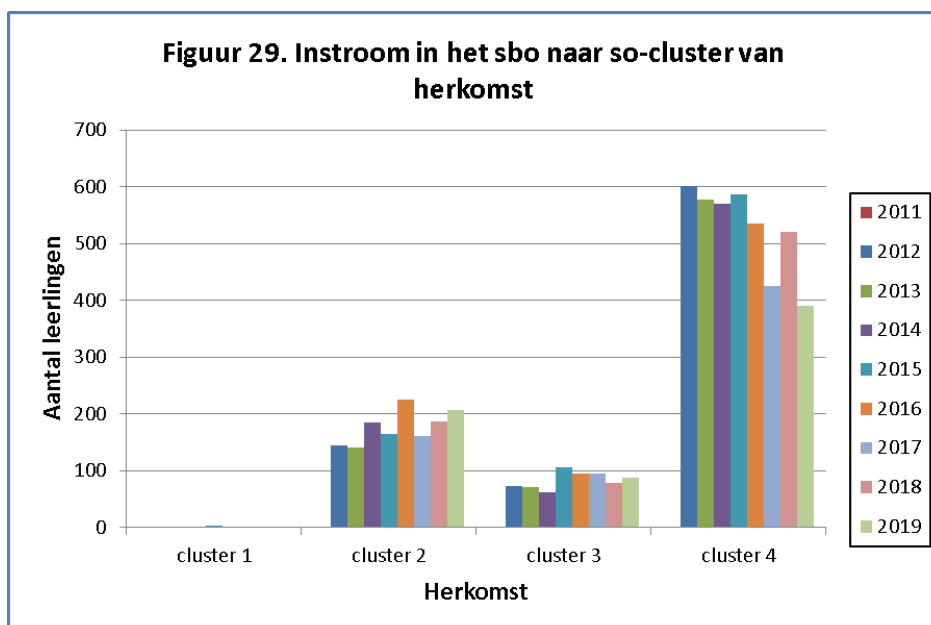
¹⁷ Instroom in sbo zijn leerlingen die op 1 oktober van een bepaald jaar in het sbo zitten en het jaar daarvoor niet in het sbo zaten. Uitstroom uit sbo zijn leerlingen die op 1 oktober niet meer in het sbo zitten en het jaar ervoor wel.

¹⁸ Buiten het onderwijs betekent dat de leerling in het jaar voor instroom niet in het primair (bo, sbo, so) of voortgezet onderwijs (vo, pro, vso) ingeschreven was.

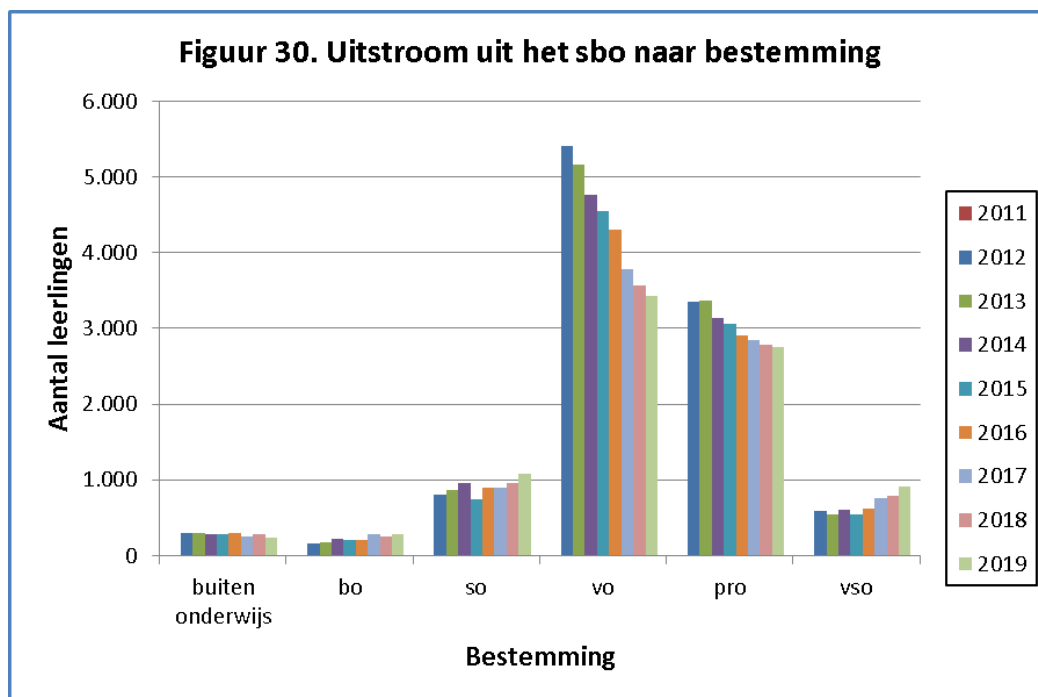

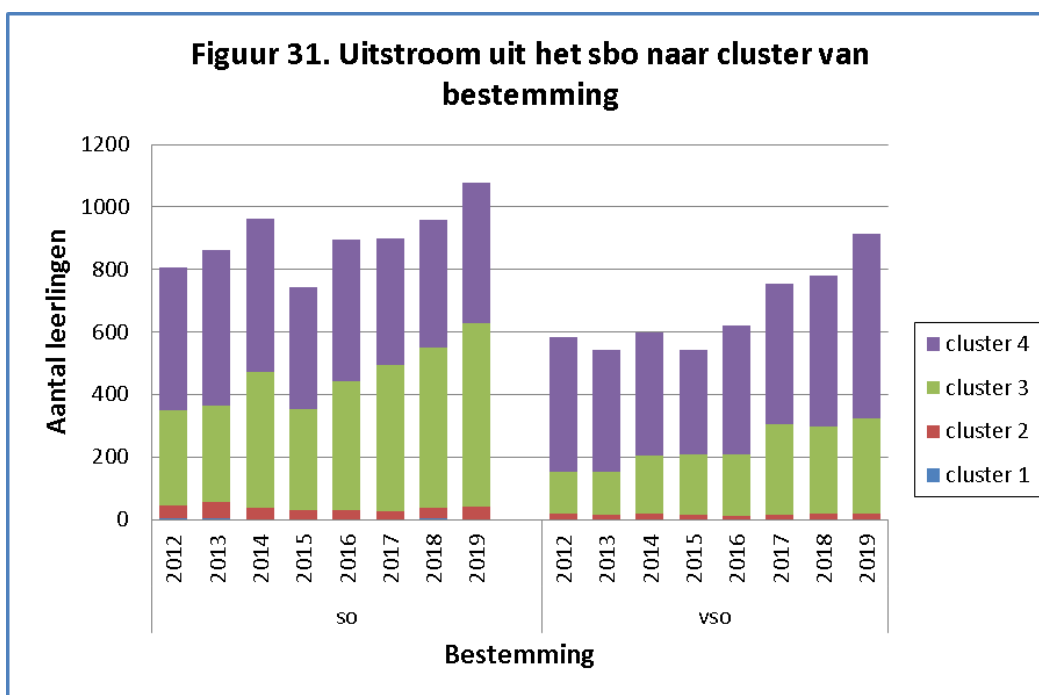
Leerlingen die van so het sbo instromen komen vooral uit cluster 4 en in mindere mate uit cluster 2. Uit cluster 4 zijn in 2019 globaal minder leerlingen opgenomen dan in de jaren ervoor, vanuit cluster 2 wat meer. Zie onderstaande figuur 29.

De afname van de uitstroom uit sbo is dus afgevlakt (figuur 27). Deze afgevlakte afname staat in verband met de dalende leerlingaantallen in sbo tot 2016: als het sbo krimpt, zijn er ook minder sbo-leerlingen die kunnen uitstromen. Dit is nog het geval in de leerlingen die na het sbo uitstromen. Waar gaan sbo-leerlingen naartoe en waar is die afname het duidelijkst zichtbaar? Dit wordt getoond in figuur 30. Slechts 3% van de leerlingen die sbo verlaten gaat terug naar het bo. De meeste sbo-leerlingen (40%) gaan na het sbo naar het reguliere vo, een kleiner gedeelte (32%) gaat van sbo naar pro. Vooral het aantal sbo-leerlingen dat naar het vo is gegaan is afgenomen, in mindere mate geldt dat ook voor het pro. Sinds 2015 zijn er iets meer leerlingen van sbo naar so en naar vso gegaan (12%, respectievelijk 11% in 2019). Hoewel dus de afgelopen jaren minder sbo-leerlingen uitstromen naar een vorm van het regulier voortgezet onderwijs, stijgt het aantal sbo-leerlingen dat naar het vso uitstroomt.

Er gaat een kleine, maar groeiende groep van sbo naar (v)so (figuur 31). Sbo-leerlingen die naar so gaan, gaan steeds vaker naar cluster 3-scholen. Sbo-leerlingen die naar vso gaan, stromen steeds meer uit naar cluster 4. De uitstroom van sbo naar vso cluster 3 stijgt minder sterk.

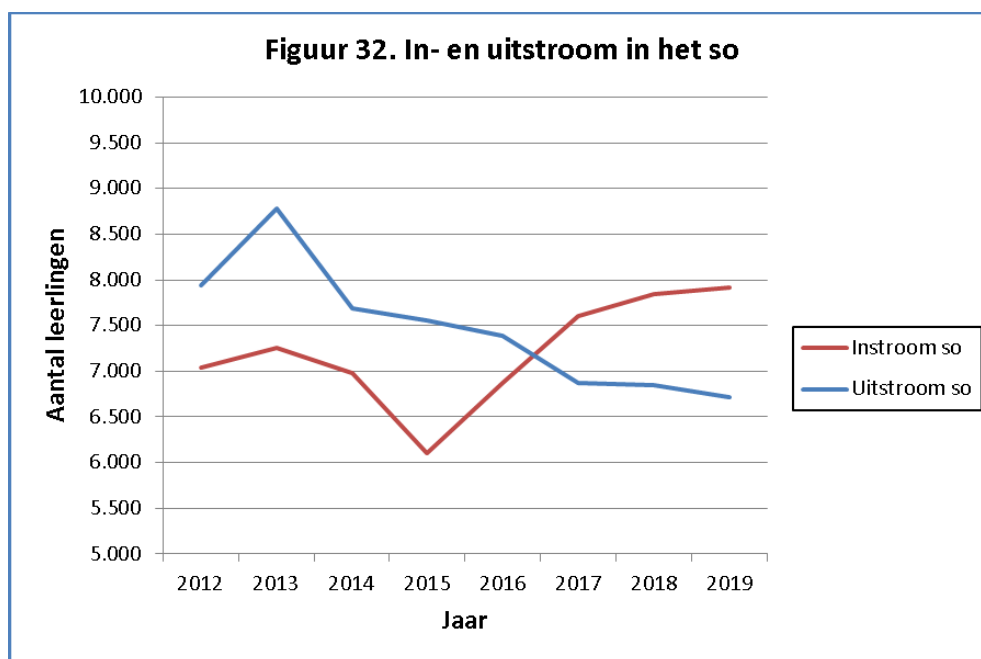

Dus sbo leerlingen zijn vaker afkomstig van cluster 4 dan van cluster 3, maar gaan vanuit sbo vaker naar so cluster 3 dan naar so cluster 4. In vso gaan sbo leerlingen daarentegen weer vaker naar cluster 4 dan naar cluster 3.

4.2 In- en uitstroom speciaal onderwijs

4.2.1 In- en uitstroom voor het gehele so

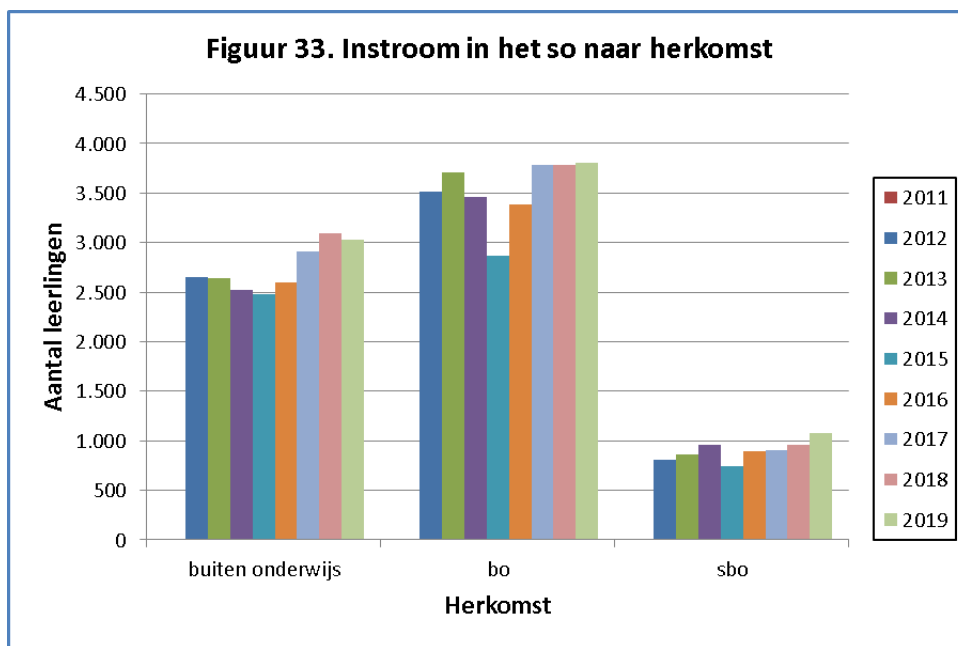
Het aantal leerlingen in het so is afgenomen van 2011 tot 2016 en is in 2017 en 2018 toegenomen (§3.1.1. figuur 1). De uitstroom uit so was tot 2016 hoger dan de instroom in so (zie onderstaande figuur 32). De uitstroom uit so was in 2013 op de top en daalde vanaf 2013 tot 2019. Sinds 2017 is de daling afgevlakt: in 2017 stroomden 6.866 leerlingen het so uit, in 2019 waren dat er 6.719. In 2015 was de instroom in so het laagst, vanaf 2015 steeg de instroom in so. Vanaf 2017 was de instroom hoger dan de uitstroom en steeg het aantal leerlingen in so.

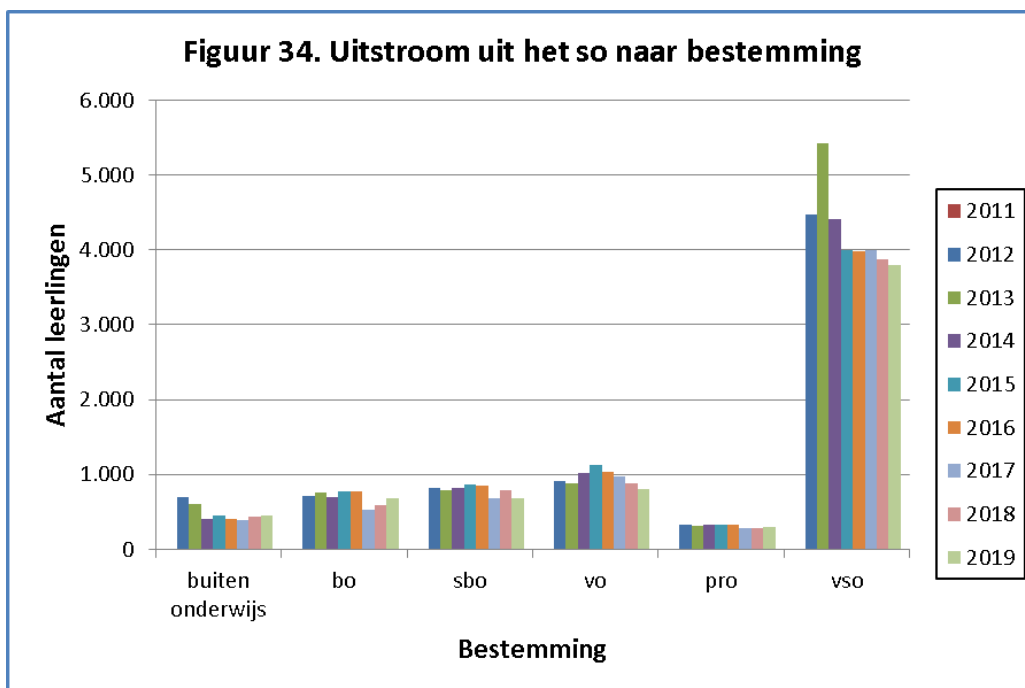
De grootste groep leerlingen stroomt in op vierjarige leeftijd (22% in 2019), de helft van de leerlingen die in 2019 is ingestroomd was 6 jaar of jonger. Hieronder staat waar de leerlingen vandaan komen die so instromen (figuur 33). Bijna de helft (48%) van de leerlingen die het so instromen, komen uit het bo. Ongeveer vier op de tien leerlingen (38%) die so in gaan komen van buiten het onderwijs¹⁹, een zevende (12%) komt vanuit sbo het so in. Bij al deze groepen was de instroom naar so het laagst in 2015 en steeg daarna tot 2019. In 2019 stroomden ongeveer evenveel leerlingen vanuit bo naar so als in 2017 en 2018 (3.784 vs 3.786 vs 3.807 leerlingen). Terwijl de instroom naar so vanuit bo en buiten het onderwijs in 2019 niet meer groeit, groeit de instroom vanuit sbo sinds 2016 nog steeds.

De uitstroom is gedaald van 2013 tot 2017 en vlakke af vanaf 2018 (figuur 32). In 2019 ging 10% (684 leerlingen) van de vertrekkende so-leerlingen naar bo en ging 10% naar sbo (685). Het aantal leerlingen dat vanuit het so weer naar bo of sbo is gegaan is in 2019 lager dan in 2014 (samen 1.518 in 2014, 1.369 in 2019). Het aantal leerlingen dat na so naar regulier vo gaat is met een vijfde afgenomen van 1.024 in 2014 naar 808 leerlingen in 2019.

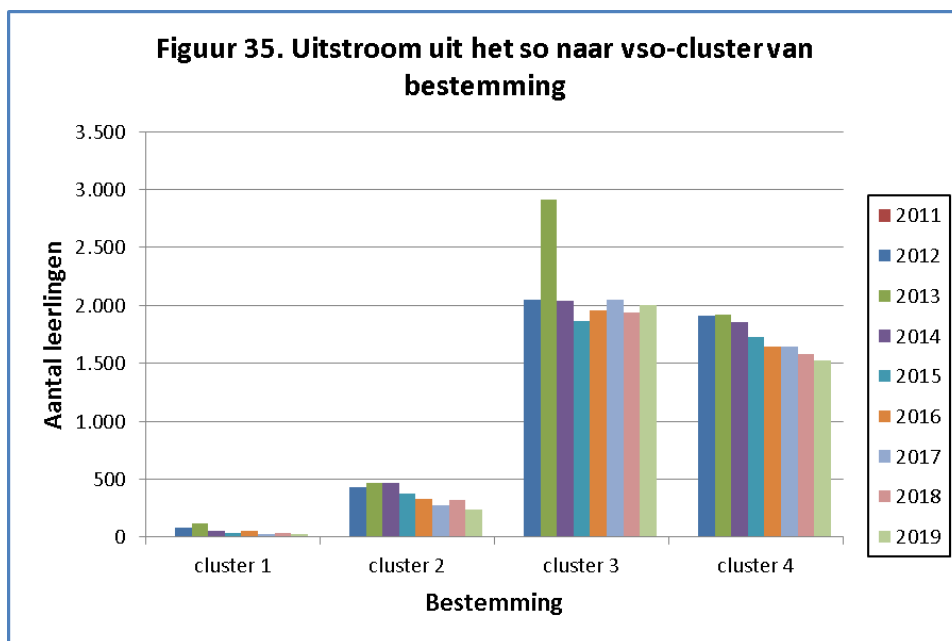
¹⁹ Buiten het onderwijs betekent dat de leerling in het jaar voor instroom niet in het primair (bo, sbo, so) of voortgezet onderwijs (vo, pro, vso) ingeschreven was.

De meeste leerlingen die so verlaten, gaan naar vso (56%). Een veel kleiner gedeelte gaat van so naar vo (12%) en pro (4%). Van 2015 tot 2019 gingen jaarlijks steeds iets minder leerlingen van so naar alle vormen van vo (pro: 334 vs 291 leerlingen; regulier vo: 1.125 vs 808 leerlingen; vso: 4.003 vs 3.792 leerlingen). Dit is te zien in onderstaande figuur 34.

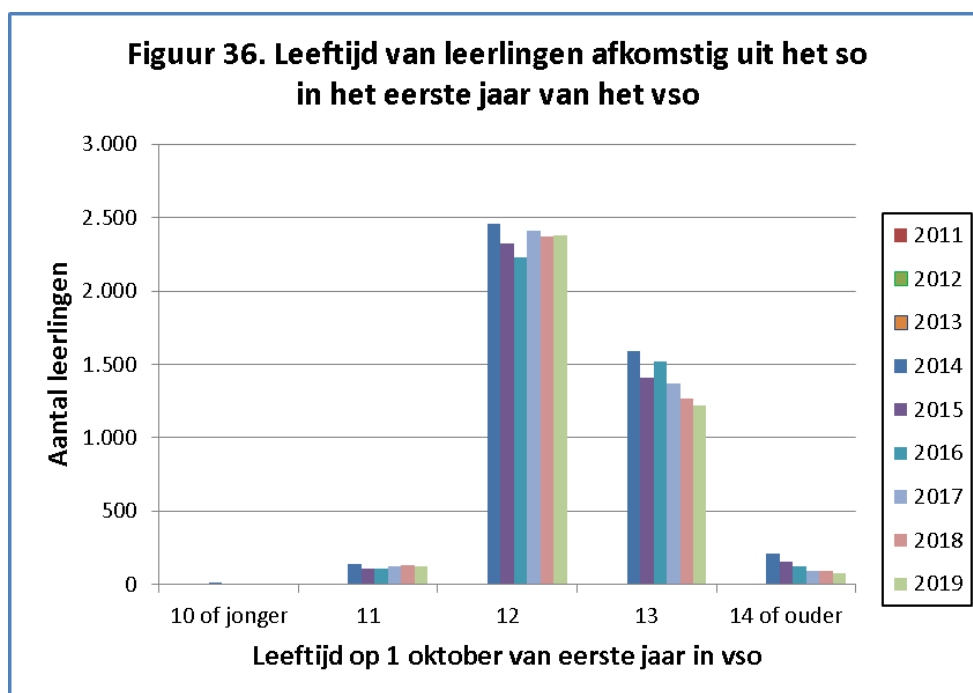

Hieronder staat in figuur 35 van leerlingen die van so naar vso gaan naar welk cluster zij gaan. In het so zitten de meeste leerlingen in cluster 3 (42%), gevolgd door cluster 4 (37%) en 2 (20%) (figuur 6). Van de so-leerlingen die doorstromen naar vso, gaat 53% naar cluster 3; 40% naar cluster 4 en 7% naar cluster 2. Bij de overgang van so naar vso is het dus vooral cluster 2 dat leerlingen verliest en cluster 3 en 4 waar leerlingen blijven. Hierna wordt nader ingegaan op de overgang van so naar vso per cluster.

4.2.2 Leeftijd van leerlingen die doorstromen van so naar vso

De laatste paar jaar daalt het aantal leerlingen in het so dat 11 jaar en ouder is (zie §3.3.5, figuur 12), tegelijkertijd komen in het vso meer leerlingen die 13 jaar en jonger zijn (§3.4.5, figuur 19). Inderdaad blijkt de laatste jaren dat leerlingen gemiddeld op iets jongere leeftijd van so naar vso gaan. Figuur 36 toont de leeftijd van vso-leerlingen die het jaar ervoor in het so zaten. Sinds 2017 waren minder vso-leerlingen 13 of ouder toen zij net van het so waren gekomen, vergeleken met het jaar ervoor. De verklaring lijkt dus dat vooral steeds minder oudere leerlingen van so naar vso gaan, en niet zozeer dat leerlingen over de hele linie op jongere leeftijd van so naar vso gaan dan vorige jaren. In Figuur 36 is duidelijk te zien dat het aantal oudere doorstromers (13 jaar of ouder bij binnenkomst) afneemt. Het aandeel leerlingen van 12 jaar of jonger is gestegen van 59% in 2016 naar 66% in 2019.

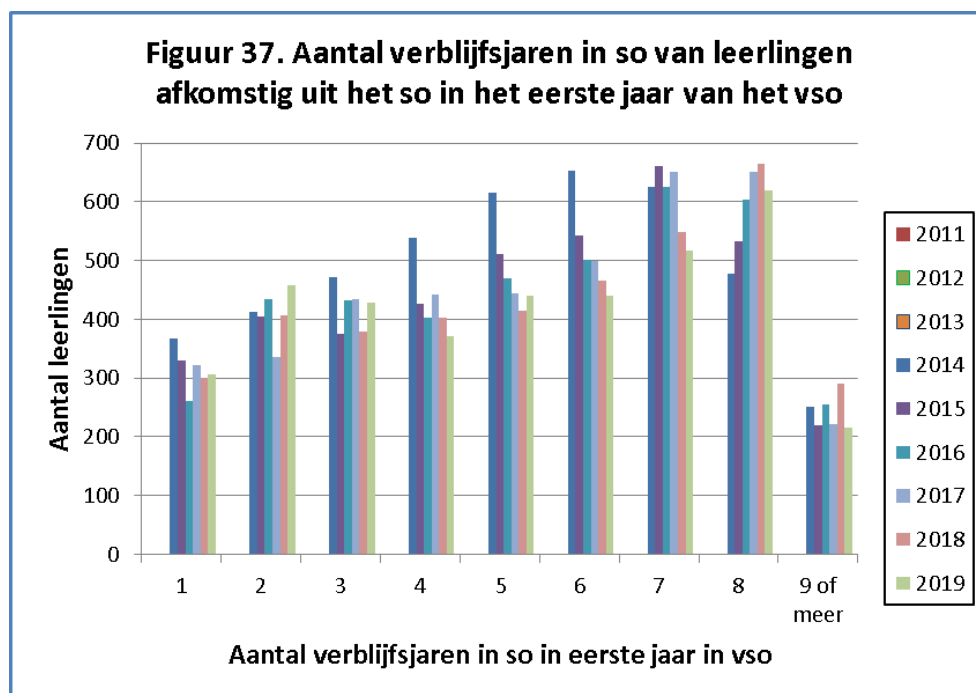

De afname van het aandeel veertienjarigen dat is doorgestroomd lijkt te zijn gestabiliseerd (zie figuur A5 in bijlage A, §6.5 met aandelen leerlingen), terwijl de afname van het aandeel dertienjarigen dat doorstroomt doorzet, hetgeen we terugzien in de toename van het aandeel twaalfjarigen en, in beduidend mindere mate, het aandeel elfjarigen.

4.2.3 Verblijfsduur in so van leerlingen die doorstromen van so naar vso

Sinds 2015 neemt de instroom in het so jaarlijks toe bij een afnemende uitstroom (figuur 32, §4.2.1). Sinds 2015 neemt ook het aantal so-leerlingen toe dat 8 jaar of jonger is (figuur 12, §3.3.5). Dit suggereert dat leerlingen langer in het so verblijven. Tot 2018 lijkt dat in lichte mate het geval te zijn, maar in 2019 verbleven nieuwe vso-leerlingen waarschijnlijk korter op het so hebben.

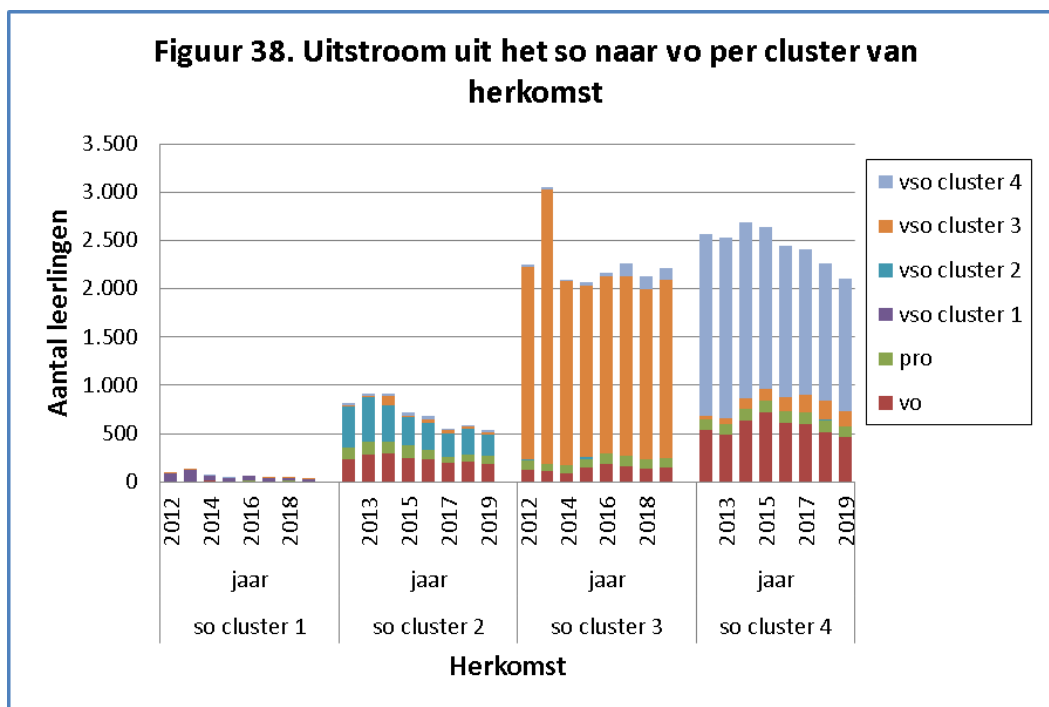
Figuur 37 toont leeftijden van nieuwe vso-leerlingen die het jaar ervoor in so zaten.²⁰ Tot en met 2018 zien wij dat leerlingen die 7 jaar of minder op het so hadden gezeten afnemen en dat leerlingen die 8 jaar of langer op het so zaten toenemen. In 2019 is het beeld diverser. Er zijn in 2019 minder nieuwe vso-leerlingen die 8 jaar of langer op het so hadden gezeten. Dat heeft er waarschijnlijk mee te maken dat veel kinderen op 5 jarige leeftijd instromen (zie figuur 13) en er steeds minder kinderen zijn die pas op dertienjarige leeftijd van so naar vso zijn gegaan (figuur 36). Er zijn meer nieuwe vso-leerlingen die 3 schooljaren of minder op het so hadden gezeten. In 2019 heeft 31% van de nieuwe vso-leerlingen 3 jaar of korter op het so gezeten, in de vijf jaar daarvoor was dat nog ongeveer 28%.

²⁰ Op het moment dat leerlingen het so hebben verlaten en in het vso zitten, is bepaald hoeveel jaren zij in het so hebben gezeten. Leerlingen die zijn terug- of doorgestroomd naar bo, sbo of buiten het onderwijs zijn hierin dus niet meegenomen, evenmin als leerlingen die nog in het so zitten.

4.2.4 Overgangen van leerlingen die doorstromen van so naar vo en vso

Waar gaan so-leerlingen heen als zij naar een vorm van het vo gaan? Figuur 38 laat dat zien per cluster van het so. Als leerlingen eenmaal in so cluster 3 zitten, blijven zij ook in het vo het vaakst in datzelfde cluster, meer dan bij andere clusters. Als so cluster 3-leerlingen naar een vorm van het vo gaan, gaat 84% van hen naar vso cluster 3. In de overgang van so naar vso gaan weinig leerlingen van cluster 3 naar 4, maar sinds 2017 is dat wel meer dan in de jaren ervoor: in 2019 waren dat 120 leerlingen, in 2015 nog 24. Relatief weinig leerlingen zijn van so cluster 3 naar pro (89 leerlingen in 2019) en regulier vo (126 leerlingen) gegaan, deze aantallen zijn sinds 2014 ongeveer vergelijkbaar.

Leerlingen uit so cluster 4 laten meer mobiliteit zien in de overgang van so naar vso. Ongeveer 65% van hen gaat naar vso cluster 4, een aandeel dat sinds 2015 min of meer gelijk is gebleven. Een ander groot deel gaat van so cluster 4 naar regulier vo, maar dit aantal is de laatste vier jaar kleiner geworden: van 721 leerlingen (27%) in 2015 naar 465 in 2019 (22%). So cluster 4-leerlingen gingen steeds vaker naar cluster 3 bij de overgang van so naar vso: dit liep op van 118 in 2015 en 193 leerlingen in 2018. In 2019 liep dat terug naar 157 leerlingen.

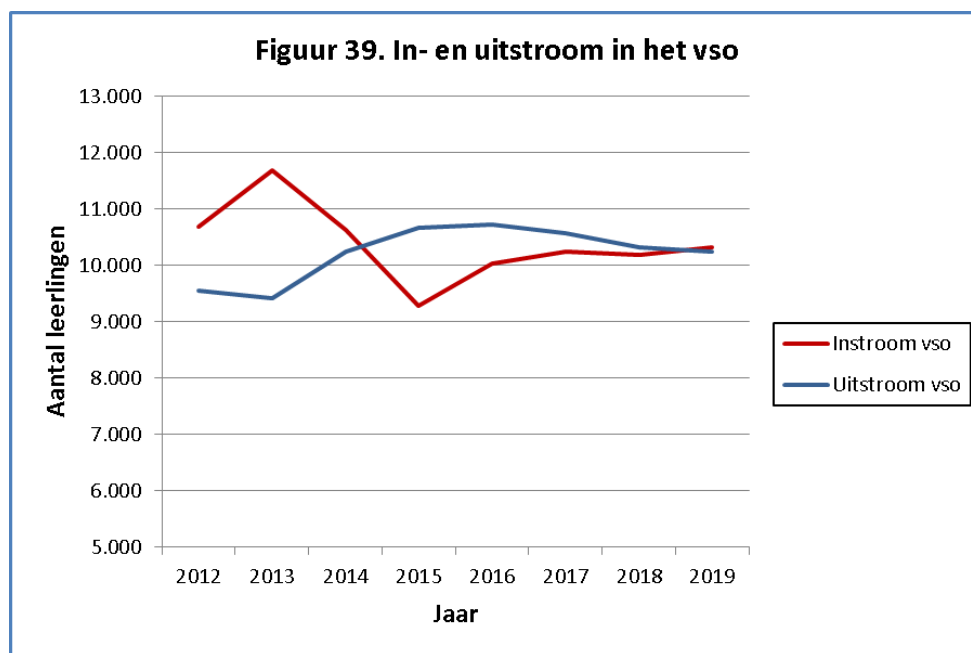
So cluster 2-leerlingen gaan het vaakst naar een ander type onderwijs bij de overgang naar voortgezet onderwijs. Van hen gaat 39% naar vso cluster 2 (236 leerlingen). 35% (210 leerlingen) zijn van so cluster 2 naar regulier vo gegaan in 2019. Ongeveer 15% van de leerlingen (92) gaat van so cluster 2 naar pro; in 2015 waren dit nog 138 leerlingen.

Van so cluster 1 zijn in 2019 24 leerlingen naar vso cluster 1 gegaan, dat is 73%; 7 leerlingen (21%) gingen van so cluster 1 naar regulier vo.

4.3 In- en uitstroom voortgezet speciaal onderwijs

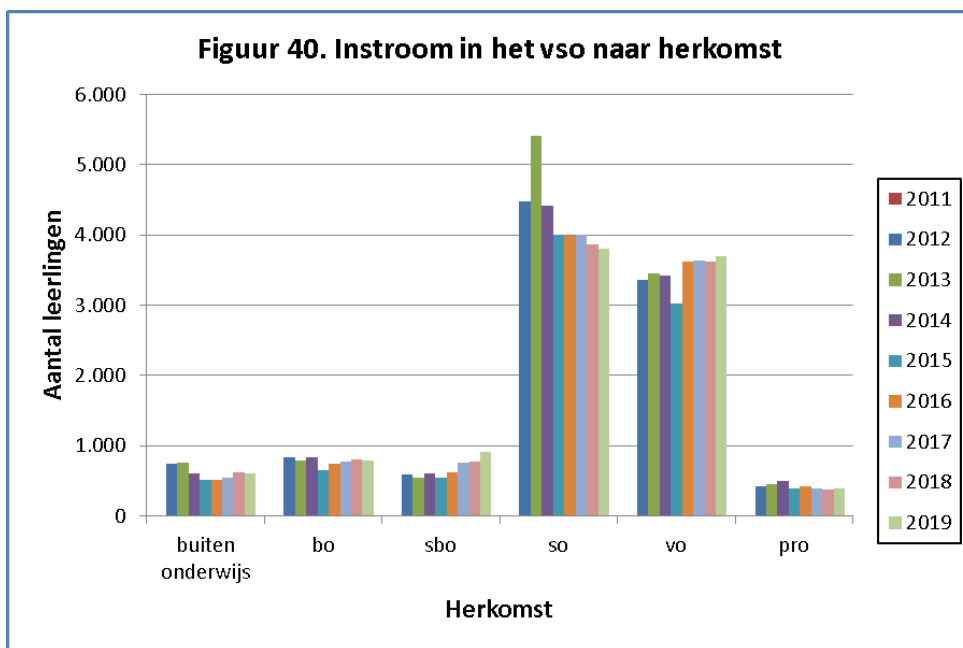
4.3.1 In- en uitstroom voor het gehele vso

Het aantal leerlingen in het vso is sinds 2014 afgenomen (§3.1.1. figuur 1). Deze afname werd steeds flauwer tot en met 2018 en stopte in 2019. Dit komt doordat tot en met 2018 de instroom lager is dan de uitstroom en in 2019 beide ongeveer even groot zijn, zie figuur 39 hieronder. De instroom naar vso is sinds 2015 toegenomen terwijl de uitstroom licht zakt. In 2019 kruisen de lijnen van in- en uitstroom elkaar, toen gingen er 88 meer leerlingen het vso in dan uit. Daardoor is de daling van het aantal leerlingen in het vso afgevlakt en gestopt.

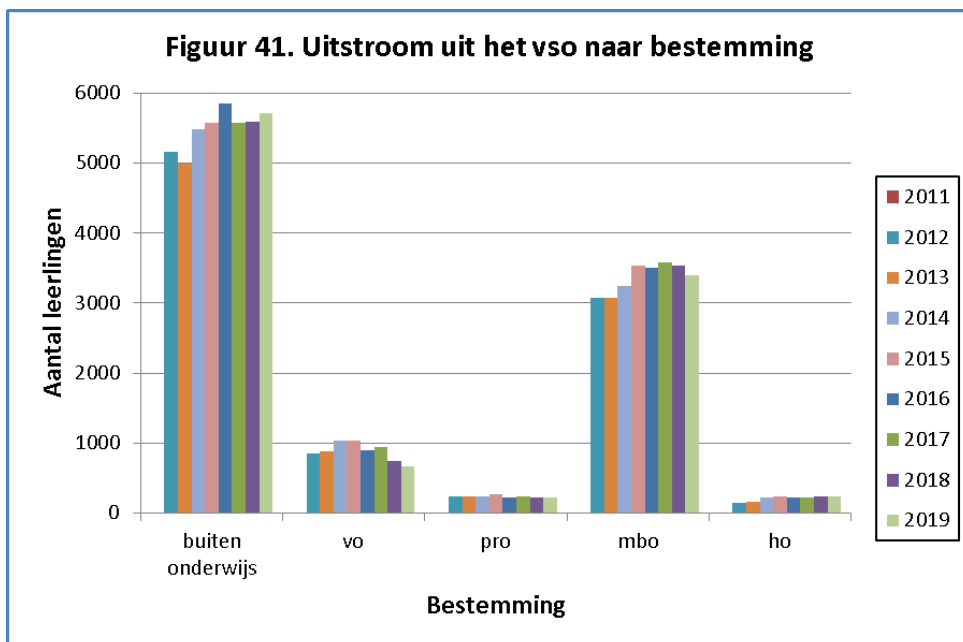

Het grootste deel van de leerlingen in het vso komt uit het so (37% in 2019) en het regulier vo (36%). Van 2017 tot 2019 kwamen steeds iets minder leerlingen uit het so dan in het jaar ervoor: 3.797 in 2019, 3.870 in 2018, 4.004 in 2017. Zie hiervoor onderstaande figuur 40. Van 2016 tot 2019 kwamen ongeveer evenveel vso-leerlingen uit het regulier vo (3.700 in 2019, tussen 3.621 in 2016). Ongeveer 8% van de leerlingen die instroomt in vso komt uit bo en 9% komt uit sbo. De zeer lichte stijging van bo-leerlingen naar vso van 2015 tot 2018 is gestopt (787 leerlingen in 2019, 811 in 2018). Voor het vierde jaar is het aantal leerlingen dat van sbo naar vso gaat gaat zeer licht gestegen: 781 leerlingen in 2018, 912 in 2019.

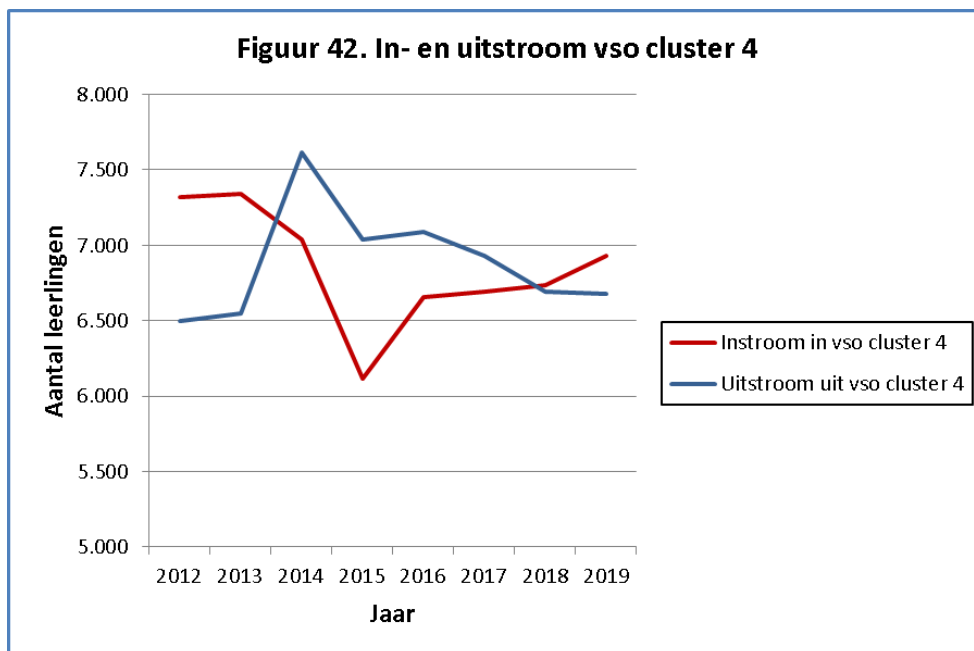
De meeste leerlingen die het vso verlaten, verlaten ook het onderwijs; in 2017 waren dat 5.723 leerlingen (56%). Een derde (33%) van de leerlingen is na het vso naar het mbo gegaan. Na jarenlange toename is dit aantal voor het tweede jaar gedaald. In 2012 gingen 3.102 leerlingen na het vso naar het mbo, in 2017 3.579 leerlingen, 2019 waren dat 3.400 leerlingen. Ook het aantal leerlingen dat naar regulier vo vertrok daalde de laatste jaren: in 2014 gingen 1.039 leerlingen van vso naar vo, in 2019 waren dat 659 (10% vs 6% van de leerlingen die vso verlieten). Na het vso zijn 233 leerlingen in 2019 naar het ho gegaan en 217 naar het pro (beide 2%). Zie onderstaande figuur 41 voor leerlingen die zijn uitgestroomd uit het vso.

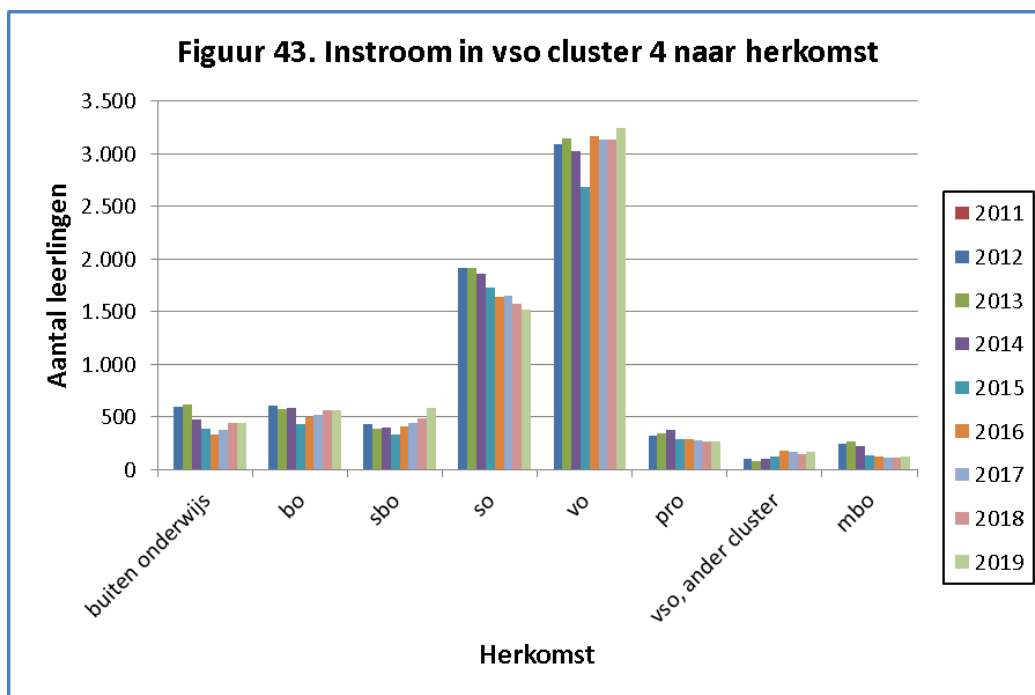
4.3.2 In- en uitstroom vso cluster 4

Van 2013 tot en met 2017 gingen steeds minder vso-leerlingen naar cluster 4-scholen (§3.4.1, figuur 14). Sinds 2018 is deze daling gestopt en gekeerd, in relatieve zin nog meer dan in aantallen. Vanaf 2014 stroomden meer leerlingen uit vso cluster 4-scholen dan er in stroomden, in

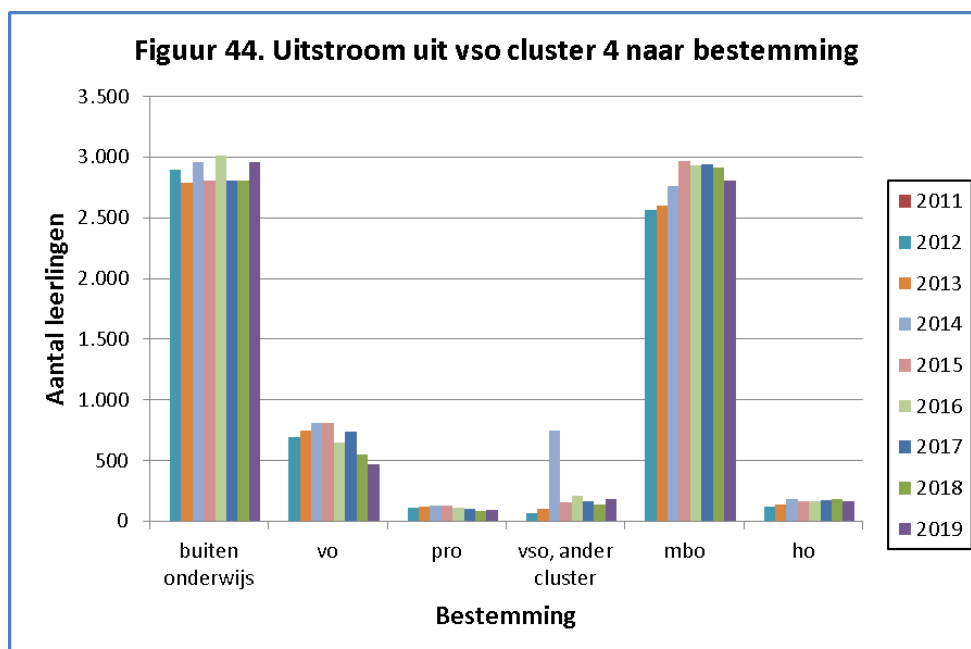
2018 kruisten de lijnen en in 2019 stroomden er meer leerlingen het vso in dan uit (figuur 42 hieronder). De uitstroom in vso daalde sinds 2014 en vlakke af in 2019. Vanaf 2015 stroomden steeds meer leerlingen vso cluster 4 in. In 2019 was de instroom in vso cluster 4-scholen groter dan de uitstroom, namelijk 6.930 leerlingen vs 6.678. Daardoor is in 2019 vso cluster 4 weer licht gegroeid.

De stijging van de totale instroom naar vso cluster 4 in 2019 is terug te zien in de lichte stijging vanuit bo en vanuit regulier vo naar vso cluster 4 (figuur 42, figuur 43). De meeste leerlingen die instromen in cluster 4-scholen op het vso, komen van het reguliere vo (47%, 3.244 leerlingen; zie figuur 43). Dit aantal is gestegen vanaf 2015 (2.681 leerlingen) tot 3.244 leerlingen in 2019. Er stroomt ook een grote groep leerlingen in vanuit het so naar vso cluster 4 (22%). Dit aantal is vanaf 2013 gedaald (1.919 leerlingen in 2013 ; 1.524 in 2019). Het aantal leerlingen dat van bo en sbo naar vso cluster 4 stroomde, is licht gestegen ten opzichte van 2015. In 2015 gingen 436 leerlingen van bo naar vso cluster 4 en in 2019 561 (8%); vanuit sbo gingen in 2015 331 leerlingen naar vso cluster 4 en in 2019 587 leerlingen (8%).

De uitstroom uit cluster 4-scholen is vergelijkbaar met het beeld van de totale uitstroom uit het vso (figuur 44 hieronder, figuur 42). Het merendeel van de leerlingen stroomt uit naar buiten het onderwijs (44%). Ongeveer evenveel (42%) zijn in 2019 naar het mbo uitgestroomd, 7% is uitgestroomd naar regulier vo. Het aantal leerlingen dat na een vso cluster 4-school naar regulier onderwijs gaat is afgenomen. In 2015 gingen 2.963 leerlingen na vso cluster 4 naar mbo, in 2019 2.802; in 2015 gingen 814 leerlingen naar regulier vo, in 2019 467. Naar pro stroomde 1% uit en naar ho 3%.

5 Verevening in passend onderwijs

Sinds 1 augustus 2014 wordt passend onderwijs decentraal, op regionaal niveau georganiseerd door samenwerkingsverbanden. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op samenwerkingsverbanden PO (hoofdstuk 5.1) en samenwerkingsverbanden VO (hoofdstuk 5.2). In dit hoofdstuk proberen wij antwoord te geven op de vraag: Verschillen ontwikkelingen in deelname aan passend onderwijs in positief en in negatief verevende samenwerkingsverbanden van elkaar? Deze vraag zullen wij achtereenvolgens beantwoorden voor deelname aan sbo, so, pro en vso.

Vóór de invoering van passend onderwijs werd de ondersteuning voor leerlingen landelijk bekostigd. Dit budget werd gebaseerd op het aantal leerlingen in het (voortgezet) speciaal onderwijs en het aantal leerlingen met een persoonsgebonden budget ("rugzak").²¹ Vóór invoering van passend onderwijs verwezen sommige regio's meer leerlingen naar verschillende vormen van ondersteuning (inclusief leerlinggebonden financiering, lgf) dan andere regio's. Met de invoering van passend onderwijs is dit ondersteuningsbudget gelijk getrokken. Elk samenwerkingsverband krijgt evenveel ondersteuningsbudget in verhouding tot het totale aantal leerlingen in dat samenwerkingsverband. Samenwerkingsverbanden groeien tussen 2016 en 2020 stapsgewijs toe naar het nieuwe ondersteuningsbudget (verevening). Samenwerkingsverbanden met een ondergemiddelde ondersteuningsdeelname (inclusief lgf) in 2011 krijgen meer te besteden, zij hebben een positieve verevening. Andere samenwerkingsverbanden met een bovengemiddelde deelname (inclusief lgf) in 2011 hebben een negatieve verevening en krijgen minder te besteden.

Figuur A6 in bijlage A, §6.6 toont hoe de verevening in PO regionaal verdeeld is; figuur A7 in dezelfde bijlage toont de verevening van samenwerkingsverbanden VO. De verschillende samenwerkingsverbanden PO en VO zijn in een vorige publicatie van DUO weergegeven.²²

5.1 Verevening en leerlingaantallen in samenwerkingsverbanden PO

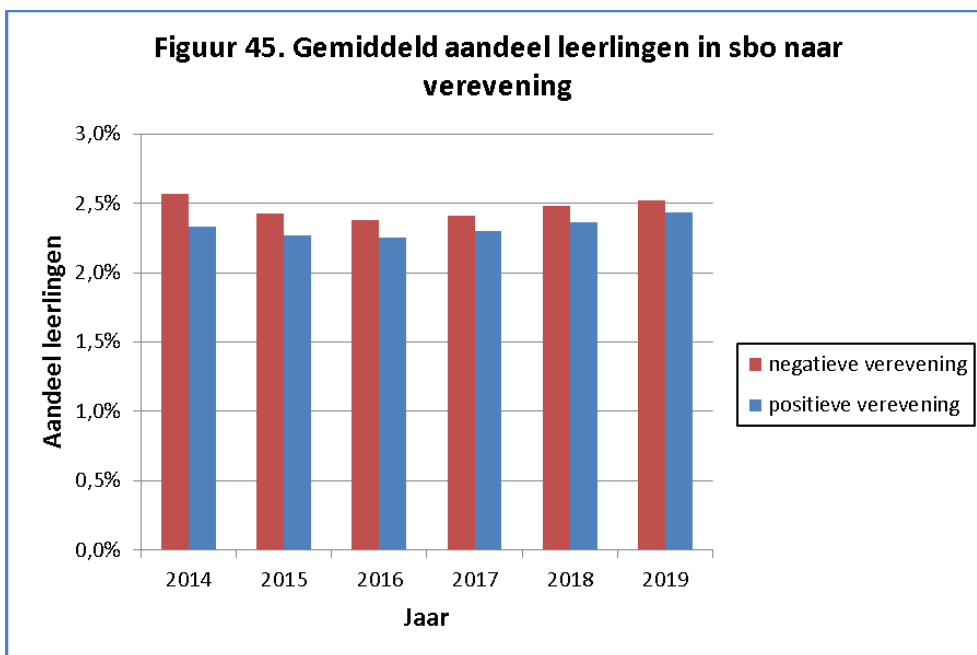
5.1.1 Verschil in deelname sbo en so bij negatieve en positieve verevening

Op 1 augustus 2014 werd passend onderwijs ingevoerd, met de vastgestelde verevening van de samenwerkingsverbanden. Sommige samenwerkingsverbanden hebben (financiële) ruimte meer leerlingen aan het speciaal onderwijs te laten deelnemen en andere zijn genoopt tot minder verwijzingen naar speciaal onderwijs of het anders organiseren van de ondersteuning. De verwachting is daarom dat in regio's met negatieve verevening (rode gebieden in figuur A6 van bijlage A, §6.6) in 2018 minder leerlingen in so en/of sbo zullen deelnemen dan in 2014. Andersom verwachten wij dat in gebieden met positieve verevening (groene gebieden in figuur A6 van bijlage A, §6.6) meer deelname in so en/of sbo zal groeien. De verwachting is dat deelname aan sbo en so in gebieden met negatieve en met positieve verevening meer naar elkaar toe gaat groeien. Hieronder bekijken wij of deze verwachting wordt waargemaakt.

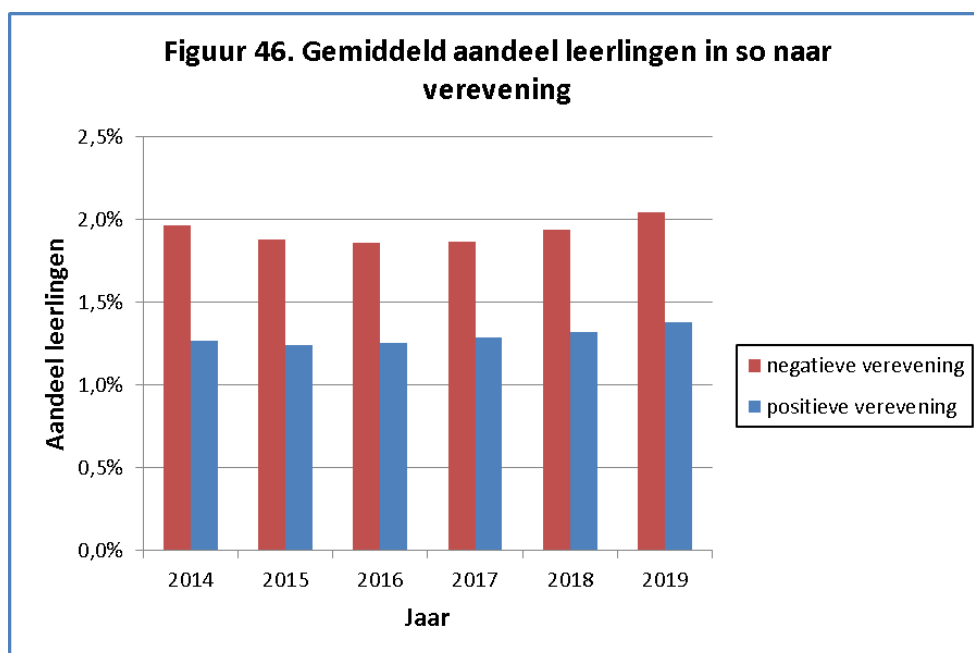
²¹ Boer, A.A. de (2020). Evaluatie passend onderwijs. Sectorrapport speciaal onderwijs. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
<https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2020/03/13/rapport-sectorrapport-speciaal-onderwijs/rapport-sectorrapport-speciaal-onderwijs.pdf>

²² Borggreve, S., de Lange, B. (2019). *Trends in passend onderwijs 2014-2018. DUO Informatieproducten*. Bijlage A1 en A2.
<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2019D27614&did=2019D27614>

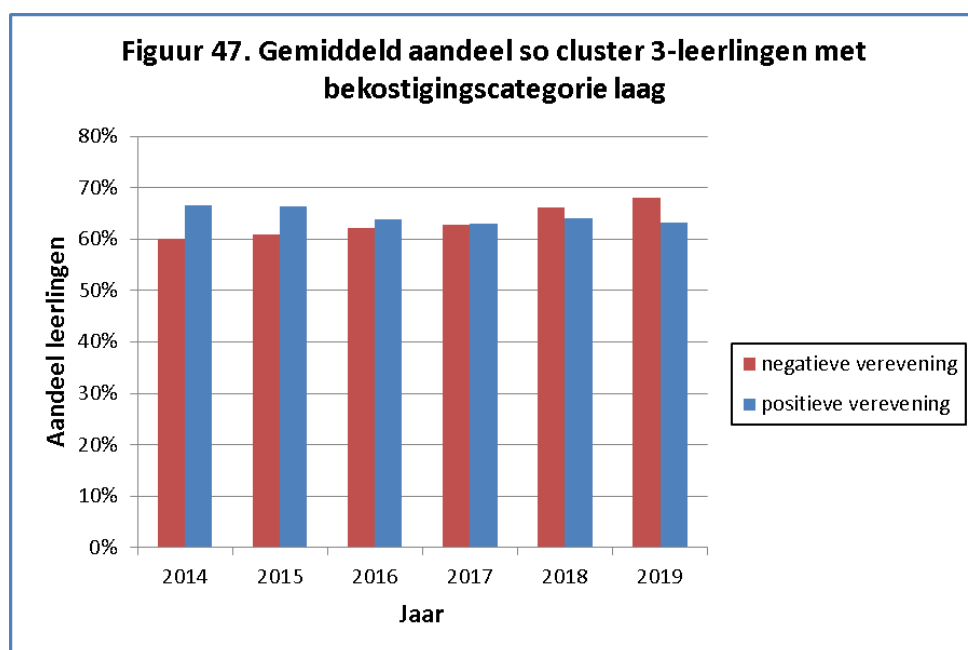
Eerst gaan wij in op de ontwikkeling van deelname aan sbo en so in samenwerkingsverbanden met positieve en met negatieve verevening. Gebieden met negatieve verevening hadden in 2014 gemiddeld meer deelname aan sbo dan gebieden met positieve verevening (zie figuur 50). De landelijke trend van sbo (figuur 1) is zichtbaar in samenwerkingsverbanden met zowel positieve als een negatieve verevening. Gebieden met een negatieve verevening worden financieel geprikkeld om minder leerlingen in het sbo en so te plaatsen en dit aandeel te verlagen richting het landelijke gemiddelde. Inderdaad zien wij dat deelname aan sbo van negatief en van positief verevende gebieden naar elkaar toegroeien (figuur 45).

In so is veel minder sterk zichtbaar dat deelname bij negatieve en positieve verevening naar elkaar toegroeien, zie onderstaande figuur 46. Zowel bij positief als negatief verevende samenwerkingsverbanden is er in de afgelopen jaren sprake van een stijging in het deelnamepercentage.

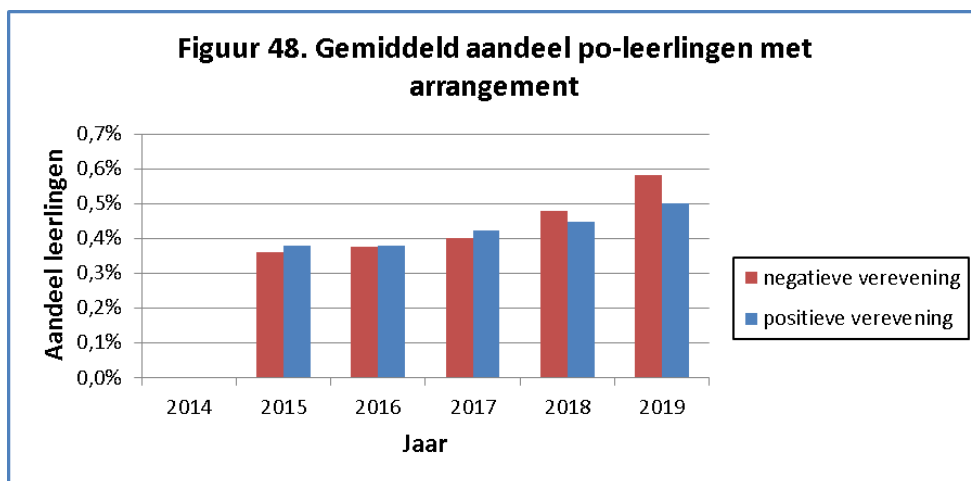
Verevening lijkt wel een effect te hebben op de hoogte van bekostigingscategorie van so cluster 3-leerlingen. Cluster 3-leerlingen hadden in 2014 veel minder vaak bekostigingscategorie laag als zij in samenwerkingsverbanden met een negatieve verevening waren dan leerlingen in samenwerkingsverbanden met een positieve verevening. In vijf jaar tijd is dit omgedraaid. In 2019 hadden cluster 3-leerlingen vaker een lage bekostigingscategorie als het samenwerkingsverband een negatieve verevening had vergeleken met een positieve. Dit hangt samen met het feit dat in samenwerkingsverbanden met negatieve verevening in totaal meer leerlingen gaan naar scholen die hoofdzakelijk gericht zijn op lichamelijk gehandicapten. Juist bij negatieve verevening krijgen leerlingen van deze scholen steeds vaker een lage bekostigingscategorie (figuur 47);^{23,24} bij scholen in samenwerkingsverbanden met positieve verevening wordt dit niet gezien (data van DUO, niet getoond).

In po nemen onderwijsarrangementen vanuit cluster 1, 2 en epilepsiescholen sterker toe bij samenwerkingsverbanden met een negatieve verevening dan bij samenwerkingsverbanden met een positieve verevening (figuur 48). In sommige samenwerkingsverbanden is sprake van extra hulp die de ondersteuning aanvult van de samenwerkingsverbanden.²³

²³ Boer, A.A. de (2020). Evaluatie passend onderwijs. Sectorrapport speciaal onderwijs. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
<https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2020/03/13/rapport-sectorrapport-speciaal-onderwijs/rapport-sectorrapport-speciaal-onderwijs.pdf>

²⁴ Kennis, R., Eimers, T., Roelofs, M., Walraven, M., Van Eck, P., & Exalto, R. m.m.v. Koopman, P (2020). Impact van verevening. Mate waarin en wijze waarop de verevening zware ondersteuning het beleid van samenwerkingsverbanden passend onderwijs en scholen beïnvloedt. Nijmegen: KBA Nijmegen / Utrecht: Oberon

5.1.2 Verband tussen verevening en deelname bo en sbo

Tussen samenwerkingsverbanden PO hangt de mate van verevening niet significant samen met de groei van deelname aan sbo in samenwerkingsverbanden van 2014 tot 2019 ($r^2_{\text{correlatie}} = 0,035$; $p = 0,10$, puntenwolk niet getoond).

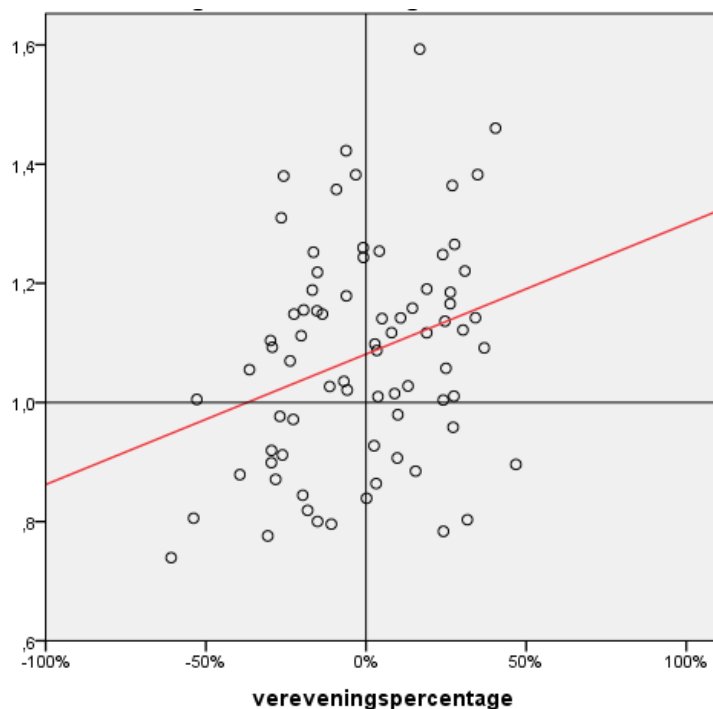
Op regionaal niveau hangt de mate van verevening licht samen met de groei van het aandeel leerlingen in so, zie onderstaande figuur 49 ($r^2_{\text{correlatie}} = 0,085$; $p = 0,01$). Dit ligt in de lijn van de verwachting, namelijk dat positief en negatief verevende samenwerkingsverbanden in aandeel so-leerlingen meer naar elkaar zouden toegroeien. Ander onderzoek uit april 2020 vindt eveneens een zwakke relatie in dezelfde richting tussen verevening en ontwikkeling van deelname aan so.^{25,26}

²⁵ Kennis, R., Eimers, T., Roelofs, M., Walraven, M., Van Eck, P., & Exalto, R. m.m.v. Koopman, P. Impact van verevening. Mate waarin en wijze waarop de verevening zware ondersteuning het beleid van samenwerkingsverbanden passend onderwijs en scholen beïnvloedt. Nijmegen: KBA Nijmegen / Utrecht: Oberon

²⁶ Boer, A.A. de (2020). Evaluatie passend onderwijs. Sectorrapport speciaal onderwijs. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

<https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2020/03/13/rapport-sectorrapport-speciaal-onderwijs/rapport-sectorrapport-speciaal-onderwijs.pdf>

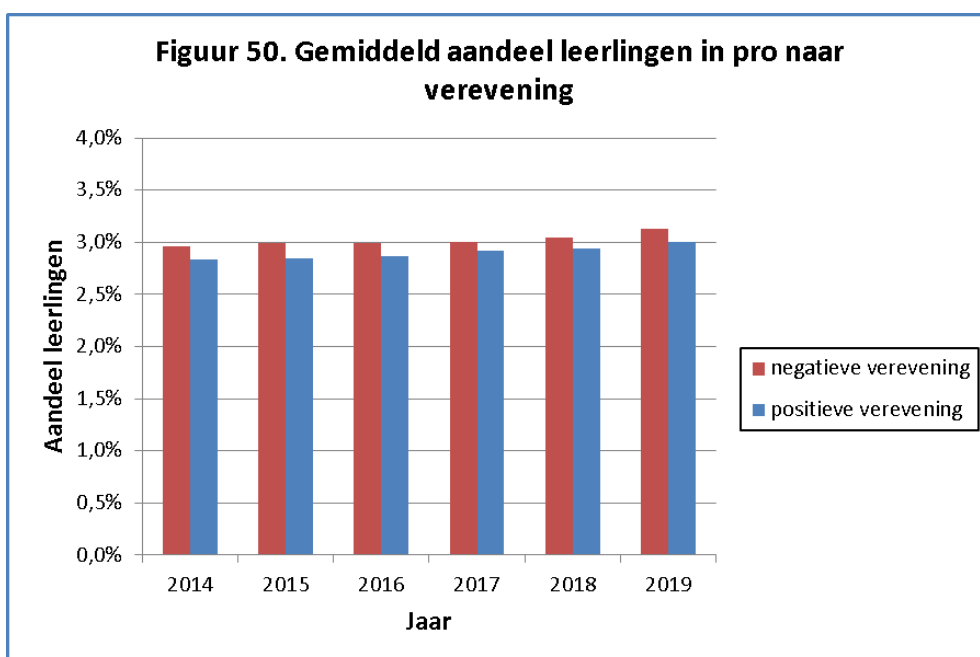
Figuur 49. Relatieve groei so 2014-2019 vs verevening PO

5.2 Verevening en leerlingaantallen in samenwerkingsverbanden VO

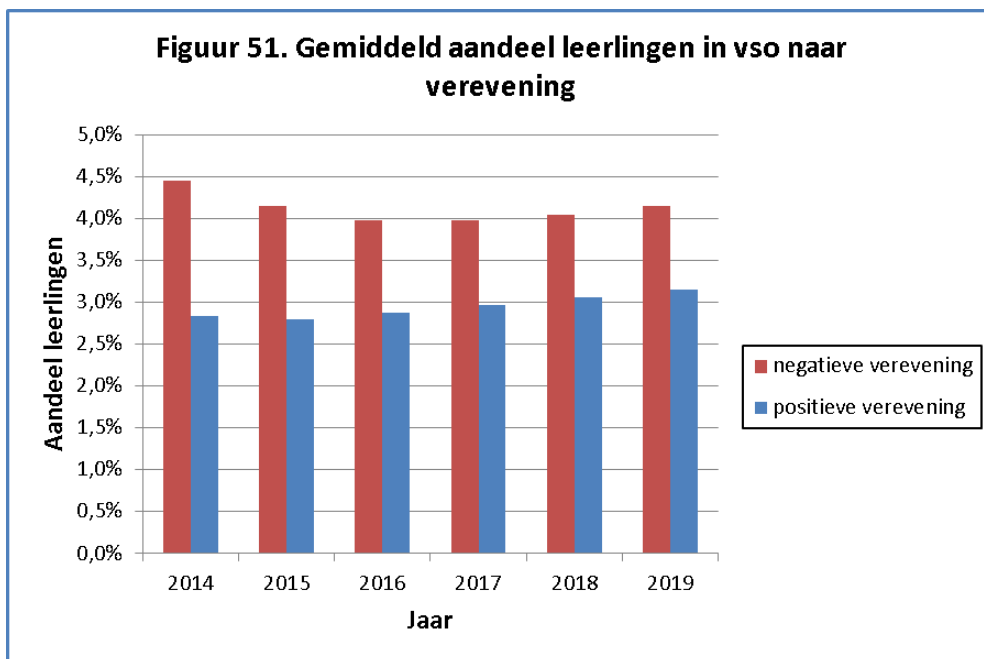
5.2.1 Verschil in deelname pro en vso bij negatieve en positieve verevening

Gemiddeld is er weinig verschil te zien in de ontwikkeling van deelname aan pro tussen samenwerkingsverbanden met positieve en negatieve verevening (zie onderstaande figuur 50). Daarbij moet wel worden vermeld dat het de deelname aan pro tussen positief en negatief verevende samenwerkingsverbanden gemiddeld niet veel van elkaar afwijken.

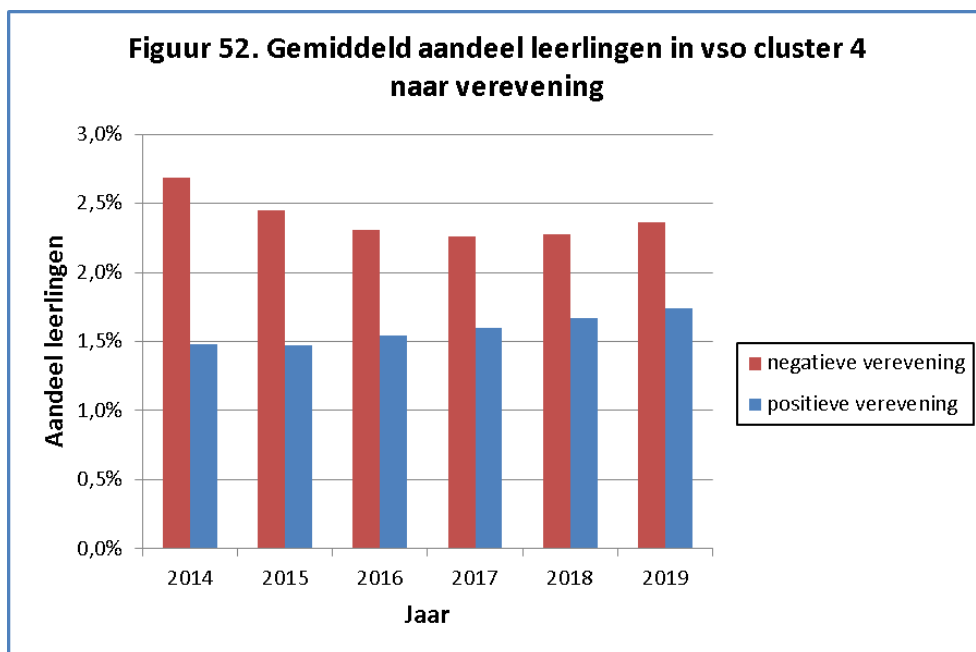

Landelijk is er nauwelijks verschil in het aandeel leerlingen in vso tussen 2014 en 2019 (figuur 2, §3.1.2). Als gekeken wordt naar samenwerkingsverbanden met positieve en negatieve verevening is duidelijker verschil zichtbaar. De deelname aan vso is in 2019 zichtbaar lager dan in 2014 bij samenwerkingsverbanden met negatieve verevening (maar groeit weer sinds 2017; figuur 51). Bij samenwerkingsverbanden met positieve verevening is de vso-deelname daarentegen iets hoger dan in 2014.

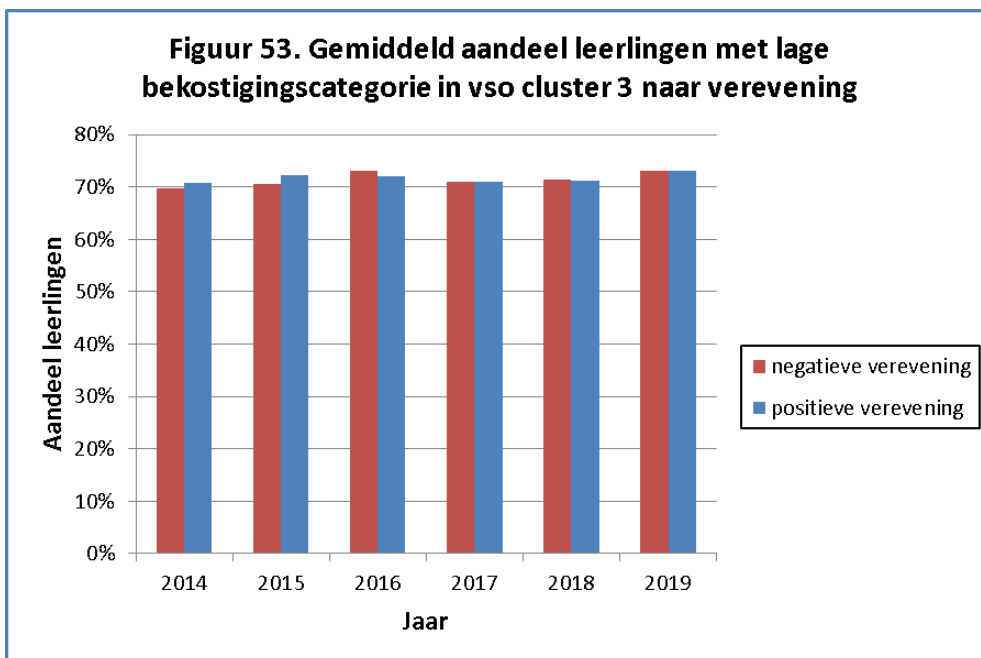

Dit geldt vooral voor vso cluster 4, zie onderstaande figuur 52.

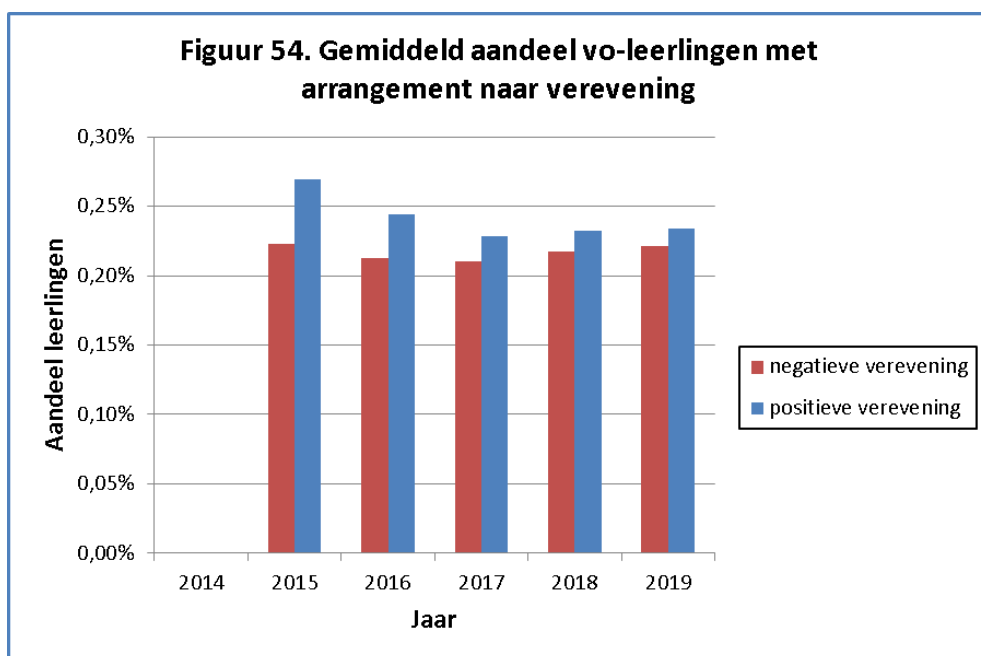

Een positieve of negatieve verevening hing in vso zeer licht samen met de bekostigingscategorie van so cluster 3-leerlingen, zie onderstaande figuur 53. Deze samenhang is minder dan in so (figuur 47). In 2014 hadden samenwerkingsverbanden met een negatieve verevening relatief minder cluster 3-leerlingen in lage bekostigingscategorie dan samenwerkingsverbanden met een

positieve verevening. Na vijf jaar hadden negatief verevende en positief verevende samenwerkingsverbanden relatief even vaak lage bekostigingscategorieën. Recent onderzoek toont landelijk geen significant verband tussen het relatieve aandeel van de verschillende bekostigingscategorieën in vso en verevening.²⁷

Ook bij arrangementen in regulier vo en pro zien wij een afnemend verschil tussen negatieve of positieve verevening en arrangementen (figuur 54).

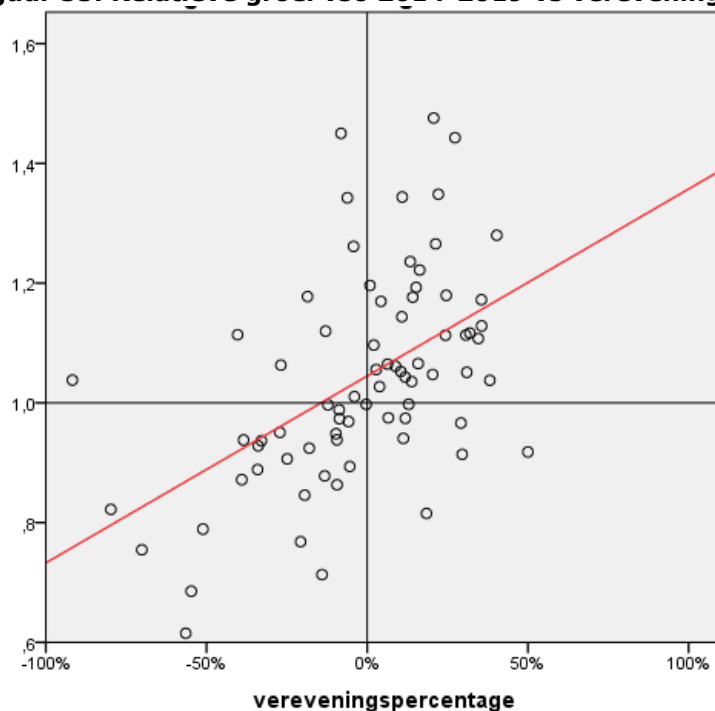
²⁷ Kennis, R., Eimers, T., Roelofs, M., Walraven, M., Van Eck, P., & Exalto, R. m.m.v. Koopman, P. Impact van verevening. Mate waarin en wijze waarop de verevening zware ondersteuning het beleid van samenwerkingsverbanden passend onderwijs en scholen beïnvloedt. Nijmegen: KBA Nijmegen / Utrecht: Oberon

5.2.2 Verband tussen verevening en deelname pro en vso

De mate van verevening hangt niet samen met de verandering in deelname aan pro tussen 2014 en 2019, ($r^2_{\text{correlatie}} = 0,013$ $p = 0,34$, puntenwolk niet getoond).

De verevening van samenwerkingsverbanden VO hangt matig samen met de verandering in aandeel leerlingen in vso, zie onderstaande figuur 55 ($r^2_{\text{correlatie}} = 0,263$; $p < 0,0001$). In het vo lijkt dus een zichtbaar effect te zijn van verevening op verwijzing naar vso. Dit is in lijn met onderzoek uit april 2020 dat een een middelmatig sterke relatie vindt tussen verevening en ontwikkeling van deelname aan vso, in dezelfde richting.^{28,29}

Figuur 55. Relatieve groei vso 2014-2019 vs verevening VO

²⁸ Kennis, R., Eimers, T., Roelofs, M., Walraven, M., Van Eck, P., & Exalto, R. m.m.v. Koopman, P. Impact van verevening. Mate waarin en wijze waarop de verevening zware ondersteuning het beleid van samenwerkingsverbanden passend onderwijs en scholen beïnvloedt. Nijmegen: KBA Nijmegen / Utrecht: Oberon

²⁹ Boer, A.A. de (2020). Evaluatie passend onderwijs. Sectorrapport speciaal onderwijs. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

<https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2020/03/13/rapport-sectorrapport-speciaal-onderwijs/rapport-sectorrapport-speciaal-onderwijs.pdf>

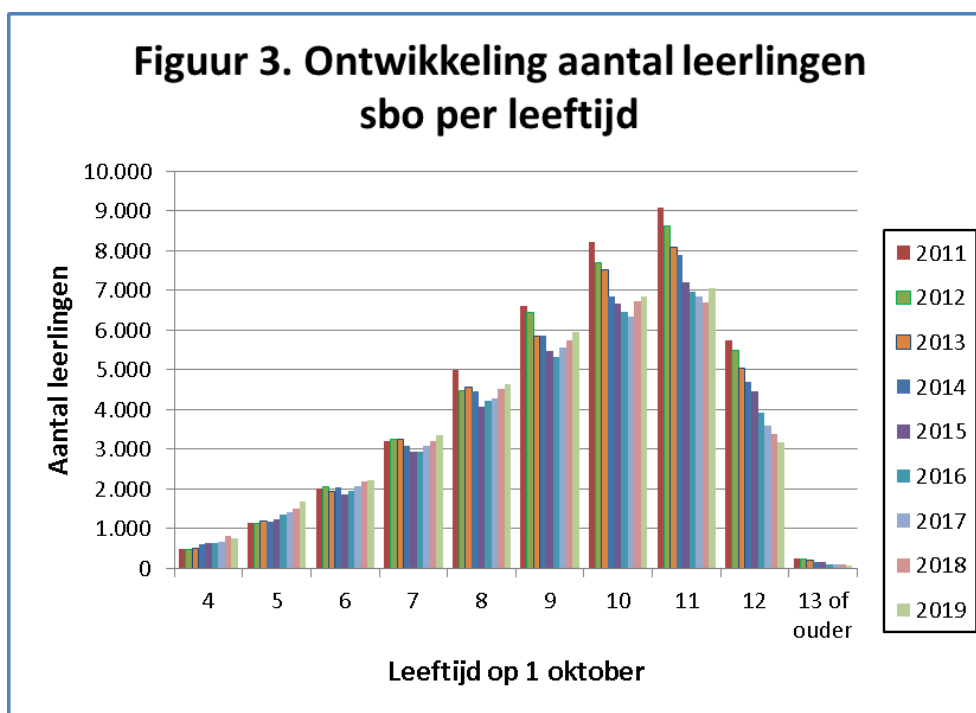
6 Bijlage A: Achtergrondtekst en figuren

6.1 Achtergrond bij trends sbo naar leeftijd

6.1.1 Achtergrond bij trends sbo naar leeftijd

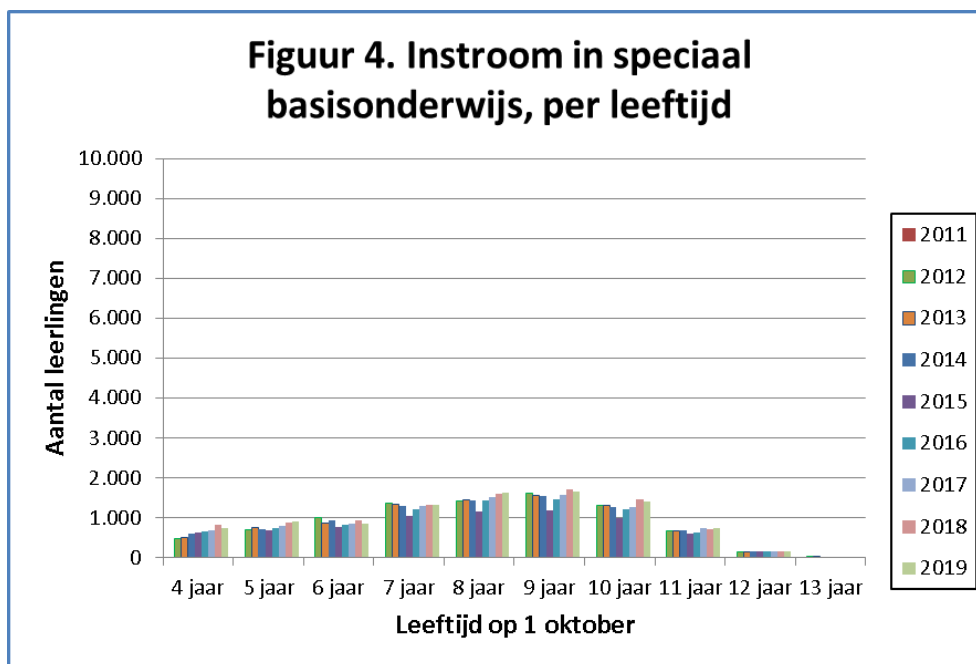
Hieronder wordt uitgebreider ingegaan op de achtergrond van de veranderende leeftijdsopbouw in sbo, die is beschreven in (zie §3.2.1).

In §3.2.1 staat dat het aantal sbo-leerlingen vanaf 2017 langzaam toeneemt, in §3.2.1.1 staat dat de instroom van de meeste leeftijden toeneemt vanaf 2015. Toch laten de verschillende leeftijdscohorten een verschillende groei zien, zie figuur 3, §3.2.1. Hieronder staat figuur 3 voor het gemak nogmaals weergegeven. Het aantal vier- en vijfjarigen neemt toe sinds 2011. Het aantal zes- tot en met en achtjarigen stijgt sinds 2015. Het aantal negenjarigen neemt toe sinds 2016, de tienjarigen sinds 2017 en de elfjarigen na 2018. Het aantal twaalfjarigen en ouder is vanaf 2011 alleen sterk afgenomen.

6.1.2 Leeftijd van instroom in sbo

Het verschillende beeld per leeftijdsgroep heeft deels te maken met een verhoogde instroom van leerlingen in het sbo vanaf 2015 en vooral met het effect van opschuivende instroomcohorten. Elk kalenderjaar bestaat dus uit een instroomcohort en een doorstroomgroep (die weer is opgebouwd uit eerdere instroomcohorten). Een instroomcohort bestaat uit 4- tot 13 jarigen en schuift in het jaar erna in zijn geheel mee, waarbij de 4-jarigen uit het instroomcohort van 2016 de 5-jarigen worden van de doorstroomgroep van 2017, enzovoorts. Om een volledig beeld te vormen is daarom hieronder het aantal leerlingen getoond dat elk jaar nieuw is ingestroomd in het sbo (onderstaande figuur 4). Hieronder staat figuur 4 voor het gemak nogmaals weergegeven. Om de verhoudingen tussen doorstroom-, instroomgroep zichtbaar te maken, is de instroomgroep op dezelfde schaalgrootte getoond als de doorstroomgroep (figuur 3 en 4).

In alle kalenderjaren is het zo dat een minderheid van de leerlingen instroomt op vierjarige leeftijd en dat de meeste leerlingen instromen op negenjarige leeftijd. Van vier tot negen jaar geldt: hoe ouder de leerlingen worden, hoe meer leerlingen het sbo instromen. Vanaf negen jaar stromen steeds minder leerlingen het sbo in. Verreweg de meeste leerlingen stromen het sbo uit op elf- of twaalfjarige leeftijd.

Bij vierjarigen groeit de instroom al sinds 2011 en tot 2018. Het aantal leerlingen van 6 tot en met 11 jaar dat het sbo instroomt, neemt met de jaren toe, al is dat in 2019 iets minder zichtbaar. Toch is het totale aantal sbo-leerlingen pas gestegen sinds 2016 en 2017. Dat heeft ermee te maken dat in de meeste leeftijdsgroepen een minderheid het sbo instroomt en het grootste deel het vorige jaar in het sbo zat in een lagere leeftijdsgroep.

Alleen de groep vierjarigen in het sbo bestaat geheel uit nieuwe instroom. De gestegen instroom in de groep vierjarigen vanaf 2011 vertaalt zich daarom rechtstreeks in een toename van het aantal vierjarigen vanaf 2011. Van zes- tot en met achtjarigen is de toename van de instroom vanaf 2015 nog terug te zien in een groei van het totale aantal sbo-leerlingen in die leeftijden vanaf datzelfde jaar.

Het aantal negenjarigen in sbo neemt pas toe vanaf 2016, hoewel al sinds 2015 meer negenjarigen het sbo instromen. Waarom zijn er in 2016 dan minder negenjarigen in het sbo dan in 2015? Dat komt doordat het jaar ervoor minder achtjarigen in het sbo waren die doorstroomden. Van 2015 konden 4.083 8-jarigen doorstromen naar 9-jarigen in 2016. Met een instroom van 1.476 en een uitstroom van 220 komt het aantal 9-jarigen in 2016 daarmee op 5.339. De groep doorstromers van 8 jaar uit 2014, die negenjarigen werden in 2015 was groter: 4.474 leerlingen. Met een instroom van 11.98 leerlingen en een uitstroom van 189 maakt dat een netto groep van 9-jarigen van 5.483, net iets groter dus dan in 2016.

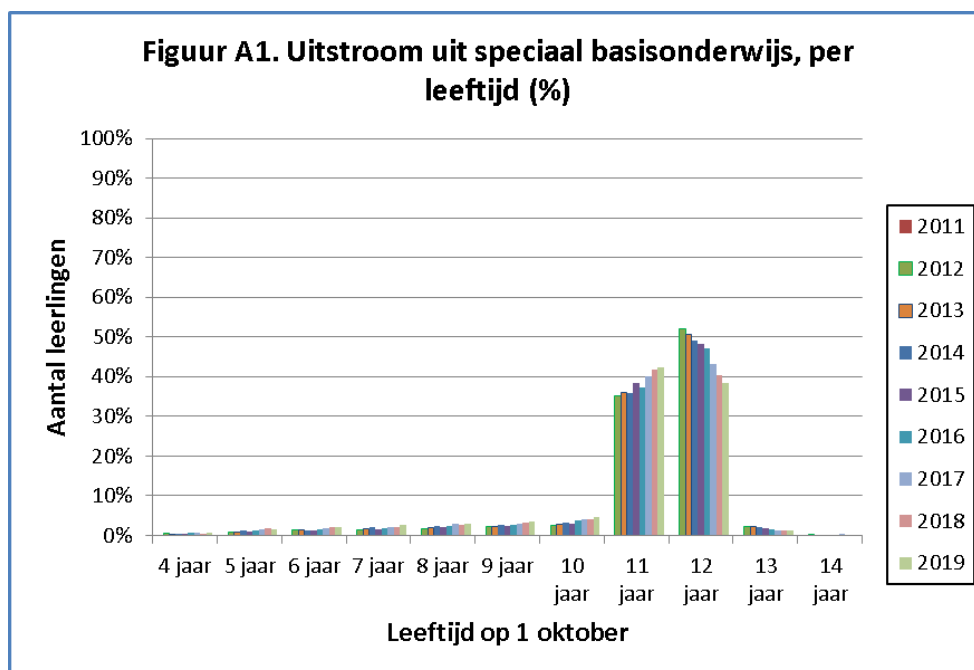
Ten opzichte van 2015 was in 2016 de doorstroom van negenjarigen dus meer gedaald dan dat de instroom was gegroeid. Dit heeft tot gevolg dat in 2016 minder negenjarigen in het sbo zaten dan in 2015. In 2017 is een stijging zichtbaar van het aantal negenjarigen in sbo: het jaar ervoor was het aantal achtjarigen was gestegen, zich vertalend in een toegenomen doorstroom, en in 2017 was de instroom van tienjarigen in het sbo verder gestegen.

Bij tienjarigen wordt dit effect doorgetrokken naar het jaar erna: in 2017 is het aantal tienjarige sbo-leerlingen het laagst, ondanks een toenemende instroom vanaf 2015. Het aantal negenjarigen in sbo, en dus de doorstroom naar tienjarigen in sbo, daalt het jaar ervoor sterker dan dat de instroom toenam. In 2018 steeg het aantal tienjarigen in sbo doordat het vorige jaar het aantal negenjarigen was gestegen en daarbij de instroom steeg.

Het aantal elf- en twaalfjarigen is gedaald van 2011 tot en met 2018. Bij elfjarigen neemt het aantal leerlingen in 2019 toe. Nieuwe instroom in sbo is bij deze leerlingen veel lager dan in andere leeftijdsgroepen, vergeleken met de doorstroom. In veel lichtere mate speelt mee dat bij deze leeftijden de instroom minder is gestegen. Het dalende aantal elfjarigen in sbo tot 2018 hangt samen met het dalende aantal tienjarigen van 2011 tot 2017. Dit geldt ook voor het dalende aantal twaalfjarigen.

6.1.3 Leeftijd van uitstroom uit sbo

Steeds minder leerlingen zijn 12 jaar of ouder als zij het sbo verlaten (§3.2.1.2). Het lijkt er dus ook op dat vanaf 2016 sbo-leerlingen eerder gaan uitstromen van sbo naar het vervolgonderwijs. In 2018 zijn er meer leerlingen die het sbo verlaten op elfjarige leeftijd dan op twaalfjarige leeftijd (3.609 vs 3.489 leerlingen). Deze trend bestaat al langer. In 2011 is 52% van de sbo-verlaters twaalf jaar en 35% elf jaar, in 2019 is dat respectievelijk 42% en 39% (onderstaande figuur A1).

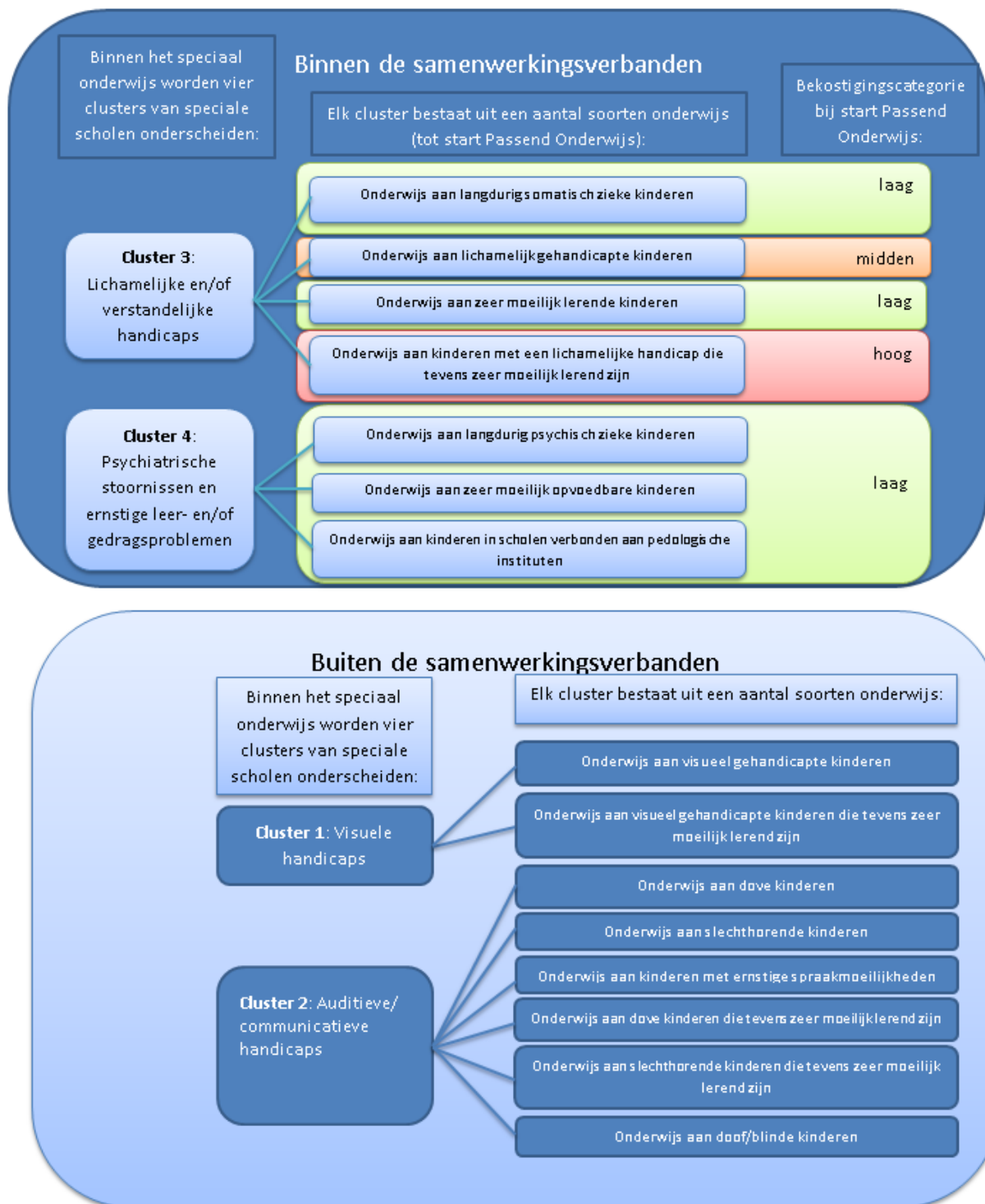
6.2 Achtergrond bij trends so cluster 3 en 4-scholen naar bekostigingscategorieën

In §3.3.4 worden de trends van cluster 3 en 4-scholen naar bekostigingscategorieën beschreven en wordt verteld welke leerlingen welke bekostigingscategorieën krijgen. Hier vertellen wij hoe de bekostigingscategorieën van leerlingen samenhangen met hun clusters en oude onderwijssoorten, die sinds de invoering van passend onderwijs zijn uitgefaseerd.

De hoogte van bekostiging door samenwerkingsverbanden van een cluster 3/4-leerling in het (voortgezet) speciaal onderwijs wordt vastgesteld aan de hand van een bekostigingscategorie. Er zijn drie bekostigingscategorieën: laag, midden of hoog. Bij de invoering van passend onderwijs is door DUO van elke leerling in cluster 3/4 de bekostigingscategorie vastgesteld.

Figuur A2 toont hoe clusters in (voortgezet) speciaal onderwijs samenhangen met onderwijssoorten en bekostigingscategoriën ten tijde van de invoering van passend onderwijs.³⁰

Figuur A2. Samenhang van clusters (voortgezet) speciaal onderwijs, onderwijssoorten en bekostigingscategoriën

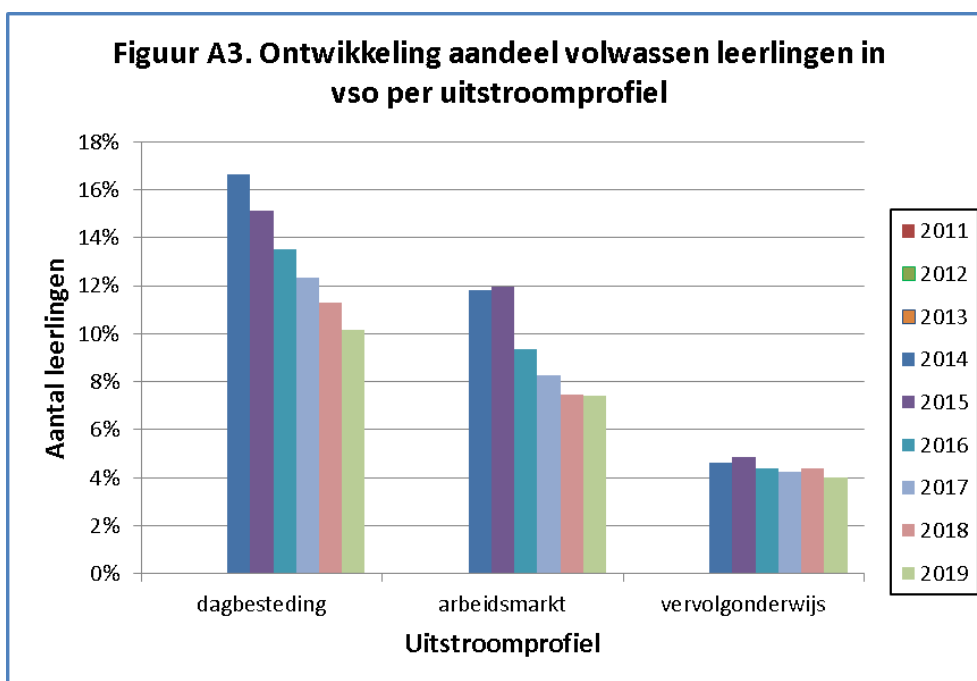
³⁰ Bron: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0022542/2017-08-01#Bijlage2>

Bekostigingscategorie midden kregen leerlingen met een lichamelijke handicap. Hoog was voor lichamelijk gehandicapte leerlingen die tevens zeer moeilijk lerend waren. De andere leerlingen aan cluster 3-scholen kregen bekostigingscategorie laag, net als alle leerlingen aan cluster 4-scholen. Daarna is deze indeling losgelaten en kunnen samenwerkingsverbanden per individuele leerling apart de hoogte van de bekostiging bepalen.

Samenwerkingsverbanden mochten pas na 2 jaar (vanaf 1 augustus 2016) de bekostigingscategorie veranderen van leerlingen die bij de invoering van passend onderwijs een bekostigingscategorie kregen toegekend door DUO. Een leerling wordt toegelaten tot het (voortgezet) speciaal onderwijs als voor deze leerling een toelaatbaarheidsverklaring is afgegeven. Met deze toelaatbaarheidsverklaring wordt onder andere bepaald hoe lang de leerling op het (voortgezet) speciaal onderwijs zit, welke bekostigingscategorie wordt toegekend. Toelaatbaarheidsverklaringen gelden minstens 2 jaar, maar kunnen ook langer duren. Na het verlopen van een toelaatbaarheidsverklaring kan een samenwerkingsverband opnieuw een toelaatbaarheidsverklaring voor een leerling afgeven.

6.3 Achtergrond bij trends in volwassen leerlingen in vso

Figuur 22 in §3.4.6 laat de aantallen volwassen vso-leerlingen zien per uitstroomprofiel. Hieronder toont figuur A3 per uitstroomprofiel het aandeel volwassen leerlingen. Het aandeel volwassen leerlingen met dagbesteding in vso is gedaald van 17% van de leerlingen met dagbesteding in 2014 naar 10% in 2019. Van de leerlingen met uitstroomprofiel arbeidsmarkt was in 2014 12% volwassen, in 2019 was dat 7%. Het aantal en aandeel leerlingen dat volwassen was binnen het uitstroomprofiel vervolgonderwijs is niet veel veranderd (809, 5% in 2014; 753, 4% in 2019).

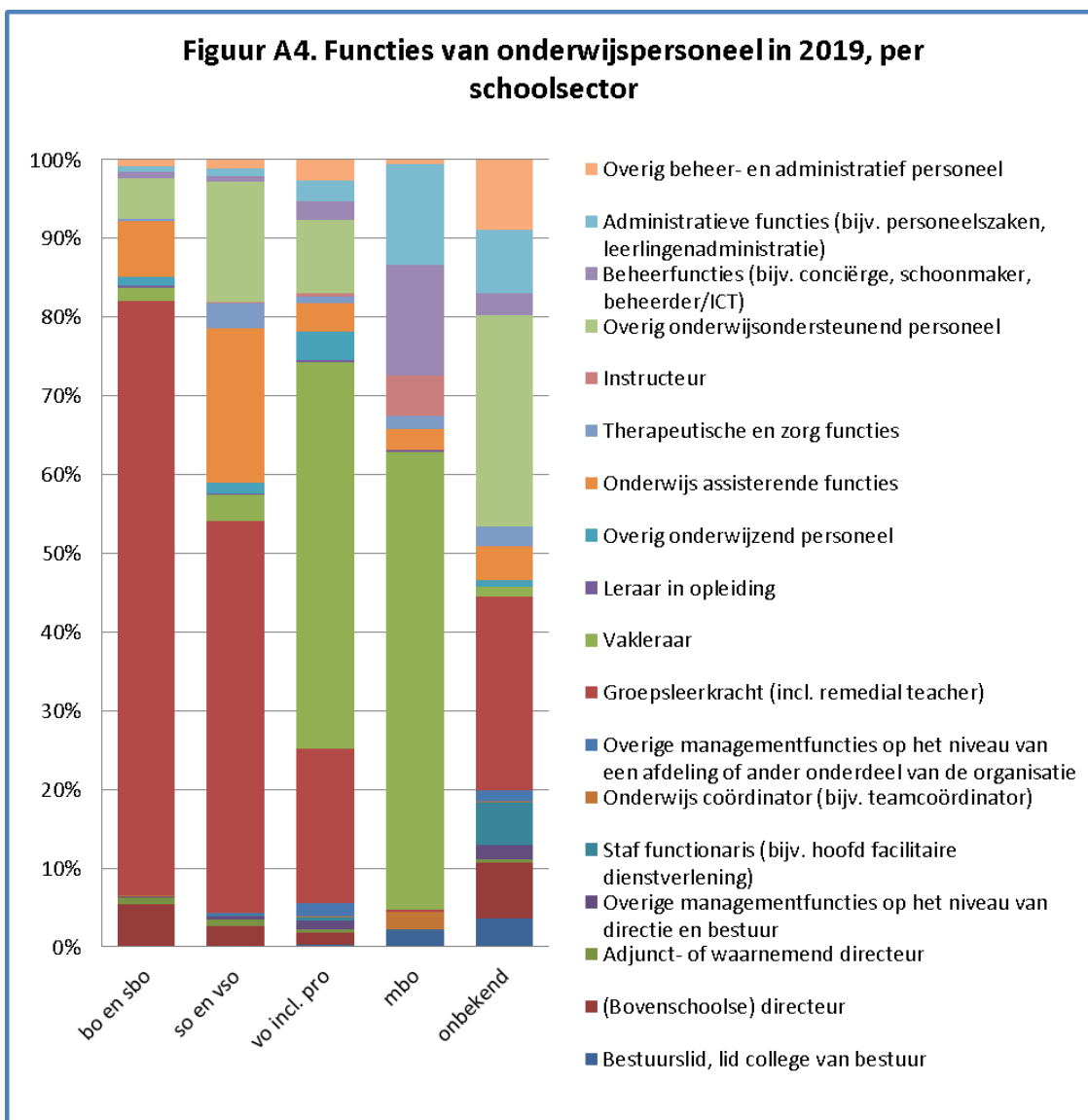

6.4 Achtergrond bij trends aandeel zorgfuncties

Figuur 26 in §3.5.4 geeft het aandeel zorgfuncties op scholen. Deze komt van de functie-indeling van onderwijspersoneel zoals scholen die bij DUO aanleveren. Hier gaan wij nader in op de de indeling van functies van onderwijspersoneel en over de verdeling in de verschillende sectoren. Met zorgfuncties worden hier therapeutische en zorgfuncties bedoeld. Remedial teachers worden door de scholen ingedeeld bij groepsleerkrachten. Scholen zijn verplicht hun formatiegegevens aan DUO te verstrekken. Hierbij delen zij hun formatie in in 18 vastgestelde categorieën, waaronder

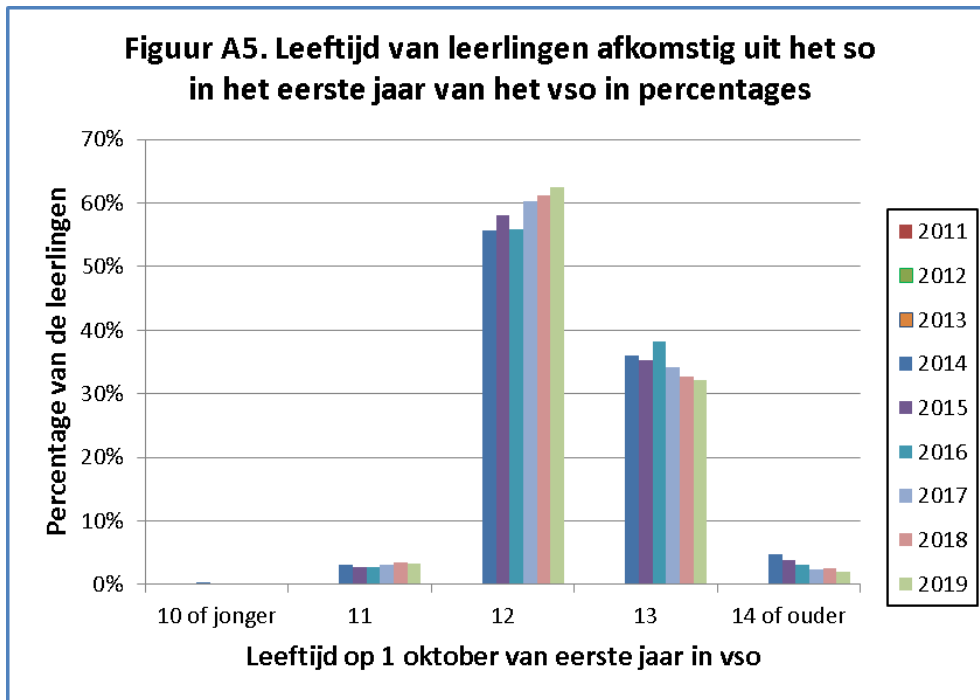
'therapeutische en zorgfuncties'. In onderstaande figuur A4 worden alle categorieën weergegeven, met de verdeling per schoolsector in 2019 in fte%.

6.5 Achtergrond bij leeftijd van leerlingen die doorstromen van so naar vso

Figuur A5 van §6.2.2 toont de leeftijd van vso-leerlingen die het jaar daarvoor in het so zaten, in aantallen. Hieronder staat een figuur van het aandeel vso-leerlingen per leeftijd dat het jaar daarvoor in het so zat. Het percentage is het aantal vso-leerlingen dat het jaar ervoor in so zat per leeftijdsgroep, gedeeld door het totaal aantal vso-leerlingen dat het jaar ervoor in so zat.

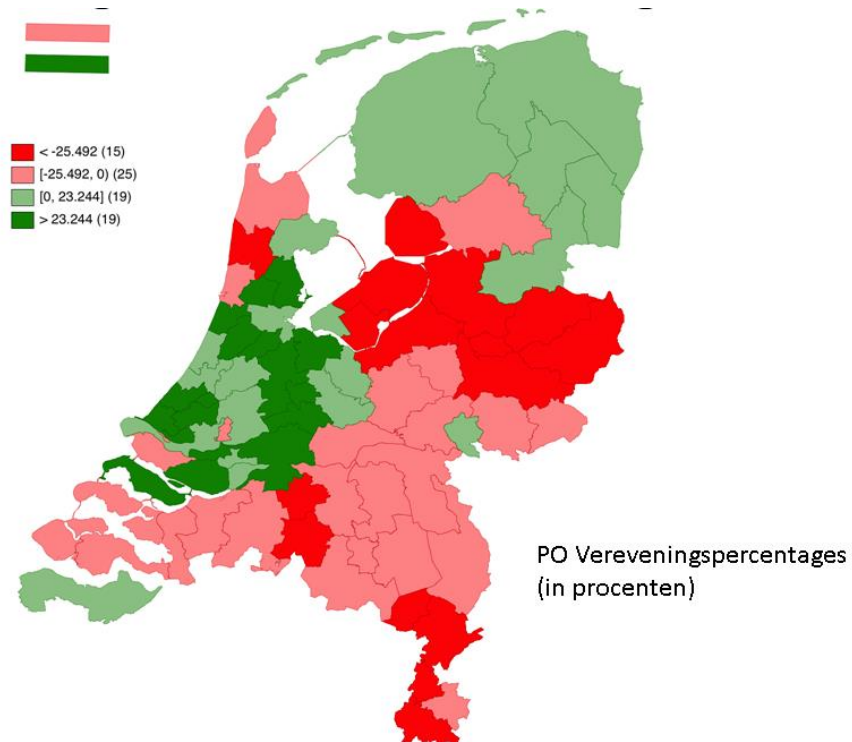
De afname van het aandeel veertienjarigen dat is doorgestroomd lijkt te zijn gestabiliseerd (zie onderstaande figuur), terwijl de afname van het aandeel dertienjarigen dat doorstroomt doorzet, hetgeen we terugzien in de toename van het aandeel twaalfjarigen en, in beduidend mindere mate, het aandeel elfjarigen.

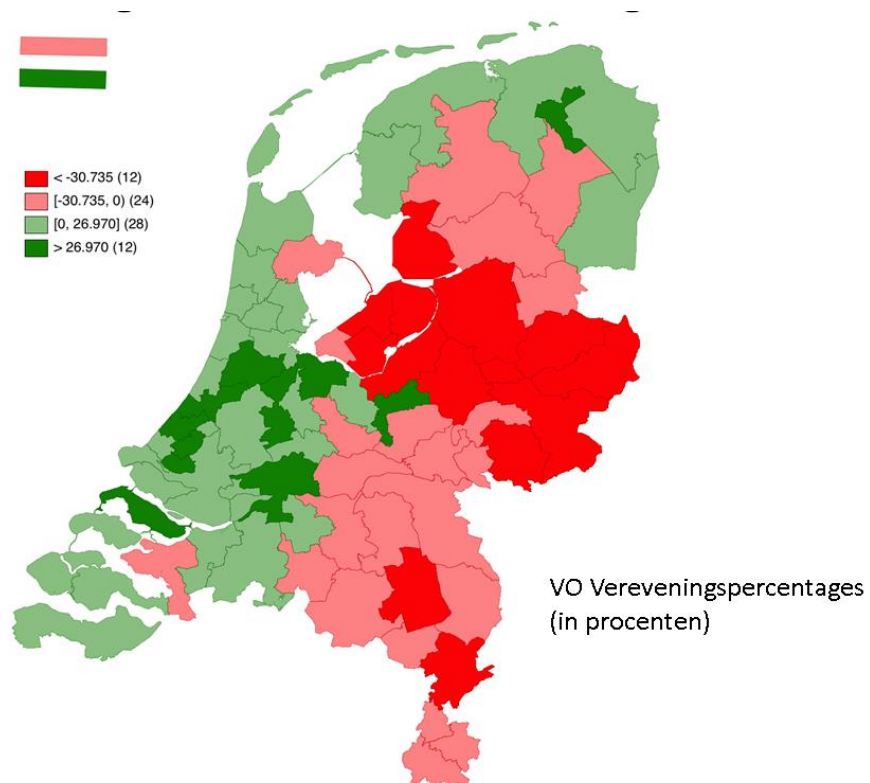
6.6 Achtergrond bij verevening in passend onderwijs

Hoofdstuk 5 beschrijft verevening van samenwerkingsverbanden en samenhangen met leerlingen in passend onderwijs. Onderstaande figuren hoe de verevening in PO en in VO regionaal verdeeld zijn.

Figuur A6. Verevening in samenwerkingsverbanden PO

Figuur A7. Verevening in samenwerkingsverbanden VO

7 Bijlage B: Tabellen

7.1 Tabellen bij hoofdstuk 3: Ontwikkelingen in leerlingaantallen

Tabel 1. Trend leerlingen sbo, so en vso, bij figuur 1 en 2.

Onderwijstype	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
bo	1.517.423	1.497.832	1.476.548	1.457.378	1.443.072	1.427.515	1.414.261	1.405.553	1.396.457
sbo	41.777	39.929	38.135	36.847	34.737	33.869	33.965	34.958	35.733
so	34.241	33.345	31.822	31.105	29.655	29.137	29.872	30.868	32.069
vo	930.570	942.054	951.670	962.676	972.191	972.319	962.530	945.716	927.558
pro	26.744	27.589	28.628	29.274	29.772	29.777	29.551	29.222	29.315
vso	35.919	37.077	39.411	39.884	38.550	37.917	37.660	37.566	37.753
mbo	508.492	500.032	488.771	476.093	471.846	479.493	482.888	492.406	501.816
ho	667.162	661.030	688.152	699.451	700.163	710.952	728.974	746.613	766.353
totaal	3.762.328	3.738.888	3.743.137	3.732.708	3.719.986	3.720.979	3.719.701	3.722.902	3.727.054

Tabel 3. Ontwikkeling aantal leerlingen sbo per leeftijd, bij figuur 3.

Leeftijd op 1 oktober	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
4	480	480	505	598	644	654	679	822	754
5	1.135	1.141	1.194	1.177	1.248	1.343	1.408	1.512	1.682
6	2.019	2.065	1.930	2.034	1.861	1.956	2.076	2.203	2.222
7	3.217	3.265	3.241	3.081	2.953	2.930	3.095	3.215	3.345
8	5.007	4.488	4.554	4.474	4.083	4.217	4.270	4.528	4.628

9	6.623	6.442	5.845	5.872	5.483	5.339	5.552	5.752	5.946
10	8.226	7.707	7.517	6.856	6.658	6.453	6.349	6.717	6.857
11	9.086	8.636	8.101	7.899	7.203	6.959	6.836	6.707	7.054
12	5.737	5.477	5.052	4.691	4.449	3.910	3.586	3.397	3.173
13 of ouder	247	228	196	165	155	108	114	105	72
totaal	<i>41.777</i>	<i>39.929</i>	<i>38.135</i>	<i>36.847</i>	<i>34.737</i>	<i>33.869</i>	<i>33.965</i>	<i>34.958</i>	<i>35.733</i>

Tabel 4. Ontwikkeling aantal leerlingen sbo per leeftijd, bij figuur 4.

Leeftijd op 1 oktober, per leeftijd	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
4 jaar en jonger	480	505	598	644	654	679	822	754
5 jaar	706	748	711	693	750	803	875	914
6 jaar	1.016	869	953	785	827	856	943	851
7 jaar	1.379	1.332	1.289	1.037	1.216	1.293	1.317	1.324
8 jaar	1.429	1.466	1.442	1.151	1.442	1.513	1.608	1.632
9 jaar	1.623	1.563	1.551	1.198	1.476	1.586	1.717	1.666
10 jaar	1.316	1.302	1.263	1.000	1.217	1.265	1.453	1.415
11 jaar	684	676	693	618	638	743	709	746
12 jaar	138	148	174	149	153	155	170	150
13 jaar	6	2	7	9	5	10	8	3

Tabel 5. Uitstroom uit speciaal basisonderwijs per leeftijd, bij figuur 5 en A1.

Uitstroom uit speciaal basisonderwijs, per leeftijd	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
4 jaar	45	34	39	43	51	49	42	54
5 jaar	86	80	113	101	120	123	147	141
6 jaar	133	156	138	118	146	154	179	182
7 jaar	158	177	209	149	178	173	175	219
8 jaar	188	207	233	189	220	251	235	248
9 jaar	232	227	252	214	247	256	288	310
10 jaar	274	281	311	271	338	359	351	410
11 jaar	3.747	3.732	3.584	3.600	3.446	3.531	3.609	3.683
12 jaar	5.514	5.283	4.894	4.545	4.346	3.806	3.489	3.329
13 jaar	246	228	196	165	154	107	114	105
14 jaar	1	0	0	0	0	1	0	0
Totaal	10.624	10.405	9.969	9.395	9.246	8.810	8.629	8.681

Tabel 6. Ontwikkeling aantal leerlingen so per cluster op basis van schoolsoort, bij figuur 6.

Cluster	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
cluster 1	503	421	327	297	278	246	247	270	291
cluster 2	6.870	6.888	6.713	6.494	6.122	5.841	6.198	6.465	6.527

cluster 3	13.685	13.006	11.658	11.657	11.437	11.784	12.035	12.741	13.505
cluster 4	13.183	13.030	13.124	12.657	11.818	11.266	11.392	11.392	11.746
totaal	34.241	33.345	31.822	31.105	29.655	29.137	29.872	30.868	32.069

Tabel 7. Ontwikkeling aantal leerlingen so cluster 2 per onderwijssoort, bij figuur 7.

Onderwijssoort	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
doof	386	362	337	298	288	264	273	237	227
slechthorend	539	549	545	476	417	383	385	375	384
taalontwikkelingsstoornis	5.658	5.719	5.609	5.534	5.242	5.033	5.370	5.684	5.757
doof en zeer moeilijk lerend	207	182	144	117	108	97	100	82	68
slechthorend en zeer moeilijk lerend	53	52	58	58	50	42	45	62	61
doof/visueel gehandicapt	27	24	20	11	17	22	25	25	30
totaal	6.870	6.888	6.713	6.494	6.122	5.841	6.198	6.465	6.527

Tabel 8. Ontwikkeling aantal leerlingen so per hoofdonderwijssoort per schoolvestiging, bij figuur 8.

Hoofdonderwijssoort	2014	2015	2016	2017	2018	2019
langdurig somatisch ziek	807	658	579	579	568	579
lichamelijk gehandicapt	3.295	3.477	3.625	3.610	3.557	3.705
zeer moeilijk lerend	7.041	6.738	6.874	7.159	7.751	8.320
lichamelijke handicap en zeer moeilijk lerend	514	564	706	687	865	901
langdurig psychisch ziek	5.232	4.952	4.745	4.791	4.681	4.929

zeer moeilijk opvoedbaar	5.503	5.090	4.733	4.772	4.855	4.903
verbonden aan pedologische instituten	1.922	1.776	1.788	1.829	1.856	1.914
<i>totaal</i>	<i>24.314</i>	<i>23.255</i>	<i>23.050</i>	<i>23.427</i>	<i>24.133</i>	<i>25.251</i>

Tabel 9. Ontwikkeling aantal leerlingen so per bekostigingscategorie, bij figuur 9.

Bekostigingscategorie	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Laag	19.961	19.030	18.675	18.840	19.561	20.511
Midden	1.475	1.563	1.934	2.155	2.199	2.368
Hoog	2.852	2.638	2.417	2.400	2.342	2.343
<i>totaal</i>	<i>24.288</i>	<i>23.231</i>	<i>23.026</i>	<i>23.395</i>	<i>24.102</i>	<i>25.222</i>

Tabel 10. Ontwikkeling aantal leerlingen so per hoofdonderwijssoort per bekostigingscategorie, bij figuur 10.

Cluster	Hoofdonderwijssoort	Bekostiging categorie	2014	2015	2016	2017	2018	2019
cluster 3	langdurig somatisch ziek	Laag	753	605	521	501	474	486
		Midden	7	33	35	45	60	66
		Hoog	47	20	23	33	34	27
		<i>totaal</i>	<i>807</i>	<i>658</i>	<i>579</i>	<i>579</i>	<i>568</i>	<i>579</i>
	lichamelijk gehandicapt	Laag	480	798	1.112	1.105	1.293	1.526
		Midden	1.457	1.411	1.526	1.565	1.407	1.359
		Hoog	1.358	1.268	987	940	857	820
		<i>totaal</i>	<i>3.295</i>	<i>3.477</i>	<i>3.625</i>	<i>3.610</i>	<i>3.557</i>	<i>3.705</i>

	zeer moeilijk lerend	Laag	6.014	5.755	5.731	5.903	6.432	6.865
		Midden	9	48	187	286	363	466
		Hoog	1.018	935	956	970	956	989
		<i>totaal</i>	<i>7.041</i>	<i>6.738</i>	<i>6.874</i>	<i>7.159</i>	<i>7.751</i>	<i>8.320</i>
	lichamelijke handicap en zeer moeilijk lerend	Laag	90	117	208	203	326	329
		Midden	0	44	99	112	170	189
		Hoog	424	403	399	372	369	383
		<i>totaal</i>	<i>514</i>	<i>564</i>	<i>706</i>	<i>687</i>	<i>865</i>	<i>901</i>
cluster 4	langdurig psychisch ziek	Laag	5.231	4.946	4.718	4.745	4.629	4.839
		Midden	0	3	18	28	31	71
		Hoog	1	3	9	18	21	19
		<i>totaal</i>	<i>5.232</i>	<i>4.952</i>	<i>4.745</i>	<i>4.791</i>	<i>4.681</i>	<i>4.929</i>
	zeer moeilijk opvoedbaar	Laag	5.471	5.036	4.638	4.606	4.668	4.677
		Midden	2	23	51	102	106	145
		Hoog	4	7	20	32	50	52
		<i>totaal</i>	<i>5.477</i>	<i>5.066</i>	<i>4.709</i>	<i>4.740</i>	<i>4.824</i>	<i>4.874</i>
	scholen verbonden aan pedologische instituten	Laag	1.922	1.773	1.747	1.777	1.739	1.789
		Midden	0	1	18	17	62	72
		Hoog	0	2	23	35	55	53
		<i>totaal</i>	<i>1.922</i>	<i>1.776</i>	<i>1.788</i>	<i>1.829</i>	<i>1.856</i>	<i>1.914</i>

Tabel 11. *Instroom in so zeer moeilijk lerende kinderen naar onderwijstype vorig jaar en huidig bekostigingscategorie, bij figuur 11.*

Bekostigingscategorie huidig jaar	onderwijstype vorig jaar	2015	2016	2017	2018	2019
Laag	buiten onderwijs	481	511	601	669	648
	bo	247	359	399	463	511
	sbo	249	305	370	381	458
	andere so-scholen	220	396	265	307	289
	vso		3			
	<i>totaal</i>	<i>1.197</i>	<i>1.574</i>	<i>1.635</i>	<i>1.820</i>	<i>1.906</i>
Midden	buiten onderwijs	11	22	40	52	73
	bo	2	4	4	11	8
	sbo	5	3	9	12	13
	andere so-scholen	7	7	22	32	21
	<i>totaal</i>	<i>25</i>	<i>36</i>	<i>75</i>	<i>107</i>	<i>115</i>
Hoog	buiten onderwijs	84	83	120	99	124
	bo	5	2	7	8	6
	sbo	4	10	4	12	13
	andere so-scholen	42	38	54	81	43
	vso	0	2	0	0	0
	<i>totaal</i>	<i>135</i>	<i>135</i>	<i>185</i>	<i>200</i>	<i>186</i>

Tabel 12. *Ontwikkeling aantal leerlingen so per leeftijd, bij figuur 12.*

Leeftijd op 1 oktober	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
3 of jonger	152	163	139	108	95	76	89	83	84
4	1.636	1.682	1.661	1.546	1.546	1.650	1.687	1.823	1.711
5	2.384	2.307	2.418	2.348	2.254	2.353	2.655	2.626	2.915
6	2.946	2.789	2.717	2.856	2.634	2.667	2.878	3.262	3.185
7	3.484	3.452	3.349	3.201	3.229	3.122	3.302	3.544	3.900
8	4.219	3.962	4.004	3.879	3.580	3.668	3.748	3.928	4.164
9	4.716	4.698	4.512	4.500	4.219	3.980	4.269	4.326	4.510
10	5.184	5.125	5.089	4.925	4.770	4.553	4.494	4.723	4.882
11	5.347	5.260	5.320	5.366	4.944	4.949	4.790	4.689	4.945
12	2.483	2.450	2.348	2.190	2.218	1.994	1.836	1.757	1.674
13 of ouder	1.690	1.457	265	186	166	125	124	107	99
<i>totaal</i>	<i>34.241</i>	<i>33.345</i>	<i>31.822</i>	<i>31.105</i>	<i>29.655</i>	<i>29.137</i>	<i>29.872</i>	<i>30.868</i>	<i>32.069</i>

Tabel 13. *Instroom in speciaalonderwijs so per leeftijd, bij figuur 13.*

Leeftijd op 1 oktober	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
4 jaar en jonger	1.717	1.667	1.544	1.554	1.654	1.717	1.831	1.730
5 jaar	980	1.059	963	981	1.033	1.228	1.185	1.338
6 jaar	728	706	747	609	734	782	913	858
7 jaar	757	784	712	644	757	819	873	869
8 jaar	725	779	756	600	741	821	835	870

9 jaar	710	787	749	606	667	800	811	802
10 jaar	647	653	669	536	624	701	692	752
11 jaar	506	594	642	428	502	563	547	555
12 jaar	209	210	185	139	152	160	142	140
13 jaar en ouder	64	21	7	10	13	9	13	6

Tabel 14. Ontwikkeling aantal leerlingen vso per cluster op basis van schoolsoort, bij figuur 14.

Cluster	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
cluster 1	249	317	409	406	375	354	318	305	293
cluster 2	2.283	2.305	2.457	2.466	2.348	2.214	2.026	1.881	1.746
cluster 3	13.285	13.507	14.753	15.707	15.398	15.304	15.452	15.451	15.466
cluster 4	20.102	20.948	21.792	21.305	20.429	20.045	19.864	19.929	20.248
totaal	35.919	37.077	39.411	39.884	38.550	37.917	37.660	37.566	37.753

Tabel 15. Ontwikkeling aantal leerlingen vso cluster 2 per onderwijssoort, bij figuur 15.

Onderwijssoort	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
doof	216	193	182	177	162	168	159	173	154
Slechthorend (/taal-ontwikkelingsstoornis)	1.780	1.976	2.102	2.106	2.004	1.885	1.654	1.542	1.443
doof en zeer moeilijk lerend	73	70	105	110	120	110	111	89	70
slechthorend en zeer moeilijk lerend	191	46	46	42	40	33	85	56	59
doof/visueel gehandicapt	23	20	22	31	22	18	17	21	20

totaal	2.283	2.305	2.457	2.466	2.348	2.214	2.026	1.881	1.746
---------------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Tabel 16. Ontwikkeling aantal leerlingen vso per hoofdonderwijssoort per schoolvestiging, bij figuur 16.

Hoofdonderwijssoort	2014	2015	2016	2017	2018	2019
langdurig somatisch ziek	732	693	912	957	949	939
lichamelijk gehandicapt	3.216	2.973	2.737	2.863	2.884	2.913
zeer moeilijk lerend	11.424	11.419	11.352	11.297	11.180	11.168
lichamelijke handicap en zeer moeilijk lerend	335	313	303	335	438	446
langdurig psychisch ziek	4.255	4.136	4.441	3.957	3.966	4.120
zeer moeilijk opvoedbaar	16.579	15.790	15.099	15.355	15.387	15.502
verbonden aan pedologische instituten	471	503	505	552	576	626
totaal	37.012	35.827	35.349	35.316	35.380	35.714

Tabel 17. Ontwikkeling aantal leerlingen vso per bekostigingscategorie, bij figuur 17.

Bekostigingscategorie	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Laag	31.226	30.376	30.127	29.976	30.076	30.603
Midden	1.164	1.153	1.390	1.602	1.711	1.746
Hoog	3.417	3.174	2.696	2.680	2.528	2.305
totaal	35.807	34.703	34.213	34.258	34.315	34.654

Tabel 18. Ontwikkeling aantal leerlingen vso per hoofdonderwijssoort per bekostigingscategorie, bij figuur 18.

Cluster	Hoofdonderwijssoort	Bekostigings-categorie	2014	2015	2016	2017	2018	2019
cluster 3	langdurig somatisch ziek	Laag	703	663	804	859	866	862
		Midden	7	9	67	58	45	43
		Hoog	22	21	41	40	38	34
		<i>totaal</i>	732	693	912	957	949	939
	lichamelijk gehandicapt	Laag	976	1.040	1.235	1.408	1.522	1.673
		Midden	1.084	942	745	769	733	672
		Hoog	1.156	991	757	686	629	568
		<i>totaal</i>	3.216	2.973	2.737	2.863	2.884	2.913
	zeer moeilijk lerend	Laag	9.412	9.363	9.229	9.061	9.023	9.087
		Midden	73	186	519	645	707	770
		Hoog	1.939	1.870	1.604	1.591	1.450	1.311
		<i>totaal</i>	11.424	11.419	11.352	11.297	11.180	11.168
	lichamelijke handicap en zeer moeilijk lerend	Laag	50	46	55	52	110	126
		Midden	0	6	18	15	37	44
		Hoog	285	261	230	268	291	276
		<i>totaal</i>	335	313	303	335	438	446
cluster 4	langdurig psychisch ziek	Laag	4.255	4.136	4.427	3.906	3.863	4.006
		Midden	0	0	13	46	61	72
		Hoog	0	0	1	5	7	7

		totaal	4.255	4.136	4.441	3.957	3.931	4.085
	zeer moeilijk opvoedbaar	Laag	15.360	14.626	13.874	14.141	14.119	14.230
		Midden	0	10	27	69	127	138
		Hoog	14	30	62	87	111	109
		totaal	15.374	14.666	13.963	14.297	14.357	14.477
	scholen verbonden aan pedologische instituten	Laag	470	502	503	549	573	619
		Midden	0	0	1	0	1	7
		Hoog	1	1	1	3	2	0
		totaal	471	503	505	552	576	626

Tabel 19. Ontwikkeling aantal leerlingen vso per leeftijd, bij figuur 19.

Leeftijd op 1 oktober	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
10 of jonger	65	32	30	30	15	11	11	5	4
11	384	329	280	203	177	176	221	231	235
12	3.216	3.442	3.391	3.573	3.263	3.256	3.557	3.646	3.717
13	5.315	5.597	5.929	5.811	5.691	5.725	5.614	5.740	5.933
14	5.835	6.235	6.664	6.908	6.515	6.640	6.642	6.541	6.695
15	6.288	6.588	7.221	7.345	7.470	7.230	7.362	7.485	7.353
16	5.999	6.050	6.555	6.863	6.658	6.932	6.560	6.567	6.763
17	4.672	4.828	5.086	5.025	5.043	4.822	4.865	4.702	4.624

18	2.586	2.510	2.754	2.569	2.321	2.087	1.898	1.796	1.646
19	1.322	1.201	1.271	1.271	1.132	842	736	649	602
20	149	164	135	170	152	105	97	98	73
21	52	58	55	66	66	46	44	53	52
22	21	25	25	36	27	27	27	28	29
23 of ouder	15	18	15	14	20	18	26	25	27
totaal	35.919	37.077	39.411	39.884	38.550	37.917	37.660	37.566	37.753

Tabel 20. Ontwikkeling aantal volwassen leerlingen in vso per cluster op basis van schoolsoort, bij figuur 20.

Cluster	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
cluster 1	60	57	77	68	52	44	40	41	45
cluster 2	136	122	115	115	111	106	132	104	86
cluster 3	2.616	2.518	2.481	2.477	2.182	1.888	1.656	1.516	1.352
cluster 4	1.559	1.519	1.582	1.466	1.373	1.087	1.000	988	946
totaal	4.371	4.216	4.255	4.126	3.718	3.125	2.828	2.649	2.429

Tabel 21. Ontwikkeling aantal volwassen leerlingen in vso per hoofdonderwijssoort van cluster 3 en 4-schoolvestigingen, bij figuur 21.

Hoofdonderwijssoort van volwassen vso-leerlingen	2014	2015	2016	2017	2018	2019
langdurig somatisch ziek	90	84	103	100	98	74
lichamelijk gehandicapt	424	346	276	249	254	215
zeer moeilijk lerend	1.879	1.684	1.465	1.257	1.115	1.029

lichamelijke handicap en zeer moeilijk lerend	84	68	44	50	49	34
langdurig psychisch ziek	188	198	162	149	151	157
zeer moeilijk opvoedbaar	1.265	1.156	910	838	820	766
scholen verbonden aan pedologische instituten	13	19	15	13	17	23
<i>totaal</i>	3.943	3.555	2.975	2.656	2.504	2.298

Tabel 22. Ontwikkeling aantal wel en niet volwassen leerlingen in vso per uitstroomprofiel, bij figuur 22 en A3.

Volwassen of niet volwassen leerlingen	Uitstroomprofiel richting van vso-leerlingen	2014	2015	2016	2017	2018	2019
volwassen	dagbesteding	1.822	1.629	1.402	1.239	1.096	970
	arbeidsmarkt	1.242	1.205	928	809	729	706
	vervolgonderwijs	809	859	776	757	793	753
	<i>totaal</i>	3.873	3.693	3.106	2.805	2.618	2.429
niet volwassen	dagbesteding	9.127	9.157	8.978	8.821	8.606	8.581
	arbeidsmarkt	9.281	8.864	8.988	8.990	9.021	8.808
	vervolgonderwijs	16.605	16.764	16.811	16.993	17.259	17.935
	<i>totaal</i>	35.013	34.785	34.777	34.804	34.886	35.324

Tabel 23. Ontwikkeling aantal leerlingen met onderwijsarrangement in bo en sbo, bij figuur 23.

Onderwijsarrangement	2015	2016	2017	2018	2019
-----------------------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

geen arrangement	1.472.630	1.456.023	1.442.423	1.434.070	1.424.827
arrangement epilepsie	144	117	23	81	93
arrangement cluster 1	829	858	886	967	1.012
arrangement cluster 2	4.206	4.386	4.894	5.393	6.258
<i>totaal</i>	<i>1.477.809</i>	<i>1.461.384</i>	<i>1.448.226</i>	<i>1.440.511</i>	<i>1.432.190</i>

Tabel 24. Ontwikkeling aantal leerlingen met onderwijsarrangement in vo incl. pro, bij figuur 24.

Onderwijsarrangement	2015	2016	2017	2018	2019
geen arrangement	999.681	999.975	990.064	972.918	954.993
arrangement epilepsie	37	42	24	39	48
arrangement cluster 1	475	510	495	474	496
arrangement cluster 2	1.770	1.569	1.498	1.507	1.336
<i>totaal</i>	<i>1.001.963</i>	<i>1.002.096</i>	<i>992.081</i>	<i>974.938</i>	<i>956.873</i>

Tabel 25. Ontwikkeling aantal leerlingen met onderwijsarrangement in mbo, bij figuur 25.

Onderwijsarrangement	2015	2016	2017	2018	2019
geen arrangement	471.172	478.950	482.290	491.668	501.115
arrangement epilepsie	1	1	1	0	0
arrangement cluster 1	48	53	50	123	164
arrangement cluster 2	625	489	547	615	537
<i>totaal</i>	<i>471.846</i>	<i>479.493</i>	<i>482.888</i>	<i>492.406</i>	<i>501.816</i>

Tabel 26. Aandeel zorgfuncties op scholen (%fte), bij figuur 26.

Onderwijssoort van school	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
bo en sbo	0,3%	0,2%	0,2%	0,2%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%
so en vso	3,4%	2,8%	2,3%	2,2%	1,9%	3,4%	3,2%	3,3%	3,2%
vo incl. pro	0,3%	0,3%	0,4%	0,4%	0,5%	0,5%	0,6%	0,7%	0,8%
mbo	0,0%	0,1%	0,2%	0,2%	0,2%	0,3%	0,6%	1,2%	1,6%
onbekend	1,4%	0,8%	0,8%	1,2%	1,4%	2,1%	1,7%	1,7%	2,5%

7.2 Tabellen bij hoofdstuk 4: In- en uitstroom (voortgezet) speciaal (basis)onderwijs

Tabel 27. In- en uitstroom in het sbo, bij figuur 27.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
instroom sbo	8.777	8.611	8.681	7.284	8.378	8.903	9.622	9.455
uitstroom sbo	10.624	10.405	9.969	9.395	9.246	8.810	8.629	8.681

Tabel 28. Instroom in het sbo naar herkomst, bij figuur 28.

Instroom vanuit	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
buiten onderwijs	967	947	1.102	1.128	1.132	1.231	1.450	1.381
bo	6.987	6.872	6.760	5.294	6.391	6.990	7.387	7.388
so	813	789	818	861	854	682	783	685
vso	10	3	1	1	1	0	2	1
totaal	8.777	8.611	8.681	7.284	8.378	8.903	9.622	9.455

Tabel 29. Instroom in het sbo naar so-cluster van herkomst, bij figuur 29.

Instroom vanuit	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
cluster 1	2	1	1	4	0	0	0	1
cluster 2	145	141	185	165	225	161	186	207
cluster 3	74	72	63	107	95	95	78	88
cluster 4	602	578	570	586	535	426	521	390

<i>totaal</i>	823	792	819	862	855	682	785	686
----------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Tabel 30. *Uitstroom uit het sbo naar bestemming, bij figuur 30.*

Uitstroom naar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
buiten onderwijs	298	300	290	282	297	257	288	233
bo	167	175	218	211	213	282	256	276
so	805	861	963	744	894	901	957	1.079
vo	5.412	5.165	4.768	4.552	4.306	3.778	3.560	3.430
pro	3.359	3.361	3.130	3.065	2.914	2.839	2.786	2.750
vso	583	543	600	541	622	753	782	913
<i>totaal</i>	<i>10.624</i>	<i>10.405</i>	<i>9.969</i>	<i>9.395</i>	<i>9.246</i>	<i>8.810</i>	<i>8.629</i>	<i>8.681</i>

Tabel 31. *Uitstroom uit het sbo naar cluster van bestemming, bij figuur 31.*

Uitstroom naar schooltype	Uitstroom naar cluster	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
so	cluster 1	4	2	1	1	0	1	4	0
	cluster 2	41	55	35	30	28	26	32	40
	cluster 3	303	307	437	322	415	466	513	589
	cluster 4	457	497	490	391	451	408	408	450
	<i>totaal</i>	<i>805</i>	<i>861</i>	<i>963</i>	<i>744</i>	<i>894</i>	<i>901</i>	<i>957</i>	<i>1.079</i>
vso	cluster 1	1	0	1	1	1	1	1	0

	cluster 2	19	15	19	13	11	15	17	18
	cluster 3	134	139	186	196	196	290	280	307
	cluster 4	429	389	394	331	414	447	484	588
	<i>totaal</i>	<i>583</i>	<i>543</i>	<i>600</i>	<i>541</i>	<i>622</i>	<i>753</i>	<i>782</i>	<i>913</i>

Tabel 32. In- en uitstroom in het so, bij figuur 32.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
instroom so	7.043	7.260	6.974	6.107	6.877	7.600	7.842	7.920
uitstroom so	7.940	8.782	7.691	7.557	7.392	6.866	6.846	6.719

Tabel 33. Instroom in het so naar herkomst, bij figuur 33.

Instroom vanuit	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
buiten onderwijs	2.653	2.638	2.523	2.482	2.592	2.905	3.096	3.030
bo	3.518	3.708	3.464	2.869	3.382	3.786	3.784	3.807
sbo	805	861	963	744	894	901	957	1.079
vo	5	1	1	0	0	1	0	2
pro	1	0	0	0	0	0	0	0
vso	60	52	23	12	9	7	5	2
<i>totaal</i>	<i>7.043</i>	<i>7.260</i>	<i>6.974</i>	<i>6.107</i>	<i>6.877</i>	<i>7.600</i>	<i>7.842</i>	<i>7.920</i>

Tabel 34. Uitstroom uit het so naar bestemming, bij figuur 34.

Uitstroom naar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
-----------------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

buiten onderwijs	692	609	409	454	406	395	436	459
bo	717	755	700	780	774	530	595	684
sbo	813	789	818	861	854	682	783	685
vo	910	883	1.024	1.125	1.035	973	880	808
pro	328	319	326	334	336	282	284	291
vso	4.474	5.417	4.414	4.003	3.987	4.004	3.868	3.792
mbo	6	10	0	0	0	0	0	0
totaal	<i>7.940</i>	<i>8.782</i>	<i>7.691</i>	<i>7.557</i>	<i>7.392</i>	<i>6.866</i>	<i>6.846</i>	<i>6.719</i>

Tabel 35. *Uitstroom uit het so naar vso-cluster van bestemming, bij figuur 35.*

Uitstroom naar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
cluster 1	85	119	55	39	55	30	32	27
cluster 2	429	468	465	373	334	277	323	240
cluster 3	2.046	2.911	2.035	1.864	1.958	2.049	1.934	2.002
cluster 4	1.914	1.919	1.859	1.727	1.640	1.648	1.579	1.523
totaal	<i>4.474</i>	<i>5.417</i>	<i>4.414</i>	<i>4.003</i>	<i>3.987</i>	<i>4.004</i>	<i>3.868</i>	<i>3.792</i>

Tabel 36. *Leeftijd van leerlingen afkomstig uit het so in het eerste jaar van het vso, bij figuur 36.*

Leeftijd van leerlingen afkomstig uit het so in het eerste jaar van het vso	2014	2015	2016	2017	2018	2019
10 of jonger	18	5	9	2	4	2

11	139	110	107	126	135	126
12	2.454	2.324	2.229	2.412	2.370	2.375
13	1.592	1.411	1.521	1.369	1.264	1.219
14 of ouder	211	153	121	95	97	75
<i>totaal</i>	<i>4.414</i>	<i>4.003</i>	<i>3.987</i>	<i>4.004</i>	<i>3.870</i>	<i>3.797</i>

Tabel 37. Aantal verblijfsjaren in so van leerlingen afkomstig uit het so in het eerste jaar van het vso, bij figuur 37.

Aantal verblijfsjaren in so van vso-leerlingen die het vorige jaar in het so zaten	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	367	330	261	322	300	307
2	412	404	435	336	406	458
3	471	376	433	435	379	429
4	539	426	403	443	402	372
5	616	511	469	444	414	440
6	653	543	501	500	466	440
7	626	661	626	651	549	516
8	478	532	604	651	664	619
9 of meer	252	220	255	222	290	216
<i>totaal</i>	<i>4.414</i>	<i>4.003</i>	<i>3.987</i>	<i>4.004</i>	<i>3.870</i>	<i>3.797</i>

Tabel 38. Uitstroom uit het so naar vo naar cluster van herkomst, bij figuur 38.

Uitstroom uit	Uitstroom naar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
so cluster 1	buiten onderwijs	29	19	4	7	1	2	2	3
	vo	6	7	10	8	7	6	8	7
	pro	1	2	2	0	5	2	2	0
	vso cluster 1	82	115	52	37	51	29	31	24
	vso cluster 3	2	1	2	1	0	4	1	2
	vso cluster 4	0	0	1	1	0	0	0	0
so cluster 2	buiten onderwijs	63	76	61	70	70	71	64	61
	vo	237	282	291	277	279	225	241	210
	pro	123	131	125	138	118	75	73	92
	vso cluster 1	0	1	0	2	1	0	0	1
	vso cluster 2	419	463	460	361	327	271	316	236
	vso cluster 3	13	14	17	14	30	30	25	29
	vso cluster 4	23	27	26	30	40	22	22	31
so cluster 3	buiten onderwijs	415	329	179	179	159	158	192	186
	vo	127	107	94	119	144	139	114	126
	pro	98	77	74	81	85	91	87	89
	vso cluster 1	3	3	3	0	2	1	1	2

	vso cluster 2	7	2	1	2	2	2	2	2
	vso cluster 3	1.994	2.840	1.903	1.731	1.783	1.831	1.715	1.814
	vso cluster 4	17	17	16	24	38	126	128	120
so cluster 4	buiten onderwijs	185	185	165	198	176	164	178	209
	vo	540	487	629	721	605	603	517	465
	pro	106	109	125	115	128	114	122	110
	vso cluster 1	0	0	0	0	1	0	0	0
	vso cluster 2	3	3	4	10	5	4	5	2
	vso cluster 3	37	56	113	118	145	184	193	157
	vso cluster 4	1.874	1.875	1.816	1.672	1.562	1.500	1.429	1.372

Tabel 39. In- en uitstroom in het vso, bij figuur 39.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
instroom vso	10.677	11.688	10.624	9.285	10.037	10.244	10.191	10.323
uitstroom vso	9.546	9.411	10.250	10.666	10.725	10.561	10.326	10.235

Tabel 40. Instroom in het vso naar herkomst, bij figuur 40.

Instroom vanuit	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
buiten onderwijs	738	764	605	518	508	551	617	612
bo	838	785	834	654	745	778	811	787
sbo	585	543	600	541	622	753	781	912

so	4.475	5.417	4.414	4.003	3.987	4.004	3.870	3.797
vo	3.355	3.446	3.425	3.029	3.621	3.641	3.613	3.700
pro	424	454	504	389	417	392	379	384
mbo	257	277	242	149	134	124	120	131
ho	5	2	0	2	3	1	0	0
totaal	<i>10.677</i>	<i>11.688</i>	<i>10.624</i>	<i>9.285</i>	<i>10.037</i>	<i>10.244</i>	<i>10.191</i>	<i>10.323</i>

Tabel 41. *Uitstroom uit het vso naar bestemming, bij figuur 41.*

Uitstroom naar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
buiten onderwijs	5.163	4.994	5.487	5.585	5.859	5.578	5.586	5.723
bo	8	6	1	1	1	0	1	0
sbo	10	3	1	1	1	0	2	1
so	60	52	23	12	9	7	5	2
vo	847	887	1.039	1.035	897	942	744	659
pro	238	236	238	265	221	231	219	217
mbo	3.080	3.070	3.247	3.534	3.511	3.579	3.529	3.400
ho	140	163	214	233	226	224	240	233
totaal	<i>9.546</i>	<i>9.411</i>	<i>10.250</i>	<i>10.666</i>	<i>10.725</i>	<i>10.561</i>	<i>10.326</i>	<i>10.235</i>

Tabel 42. *In- en uitstroom vso cluster 4, bij figuur 42.*

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019

instroom in vso cluster 4	7.320	7.338	7.039	6.119	6.656	6.693	6.733	6.930
uitstroom uit vso cluster 4	6.499	6.548	7.614	7.039	7.086	6.933	6.690	6.678

Tabel 43. *Instroom in vso cluster 4 naar herkomst, bij figuur 43.*

Instroom vanuit	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
buiten onderwijs	600	620	474	383	336	381	448	448
bo	610	572	586	436	498	522	563	561
sbo	431	389	394	331	414	447	484	587
so	1.915	1.919	1.859	1.727	1.640	1.648	1.579	1.524
vo	3.085	3.141	3.020	2.681	3.164	3.129	3.134	3.244
pro	326	341	373	289	291	276	267	270
vso, ander cluster	102	86	107	129	182	170	142	169
mbo	246	268	226	141	128	119	116	127
ho	5	2	0	2	3	1	0	0
<i>totaal</i>	<i>7.320</i>	<i>7.338</i>	<i>7.039</i>	<i>6.119</i>	<i>6.656</i>	<i>6.693</i>	<i>6.733</i>	<i>6.930</i>

Tabel 44. *Uitstroom uit vso cluster 4 naar bestemming, bij figuur 44.*

Uitstroom naar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
buiten onderwijs	2.899	2.790	2.959	2.806	3.011	2.807	2.807	2.957
bo	8	5	1	1	1	0	1	0

sbo	10	3	1	1	1	0	2	1
so	30	47	15	9	7	7	3	2
vo	694	749	813	814	650	738	551	467
pro	110	117	129	127	112	100	88	97
vso, ander cluster	67	98	750	157	213	165	141	184
mbo	2.563	2.597	2.760	2.963	2.927	2.944	2.912	2.802
ho	118	142	186	161	164	172	185	168
<i>totaal</i>	<i>6.499</i>	<i>6.548</i>	<i>7.614</i>	<i>7.039</i>	<i>7.086</i>	<i>6.933</i>	<i>6.690</i>	<i>6.678</i>

7.3 Tabellen bij hoofdstuk 5: Verevening in passend onderwijs

Tabel 45. Aandelen passend onderwijs in samenwerkingsverbanden PO met negatieve versus positieve verevening, bij figuur 45 tot en met 48.

samenwerkingsverbanden po	verevening	2014	2015	2016	2017	2018	2019
aandeel leerlingen in bo	negatief	95,5%	95,7%	95,8%	95,7%	95,6%	95,4%
	positief	96,4%	96,5%	96,5%	96,4%	96,3%	96,2%
	gemiddeld	95,9%	96,1%	96,1%	96,1%	96,0%	95,8%
aandeel leerlingen in sbo	negatief	2,6%	2,4%	2,4%	2,4%	2,5%	2,5%
	positief	2,3%	2,3%	2,3%	2,3%	2,4%	2,4%
	gemiddeld	2,5%	2,3%	2,3%	2,4%	2,4%	2,5%
aandeel leerlingen in so	negatief	2,0%	1,9%	1,9%	1,9%	1,9%	2,0%
	positief	1,3%	1,2%	1,3%	1,3%	1,3%	1,4%
	gemiddeld	1,6%	1,6%	1,6%	1,6%	1,6%	1,7%
aandeel leerlingen in cluster 3	negatief	0,8%	0,8%	0,9%	0,9%	0,9%	1,0%
	positief	0,7%	0,7%	0,7%	0,7%	0,8%	0,8%
	gemiddeld	0,8%	0,8%	0,8%	0,8%	0,8%	0,9%
aandeel leerlingen in cluster 4	negatief	1,1%	1,1%	1,0%	1,0%	1,0%	1,0%
	positief	0,6%	0,5%	0,5%	0,6%	0,6%	0,6%
	gemiddeld	0,9%	0,8%	0,8%	0,8%	0,8%	0,8%
aandeel cluster 3-leerlingen met bekostigingscategorie laag	negatief	60,1%	60,9%	62,2%	62,8%	66,3%	68,0%
	positief	66,5%	66,3%	63,8%	63,1%	64,1%	63,2%
	gemiddeld	63,3%	63,6%	63,0%	62,9%	65,2%	65,6%
aandeel cluster 3-leerlingen met bekostigingscategorie midden	negatief	12,9%	13,8%	17,4%	18,3%	16,9%	16,4%
	positief	12,6%	13,3%	15,8%	16,8%	17,1%	18,5%
	gemiddeld	12,8%	13,5%	16,6%	17,6%	17,0%	17,5%
aandeel cluster 3-leerlingen met bekostigingscategorie hoog	negatief	27,0%	25,3%	20,4%	18,8%	16,9%	15,6%
	positief	20,9%	20,4%	20,4%	20,1%	18,8%	18,3%
	gemiddeld	23,9%	22,9%	20,4%	19,5%	17,8%	17,0%
aandeel leerlingen met arrangement	negatief	0,0%	0,4%	0,4%	0,4%	0,5%	0,6%
	positief	0,0%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,5%
	gemiddeld	0,0%	0,4%	0,4%	0,4%	0,5%	0,5%
aandeel bo-leerlingen in met ontwikkelingsperspectief	negatief	0,0%	0,3%	0,5%	0,3%	0,5%	0,4%
	positief	0,0%	0,3%	0,4%	0,3%	0,5%	0,4%
	gemiddeld	0,0%	0,3%	0,5%	0,3%	0,5%	0,4%

Tabel 46. Aandelen passend onderwijs in samenwerkingsverbanden PO met negatieve versus positief, bij figuur 50 tot en met 53.

samenwerkingsverbanden vo	verevening	2014	2015	2016	2017	2018	2019
aandeel leerlingen in vo	negatief	92,6%	92,9%	93,0%	93,0%	92,9%	92,7%

	positief	94,3%	94,4%	94,3%	94,1%	94,0%	93,8%
	gemiddeld	93,5%	93,7%	93,7%	93,6%	93,5%	93,3%
aandeel leerlingen in pro	negatief	3,0%	3,0%	3,0%	3,0%	3,0%	3,1%
	positief	2,8%	2,8%	2,9%	2,9%	2,9%	3,0%
	gemiddeld	2,9%	2,9%	2,9%	3,0%	3,0%	3,1%
aandeel leerlingen in vso	negatief	4,5%	4,2%	4,0%	4,0%	4,0%	4,1%
	positief	2,8%	2,8%	2,9%	3,0%	3,1%	3,2%
	gemiddeld	3,6%	3,4%	3,4%	3,4%	3,5%	3,6%
aandeel leerlingen in cluster 3	negatief	1,8%	1,7%	1,7%	1,7%	1,8%	1,8%
	positief	1,4%	1,3%	1,3%	1,4%	1,4%	1,4%
	gemiddeld	1,5%	1,5%	1,5%	1,5%	1,6%	1,6%
aandeel leerlingen in cluster 4	negatief	2,7%	2,5%	2,3%	2,3%	2,3%	2,4%
	positief	1,5%	1,5%	1,5%	1,6%	1,7%	1,7%
	gemiddeld	2,0%	1,9%	1,9%	1,9%	2,0%	2,0%
aandeel cluster 3-leerlingen met bekostigingscategorie laag	negatief	69,8%	70,5%	73,1%	71,1%	71,5%	73,2%
	positief	70,9%	72,3%	72,0%	71,0%	71,2%	73,1%
	gemiddeld	70,4%	71,4%	72,5%	71,0%	71,3%	73,1%
aandeel cluster 3-leerlingen met bekostigingscategorie midden	negatief	7,0%	7,7%	9,5%	11,3%	12,6%	12,0%
	positief	7,5%	7,2%	10,0%	11,5%	12,0%	12,4%
	gemiddeld	7,3%	7,5%	9,8%	11,4%	12,3%	12,2%
aandeel cluster 3-leerlingen met bekostigingscategorie hoog	negatief	23,2%	21,8%	17,4%	17,6%	15,9%	14,8%
	positief	21,6%	20,5%	18,1%	17,5%	16,8%	14,6%
	gemiddeld	22,4%	21,1%	17,8%	17,5%	16,4%	14,7%
aandeel leerlingen met arrangement	negatief	0,00%	0,22%	0,21%	0,21%	0,22%	0,22%
	positief	0,00%	0,27%	0,24%	0,23%	0,23%	0,23%
	gemiddeld	0,00%	0,25%	0,23%	0,22%	0,23%	0,23%
aandeel vso-leerlingen met uitstroomprofiel dagbesteding	negatief	28,2%	29,0%	28,9%	28,6%	27,2%	26,0%
	positief	31,6%	32,5%	30,8%	29,4%	28,1%	28,1%
	gemiddeld	30,0%	30,9%	29,9%	29,0%	27,7%	27,1%
aandeel vso-leerlingen met uitstroomprofiel arbeidsmarkt	negatief	26,3%	25,1%	24,9%	25,0%	26,1%	24,9%
	positief	23,0%	22,9%	23,2%	23,3%	22,2%	21,3%
	gemiddeld	24,5%	23,9%	24,0%	24,1%	24,0%	22,9%
aandeel vso-leerlingen met uitstroomprofiel vervolgopleiding	negatief	44,0%	45,7%	46,1%	46,2%	46,5%	49,1%
	positief	40,9%	44,3%	45,9%	47,2%	49,4%	50,6%
	gemiddeld	42,4%	45,0%	46,0%	46,7%	48,1%	49,9%

7.4 Tabellen bij bijlage A

Tabel A4. Aandeel zorgfuncties op scholen (%fte), bij figuur A4.

functiecategorie: basisindeling in 18 categorieën	bo en sbo	so en vso	vo incl. pro	mbo	onbekend
Bestuurslid, lid college van bestuur	0,1%	0,1%	0,2%	2,2%	3,7%
(Bovenschoolse) directeur	5,3%	2,5%	1,6%	0,0%	7,0%
Adjunct- of waarnemend directeur	0,8%	0,9%	0,4%	0,0%	0,4%
Overige managementfuncties op het niveau van directie en bestuur	0,2%	0,3%	1,1%	0,0%	1,8%
Staf functionaris (bijv. hoofd facilitaire dienstverlening)	0,1%	0,2%	0,5%	0,0%	5,4%
Onderwijs coördinator (bijv. teamcoördinator)	0,1%	0,1%	0,1%	2,1%	0,2%
Overige managementfuncties op het niveau van een afdeling of ander onderdeel van de organisatie	0,0%	0,2%	1,7%	0,0%	1,3%
Groepsleerkracht (incl. remedial teacher)	75,5%	49,9%	19,6%	0,3%	24,6%
Vakleraar	1,7%	3,3%	49,0%	58,2%	1,2%
Leraar in opleiding	0,3%	0,1%	0,3%	0,3%	0,1%
Overig onderwijzend personeel	1,1%	1,4%	3,6%	0,0%	0,8%
Onderwijs assisterende functies	7,1%	19,7%	3,7%	2,6%	4,3%
Therapeutische en zorg functies	0,3%	3,2%	0,8%	1,6%	2,5%
Instructeur	0,0%	0,1%	0,4%	5,1%	0,0%
Overig onderwijsondersteunend personeel	5,0%	15,3%	9,3%	0,1%	26,8%
Beheerfuncties (bijv. conciërge, schoonmaker, beheerder/ICT)	0,9%	0,7%	2,4%	14,1%	2,9%

Administratieve functies (bijv. personeelszaken, leerlingenadministratie)	0,7%	0,9%	2,6%	12,7%	8,0%
Overig beheer- en administratief personeel	0,8%	1,2%	2,6%	0,6%	8,9%
Totaal	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>

Tabel A5. Leeftijd van leerlingen afkomstig uit het so in het eerste jaar van het vso in percentages, bij figuur A5.

Leeftijd van leerlingen afkomstig uit het so in het eerste jaar van het vso	2014	2015	2016	2017	2018	2019
10 of jonger	0,4%	0,1%	0,2%	0,0%	0,1%	0,1%
11	3,1%	2,7%	2,7%	3,1%	3,5%	3,3%
12	55,6%	58,1%	55,9%	60,2%	61,2%	62,5%
13	36,1%	35,2%	38,1%	34,2%	32,7%	32,1%
14 of ouder	4,8%	3,8%	3,0%	2,4%	2,5%	2,0%
totaal	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>	<i>100,0%</i>